

Eric Linn

2164

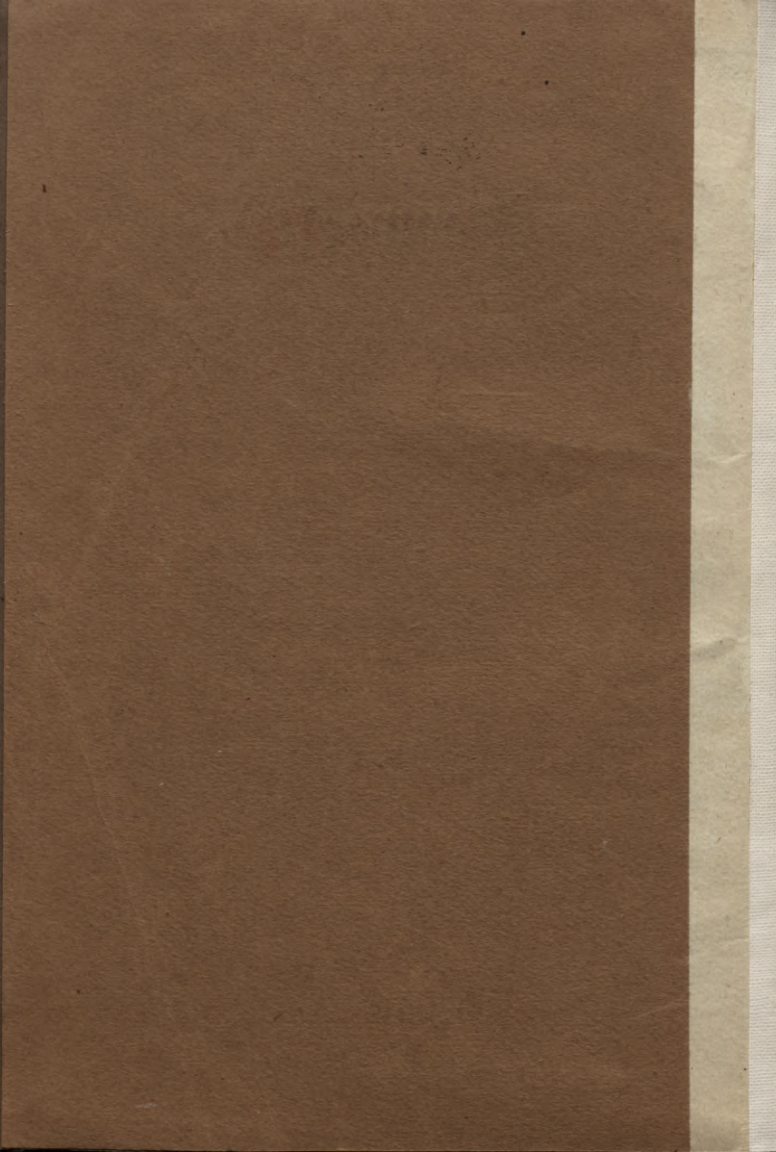
Seeweefchu

dwehfeles ihpafchibas.

No J. Awotina
pehz P. Kapterewa lekzijam.

~~11243~~
944

Apgahdajis W. Skribe,
• • Rigā, Cerbatas celā Nr. 4. • •

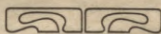
L $\frac{63-3}{101}$

L 183
VS

*III
E. J. Luitens*

Seeweefchu

dwehfeles ihpafchibas.

No J. Awotina

peh3 p. Rapterewa lekzijam.

Apgahdajis W. Skribe,

— Rigā, Terbatas eelā Nr. 4. —

03090621248

L. V. B.
№ _____ In. 113.863 ✓

28

Grahmatu un nošņu drukatava „Astra”, Rīgā,
leelā Jaun eelā Nr. 25.

I. nodāta.

Daschadu usskatu pahrskats par seeweeschu psichisko dabu.

Psichiski seeweetes ischkiras no wihreescheem: sematās par teem, augstakās, nesalihdsinamas ar teem. — Seeweetes psichiski weenatās ar wihreescheem. — Gespehja finiski pehtit seeweeschu psichiskās ihpaschibas.

Tā jauzmais „seeweeschu jautajums“ beš schaubam ir weens no pascheem swarigakeem un leetiischkakeem kulturās jautajumeem, kuri jau no pat firmās senatnes walbsina wehrigu domataju prahtus. Par seeweeschu jautajumu war fazit to paschu, kas ir fazits par kahdu zitu, ari no firmās senatnes zilwezi walbsinadamu un interesedamu jautajumu, par paschas dshiwibas un eksistenzes jautajumu, par zilweka darbibas noluhku: — „hierogliseem rotatās galwas segās, melnās mizitēs, augstos turbanos, puderā un wisadās segās tehrptās galwas, ašaras lejot, ir nopuhlejuschās pee scha jautajuma.“ — Wispahrigais seeweeschu jautajums aptwer sewi daudsus atsewischkus jautajumus — par seeweeschu gimenes jeb dšimtas un šabee drišo stahwofli, par winiu mantas un juridiskām teesibam, par seeweeschu wibejo un augstako isglichtibu, par wispahriigo un profesionalo isglichtibu, par seeweetes tipa raksturiskām psichiskām jeb dwehseles ihpaschibam. No schis garās un plaschās jautajumu wirtnes mehš nemsim apspreechanā tikai pehdejo — psichologisko jautajumu, lolodami zeribu, ka ari wahji, bet ar labu nodomu isleetoti spehki pee schi šarechgiti un gruhā jautajuma kahdas dašas apspreechanas, palihdsēs ziteem darinat pareisus usskatus par scho leetu.

I.

Behtišchanas gara un sintahribas pilni zilweki jau no pat seneem laiseem ir interesejuschees par jautajumu, kahdâ sinâ un zaur ko see-weete atschkiras no wihreescha pfichiskâ sinâ un nosihmê. Dauds kas ir jau rakstits par scho leetu. Naw wadjadribas wisu atfahrtoot un atschketinat, kas rakstits par scho leetu, bet eepafihšchanas ar wadošchâm idejam un spreedumu prinzipeem par seeweeschu pfichiskâm jawadibam nebuhs leeka, bet gan loti noderiga pee muhsu jautajuma ijskaidrošchanas un apsihmes.

Uš jautajumu par seeweeschu pfichisko dabu logiski war dot tikai diwas atbildes: seeweeschu pfichiskâ daba ir ihpajcha, jawada, nekâ wihreeschu daba; un seeweeschu pfichiskâ daba ir weenada ar wihreeschu dabu. Pirmâ atbilde — par wihreeschu un seeweeschu pfichikas neweenadibu ir atskanejuse wisbeeschak, wina ir daudsu gadusimtenu, tautu un atfewiškku domataju-prahntneeku darinajums un mantojums. Gluŭchi dabiski, ka ŭchai atbildei ir daschadas fewiškŭas formas, ihsti trihs: seeweete pehz jawas pfichiskâs dabas semata par wihreeti, augstaka par winu, ne semata un ari ne augstaka, bet gluŭchi jawada un nesalihdsinama.

Ba gadusimtenu weselu wirkni welkas zauri usskats uš seeweeti, kâ uš buhtni semaku par wihreeti, loti nepilnigu, grehzigu, kâ uš wisada launuma un nelaimes awotu zilwežê. Tahds usskats ir zehlees no austrumeem un ir daudsu un daschadu religiju un tautu pasaules usskatu mantojums. Stahŭis bibelê par pirmâ zilweka grehkos krišchanu pehz seewas eedwehsmes atfahrtojas ar daschâm pahymainam ari zitu religiju teikâs, pee kam seeweetes waina un noseegums pat wehl paleelinajas. Seeweete, pehz tautu religiosem usskateem, beeschi spehlê Pandoras lomu, atwehrdama elles wahrtus un islaisdama uš semes wirsu sŭimibas, karus, kildas, badu u. t. t. Pehz seno indeeschu usskateem, Brama esot apbalwojis seeweeti ar kaislibu uš grešnumu, kahrumu, sŭinkumu, meleem, neustizibu, nodewibu; winas firds esot no aša tehrauda; wina nemihlelot neweena, isnemot paschu sewi, un tikai untumu dehl ween gatawa nonahwet jawu wihru, dehlu, brahli. Pehz seno greeku usskateem, ko isteiz dsejneeks Simonids, tikai weena seeweete no desmit esot radita no bišchu medus, bet wisas zitas no daschadeem, pa leelakai dalai, nezeenigeem un nekreetneem preekschme-teem. „Zeus!“ issaugâs Euripida Ipolitâ, „kapehz tu ŭhtiji seeweetes

pašaulē sem spōschās faulites, šcho wiltigo launumu, zilwekeem par postu? Gewesdami mahjā šcho launumu, mehš isnihzinam sawas mahjas laimi.“ Lihdsfigs usflats uš seeweeti ir pahrgahjis ari uš kristigām tautam, it ihpašchi stipri šchis usflats ušturejās dāschās malbigās jettēs, kuras leezinaja, ka seeweete esot tšchuhšlas mahzēkle, welna wahrti u. t. t. Ir pašihstama un sinama leeta, ka ari pee kreeweem wezo laiku pamahzibās fastopas bagatigā mehrā lihdsfigas domas un lihdsfigi wahrdi, kas wehrsti pret seeweeti; teef eeteikts nedomat par seeweeti, nepeesfahrtees pee seeweetes drehbem, nestuhpstit krusta pehz tam, kad seeweete to sruhpsstijuse u. t. t. Seschpadsmitā un septinpadsmītā gadušimtena spredikotaji sludinaja, ka seeweete esot „launaka par wišu launumu, ašais launais welna eerozis; labaf šlimot ar drudsi, nekā kluht seeweetes rolās: drudšis pakratis, pakratis un atkal atstahjees, bet launa seeweete lihds nahwei nomozis.“

Schahds usflats uš seeweeti eeguwa ofizialu atjīnu VI. gadušimteni Franziā pašihstamajā Makonas šapulzē. Rahds bišfabs, šchis sinodes jeb šapulzes lozeklis, sludinaja šapulzē, ka seeweetes newarot peefkaitit pee zilwekeem, ka winām neesot dwehseles. Bišfaba ušstahditais jautajums isaižinaja dšihwas debates, kas ilga wairakās sehds. Domas šastaldijās, pehdigi seeweeschu aistahwi patureja wirsroku: šwinigi tifa nolemts, ka seeweetes peeder pee zilwekeem, šastahda zilwezes daku, bet šchim nolehmmumam par pamatu tifa ušstahditi wairak blakus peerahdijumi, nekā taišni un teeschi. Tā tifa aishahdits, ka ewangellijumā Kristus teef šaukts par zilweka dehlu, bet semes wiršū winsch bij seeweetes — Marijas dehls. Saprotams, ka šapulzes špreedums un nolehmmums newareja pahrlēezinat wišus, jo wairak tapehz, ka šapulze bij weeteja, bet ne wišpahriga. Domas, ka seeweetes newar buht peefšaitamas pee zilwekeem, ušturejās ilgi un parahdijās špilgti pat dāschus gadušimtenus wehlat. Pat wehl XVII. gadušimteni nahza klajā raksti un apzerejumi ar koti bahrgeem un seeweetem nelabwehligem wirsrafsteem un šaturu, kā, par peemehru, „Seeweete naw zilweks“ u. t. t. Wehsturneeks Zeschewskis atradis diwus tahdus rajchojumus Maslawas unwersitates bibliotekā; weens no teem peeder 1690. gadam, otrs nodrukats 1753. gadā. Ubi išdoti latinu walodā. Wišpahrigi XVIII. gadušimteni laiku pa laikam wehl parahdijās deenas gaismā tamlihdsfigi rajchojumi, tā Krakowā 1766. gadā išdots rajchojums sem wirsrafsta „Parodokšs par seeweetem, ka winas nepeeder pee zilwekeem.“ Rakhoščā

gadā šchim apzerejumam zehlās pretim un atspehoja to Doaijen'a kundse.

Tahds pats usftats uš ņeeweeti ir ņastopams ari zitās ņemēs ahrpus Eiropas. Raħds wahzu rakstneeks, Hessemüllers, atstahsta laħda kristigo mišionara ņarunu ar ņineeti:*) „Es beeschi esmu dsirddeis,“ ņaka ņineets mišionaram, ka kristigo tizibu peenemot tapeħz, lai iņglahbtu ņawu dweħfeli no paņuščanas, waj tas teesa?“ — „Ja, tas ir kristigas mahzibas noluhķs un mehrķis,“ atbildeja mišionars. — „Ja tas tā, kadeħt tad ņeeweetes peenem kristigu tizibu?“ — „Dai ari glahbtu ņawu dweħfeli, tapat kà wiħreeschi.“ — „Bet winām tatschu naw dweħseles!“ eesauzās ņineets — „un Ćums newajag winus peenemt kristigā tizibā.“ Tahlak winšč peemetinajis: „Paħrgahķis mahjā, es paštahstischi ņawai ņewai, ka winai ir dweħsele; wina, ņaprotams, par to loti briħneņees.“

Ušrahditais redņes punkts uš ņeeweetes dabu ir religioņi-teologisķs. Tas pats usftats teek išteiķis ari no dabiķti-ņiniņkā redņes punkta. Šħai gadijumā teek ušrahditi paņihstamee fakti par ņeeweeschu organiņma wahjumu un newaribu ņameħrā ar wiħreeschu organiņmu: ņeeweete maņata augumā, nekā wiħreetis, ņwer maņak, winas kauli teewaki un truņlaki, muņkuli ne tik leeli, dsihķlas maņak iņturigas, balņs ņihģas ihķatas, un tapeħz balņs ņmalkaka jeb augstaka; ņeeweeschu elpoščanas prozeķs wahķaks, ņeeweetes eelpo maņak ņħahbeķka un tapeħz weeglak panes peeņmaķušču gaiņu; winas ehđ maņak; galwas kauņa eetilpums un ņmadņenu ņmagums ņeeweetem maņaks ņameħrā ar wiħreescheem par 128—154 grameem. Antropologisķā kongreņā Breslawā 1884. gadā Paawils Albrechts Ćibeja peerahdit, ka ņeeweetes wairak lihđņinotees un tuwal ņħahwot peħrtiķeem, nekā wiħreeschi un kà apstiprinajumu ņħahdam ašrahđijumam ušstahđija dewinus anatomisķa rakstura peerahđijumus, par peemehru, ka ņeeweete augumā maņata par wiħreeti, ka winas galwas kauņs eegarenaks, widejee preeķiģsobi wairak attihđiti, plitaks galwas retak ņastopamas u. i. t. Pret ņħeem Albrehta peerahđijumeem Montegazs eeslata par eespeħjamu peeweņt atkal dewinus preipeerahđijumus, kas leezina, ka wiħreetis wairak lihđņinotees un tuwal ņħahwot peħrtiķam, nekā ņeeweete, un ihsti, ka wiħreetis ņpalwainaks, winam leelaks un beesaks uņazu loķs, leelakas ņħolķes, ihķaks rahđitaja pirķsts u. i. l. Montegazs domā, ka anatomisķā ņinā ņeeweete ņħahw ne augstak un ari ne ņemaķ par wiħreeti, bet Ćau ka wina atņħeiras

*) Die Frauen und das Christenthum.

no wihreescha un ir zitada, tà kà ir radita preeksch zitàm funkzijam.*)

Daschi pehtneeki puhlas peerahdit tàs paščas domas par seewe-
schu semako dabu, šalihdsinot ar wihreeschu dabu, no zitas puses —
no embriologiskàs; wini puhlas peerahdit, ka seeweetes organisms esot
nepilnigi attihstijees wihreescha organisms, ka seeweetes organiskais tips
rodotees zaur wihreescha tipa attihstibas weenfahrschu aistureschanos.
Loti agrà attihstibas laikmetà zilweka dihgliš faturot sewi abu dsimumu
sihmes, weenadus pamatus preeksch attihstijachanàs kà par wihreescha, tà
ari par seeweetes organismu. Attihstidamees organisma dsimums atfa-
rotees no weenas sugas eesihmju pahrswara par zitàm, wiku attih-
stibas un tai pašchà laikà pretejà dsimuma sihmju attihstibas aisture-
schanàs. Bilweka dihgla pilniga un normala attihstijachanàs esot wih-
reescha tips, spezialo wihreescha organu iizelschanàs gaitas un buhwes
šalihdsinašchana šamehrà ar seeweetes organeem rahdot, ka seeweetes
spezialee organi esot nepilnigi attihstijuschees jeb šawà attihstibas gaità
apstahjuschees wihreescha organi. Un tapehž wišu seeweetes fisiško tipu,
kà masaku un wahjaku, warot usstatit kà nepilnigi attihstijuschos wih-
reescha tipu. Bretaneets-lauzineeks, furam seewa dsemdejuse meiteni,
wehl lihds šchim laikam šakot: „Mana seewa dsemdeja nelaiķà.“**)
Pšichiskà finà nomanama tahda pate apstahšchanàs seeweeschu attih-
stibà. Seeweetes agrak un ahtrak attihstotees un kluhstot peeanguščas,
un ari agrak un ahtrak apstahjotees šawà attihstibà. Tai laikà, kad
wihreeschi tahlu wehl esot uš preekschu, seeweetes jau šafneeguščas
šawas attihstibas wiršotni un tahlak wairs neteefot. Wispahrigi šakot,
jo nepilnigaks organisms, jo ari ahtrak wiņsch attihstotees. Seeweete
attihstotees lihds 18 gadeem, bet wihreetis lihds 28 gadeem. Uš šcho
faktu, ka seeweete agri apstahjotees šawà attihstibà, neatlaidigi aishahda
un pastahw ari tahds domatajs-prahneeks, kà Spensers.

Ar religiosàm teikam naw ko strihdetees. Lihds tam, šamehr
winas naw apstiprinatas ar zitas šchiras motiweem un peerahdijumeem,
winas ir un paleek tikai teikas, kam tizet waj netizet atkaras no kura
fatra labas gribas. Anato-mo-embriologiskàs domas un aishahdijumi
ir zita leeta, bet tee mas ween pahrliezina. Winos ir pilnigi neno-

*) Seeweetes fisiologija. 61.—2. lap. p.

***) Veguwe „Seeweetes tikumiskà šahwokka wehsture“.

leedjamas tifai weenas, jau sen sinamas un pasihstamas domas, ka seeweetes fiiiski wahjakas un newarigakas par wihreescheem. Wiifi tahlakee aishrahbijumi un shehgumi neko nepeerahda: seeweeschu smadsenes weeglakas par wihreeschu smadsjenem. Bet ir pasihstama leeta, ka newar nostahdit tainā attara samehrā zilweka smadsjenu leelumu un swaru ar wina gara spehjam, newar apstiprinat, ka jo leelakas smadsenes, tad ari jo wairak prahta. Wajag nemt smadsjenu swaru samehrā ar wiisu meejas swaru, bet schai sinā seeweetes pat pahrakas par wihreescheem. Ir sinams, kahdus jokus istaisija liktenis ar fisiologu Biichofu, kurich apgalwoja, ka seeweetes psichiski semakas par wihreescheem, tā kà wina smadsjenu swars majaks par wihreeschu smadsjenu swaru. Pehz Biichofa nahwes, wina pascha smadsjenu swehrschana peerahdija, ka wina smadsenes weeglakas par seeweeschu smadsjenu widejo smagumu.

Embriologiskee aishrahbijumi ir stipri ween nedroschi un pahydrofchi. No teem buhtu shehdsjams, ka ja nebuhtu laimigās aistureschanās un apstahschanas zilweka dihgla normalā attihstibā, tad wiifi zilweki buhtu tifai wihreeschi un seeweetes nebuhtu neweenas. Bet tā kà pee jaunū paaudschu, pehznahzeju ijselšanas seeweeschu lihdsdaliba ir ufskatama par neishbeggamu un nepezeeschamu wajadsibu, tad zilwezei wajadsetu waj nu galigi ishicht, waj ari wairotees kahdā brihniichligā kahrtā, wisadā sinā zitā sawadā, pilnigi nesinamā un nenoprotamā kahrtā. Hipoteses paschas pamata domas, — ka seeweete ir nepilnigi attihstijees jeb sawā attihstibā apstahjees wihreetis, — loti stipri zeeschaur sawu leelo nesfaidribu un nenoteiktibu: ko gan ihsti lai ufskatam par attihstibu un ko par attihstibas truhkumu? Pats jehdseens par zilweka organisma attihstibu, starp zitu, teef darinats us wihreescha un seeweetes tipā attihstibas un peeangschanas nowehrojumu un pehtijumu pamateem. Ja wihreeschi, nostahjuschees us embriologijas pamateem, leezinās un apgalwos, ka seeweeschu organisms ir nepilnigi attihstijees wihreeschu organisms, waj tad nebuhs seeweetem pilnigas un dibinatas teefibas, nostahjotees us teem pascheem pamateem, no sawas pujes leezinat un apgalwot, ka wihreescha organisms ir pahraudsis jeb pahratihstijees seeweetes organisms, kas naw ihstā laikā apstahjees, kas pahrgahjis ihstās robejas, un tapehz sawā sinā nenormals, sakroplots? Profesors Schklorewskis sawā runā „Par wihreescha un seeweetes tipu isschiras ihpaschibam“ taini leezinaja, ka seeweete pehz sawas dabas pirmatnejata, tuwat stahwojscha zilweka pamata tipam, no kura

wihreetis dajchâ finâ weenpufigi nowehrsees. Deht tahdas nenoteiktibas jehdseenâ naw eespehjamš eeguht droščas finaschanas.

Kas sihmejas uš seewešču pšichiskâš attihstibas agru apstahšchanos, tad šhini finâ jaiščškir diwas leetas: seewešču ahtraka attihstišchanâš samehrâ ar wihreescheem un seewešču attihstibas agrâ apstahšchanâš. Faktis, par kuru naw ko šchaubitees — ir seewešču ahtrakâ attihstišchanâš; turpretim winau attihstibas agrâ apstahšchanâš — ir šchaubigs un nedroščš jautajums. Ir taišniba, ka daudjas seeweetes, nobeiguščas mahziščanos, kluhdamas par šaimneežem un mahšem un pilnigi nogremdedamâš šaimneežes un mahšes peenahšumu šihšumos, agri apstahjas šawâ attihstibâ; bet naw ko šchaubitees ari par to, ka daudsi wihreeschi, pehž mahzibas beigščanas, nogremdedamees kanžlejas, bankas, tirgotawas waj zitas kaščdas maš intelektualas darbibas purwâ, ari apstahjas jau agri šawâ attihstibâ un tahšaf neeet. Meisglihtibas rezidiwismš draud weenadâ mehrâ i seeweetem, i wihreescheem, un winsch usbruhš kâ weenam, tâ otram. Mo otras pušes nowehrojumi rahda, ka, ja daudsi wihreeschi war strahdat wišu muhšču un attihstitees lihš pat firmam dšilam wezumam, tad ta pate špehja peemiht ari energiškam, ar dšihwu un špirgtu prahtu apbalwo-tâm seeweetem. Tahdâ kahritâ wišam domam un špredumeem par seewešču pšichikas ihpaščibam, kaš dibinati uš šchaubigâ fakta par seewešču agro apstahšchanos pšichiskâ attihstibâ, truhšt sem kaščjam zeeta un droščha pamata.

Seewešču pretineeki neaprobeščojas ar diweem usrahšditeem redšes punkteem — religiošo un dabiški = šiniško preekšč peerahšišchanas, ka seeweete pehž šawas dabas šemata par wihreeti; teem par palihgu wini uštahda wehl trescho — špezieli=šilofosifiki-pšichologiško. Saka, ka seeweete pehž šawâm pšichiskâm špehjam nekad nedrihtstot un newarot zeret uš lihšfigu weetu ar wihreeti, — pšichiški wina stahwot daudš šemaf par wihreeti, daudš majaf apdahwinata un wispahrigi maš apdahwinata. Šaunakoš laikos šcho redšes punktu it ihpašči bedšigi neatlaidigi un škarbi aištahweja Šchopenhauers.

Pehž wina domâm*), seeweetes wišu muhšču ir tifaš leeli behrni, starppakahpeens starp behrnu un wihreeti, kusch weenigi un ihsti ir žilwels. Šau pats seeweetes figurâš weids un ištats rahdot, ka seeweete neešot nolemta preekšč kaščda leelaka darba, ne gariga, ne meešiga. Wina nokalpojot dšihwibas peenahšumus un klawščus ne

*) Ušorismi un maksimi. Par seeweetemi.

wis darbigâ (aktiwâ), bet zeetofchâ (paſiwâ) fahrtâ: ar dſembeſchanas mokâm, ruhpeſchanos par behrneem, padofchanos wiſtram, kura preeſchâ winai jabuht paſeetigai un labatſinigai draudſenei. Wina neefot radita preeſch augſtakâm zeeſchanâm, preekeem, un warenaſ ſpehla parahdibas. Seeweetes paſtahwot jeb ekſiſtejot weenigi tikai preeſch zilweku ſugas wairoſchanas un ar to eſot iſſmelta wiſa wiwu noſihme; winâm wiſâm eſot tikai weens amats un zaur ſawu weenpuſigo uſderuwumu winas ſtahwot weena otrai daudj tuwaſ, neka wiſhreeſchi. Tapeh3 ſeeweefchu dabâ eſot — luhtotees uj wiſu, kâ uj lihbſekli wiſhra eeguhſchanaï, un wiwu intereſeſchanaſ gar kaut ko zitu eſot tikai leekuliba, iſliſchanaſ, t. i. ſwerotees uj koketeſchanaſ un ehrmoſchanaſ puſi. Bau Ruſſjo's peeſihmeja, ka „ſeeweetes wiſpahrigi nemihl mahſklas, nepaſihſt winas un winâm truhtſt genija“. Reti un aſſewiſchki iſnehmumi nepahrgrojot paſchâſ leetas kodola, un ſeeweetes, nemtas wiwu wiſumâ, eſot un paleefot par paſcheem noruhditaſeem un nelaboſamaſeem filiſtreem. Seeweetem truhtſtot uſwehribas un iſhtas dſinaſ i muſikâ, i dſejâ, i zitâſ iſgliſtojoſchâſ mahſklâſ, un ja ari winas nododotees tâm un puhlejotees ar tâm, tad taſ neefot nefas wairaf, kâ weenkahrſcha ehrmoſchanaſ koketeſchanaſ noluhkâ. Seeweetes eſot ſexuſ ſequior, un wiſoſ gadijumoſ, wiſadâ ſinâ eſot ſemaſ ſtahwoſchſ, otrſ dſimumſ, zilweka ſugas otrſ numurſ. Seeweetei weenumehr eſot wajadſigſ aiſbildniſ un apgahdneekſ. Kâ ſeewete peh3 ſawas dabas nolemta paſlauſibai, eſot redſamſ no ta, ka wina, eekluwuſe winai nepeckrihtofchâ un pat pretدابيſkâ pilnigas neatkaribas ſtahwoſkli, tuhliä peeſleenas kahdam wiſhreeſcham, kura riſzibâ un wadibâ wina atdodas. Kamehr ſeeweete wehl jauna, tiſmehr winas kungſ un waldineekſ ir winas mihtakaiſ, kad weza, — tad garidſneekſ. Seeweefchu prahtſ eſot ſihziniſch, — winas eſot behrniſchtigas, graſchigas, garâ tuwredſigas un wiſu muhſchu paleefot kâ behrni. Wajagot tikai norauſdſitees kahdâ jaunawâ, ka wina weſelâm deenam tehrſejot, dſeedot, dejojot ar behrnu, un ſtahdit ſew preeſchâ, jeb eedomatees, ko winas weetâ, pee paſchâſ labataſ gribaſ, waretu darit wiſhreetiſ. Seeweefchu dſimuma paſchâſ zehlakâſ un kreetnakâſ preeſchſtahweſ neefot darinajuſchâſ ne ſinibâ, ne dailes mahſklâſ it ne ka pateefi kreetna, warena, originela un wiſpahrigi neefot nekad ſpehjuſchâſ apbalwot paſauli ar kahdu raſchojumu, kam buhtu paleekama un iſturiga wehriiba.

Sawâ argumentaziâ pret ſeeweetem Schopenhauers ir ſawahziſ un uſrahdiſiſ to, ko paraſti mehdi ſazit tahdoſ gadijumoſ, bet naw

ufrahdijis it nefa jauna; wezās domas un apgalwojumus winsch ir isteizis tikai skarba un kodiga forma, kurā it kā atskan personiga jeb patiga šakairinājuma skaņas. Schopenhauera usskati uš seeweeti ir dšimtbuhschanaš laikmeta usskati. Seeweetes ilgais apšpeeschanaš un pademibas stahwoflis isleekas winam seeweetes padewigas dabas nenoleedsama apleeziba; wehsturisko faktu winsch uštahda par dabas likumu, sinama laikmeta parahdibu par muhschigu. * Jau tagad seeweetēs pahrgrosijees stahwoflis, winas peesawinata iſglihtiba, atwehrdamees jauni zeli winas darbiba, wišpahrigi winas leelaka patstahwiba ir špreeduschi teesu par Schopenhauera usskateem uš seeweeti un pehz wišam sihmem jafahk domat, ka seeweeschu jautajuma tahlakā attihstiba galigi šachkobis wišus pesimistiskos špreedumus par seeweeschu pšichu; jau tagad Schopenhauera daudšas domas un špreedumi škan parodokšali. Winam, par peemehru, par behrnišchibas peerahdijumu seeweeschu praišana apeetes ar maseem behrneem un tos audsinat. Bet waj gan wehl wajadšes peerahdit, ka masu behrnu pareiša audšinašana ir loti nopeetna, šareschgita un grehta leeta, kas praša newiš behrnišchibas, bet gan pawišam zitu ihpašhibu. Schopenhaueram leekas, ka seeweetes neka nekehds ne sinatnē, ne mahkšlā, un winsch pat sinat negrib, ko seeweetes ir darijušchas kulturās attihstibas labā. Bet turpretim lai tik ijšchirstam un pahrlašam jel weenu no wina pašča lihštanteescha Gustawa Klemma šeschi sehjumi beesā darba par seeweetem, par winu kulturwehsturisko ešpaidu un nošihmi, tas pahrlēezinās bešchaubam, kuru katru glušchi otradi. Wešela sehjumā (III) Klemms aprahda un tehlo seeweeschu šabee driski — politisko darbibu wehsturē, ihpašchā sehjumā (IV) seeweeschu nošihmi religiošās bašnizas darbibas aplokā, ihpašchā sehjumā (V) — seeweetes — mahkšlineezes un pehdigi pehdejā (VI) seeweeschu darbibu sinatnes un literaturās laukā. Schopenhauers ne ka no ta negrib sinat.

Wišpahrigi jafaka, ka filosofa = pesimista usskateem uš seeweeti truhkst filosofija dšikuma. Schopenhauera špreedumi par seeweetem ir kodigi, bet weegli, pawiršchi, ar seketona raksturu, — tee ir špreedumi ne par seeweeschu dabu, bet par seeweeschu truhkumeem, kas wairak waj masak išplatiti starp seeweetem. Bet ari wišreescheem ir daudš truhkumu, un ja weenigi uš scheem truhkumeem konzentresim jeb peegreesišim wišu šawu usmanibu špreesdami par wišreeschu dabu, tad ari isnahks nepeewilziga aina, nebuht un ne ziš labaka, kā Schopenhauera tehlotā aina par seeweeschu dabu. Winsch ne ziš naw pubhejees

šaprašt un iškaidrot ņeeweŝchu pŝichifŝa tipa ŝawadàs un ŝoti ŝwarigàs ihpaŝchibaŝ, ŝpreŝchot par taħda ŝwariga ĵautajuma leelo noŝihmi kulturà, kaħdŝ ir ņeeweŝchu ĵautajumŝ, bet ir aprobeŝchojees ar weiflâm, ŝodigàm fraŝam jeb teifumeem, kaŝ naw dŝita domataja — praħneeka ŝeenigi.

ņeeweŝchu pretineeki, kuzi ŝala, ka ņeeweete wiŝwiŝadà noŝihmè un ŝinà daudŝ ŝemaka par wiħreeti un pat waj weħl tiŝ warot buħt peeŝkaitama pee zilweeem, wiŝos laiŝos ir biĵis ŝoti daudŝ. Domataju, kuzi tureĵàs pee ĵitadàm preteĵàm domam, ka ņeeweete augŝtaka par wiħreeti ir biĵis maŝ, bet tomeħr ir biĵuŝchi.

No weħŝtureŝ meħŝ ŝinam, ka brunneeĵibaŝ laiħmeta rakŝturiŝkà ŝihme, ŝtarp ĵitu, biĵ ņeeweetes deewinaŝchana, ņeeweete tai laiŝa tiŝa wareni ĵilbinata un eeŝtatita par puŝdeewu. „Deewŝ un dahma“— luħŝ, ta biĵ brunneeku dewiŝe. Tiŝtai maħĵiba par Deewu biĵ nobihħdita uŝ otra paŝakeĵà plana, atŝtaħta teologeem — garidŝneekeem; turpreti kaŝpoŝchana dahmàm biĵ wianu pirmaiŝ un tuwakiŝ uŝdewumŝ. Brunneeka kaŝpoŝchana iŝweħletai ŝirđŝ dahmai biĵ ŝoti gruħta leeta, winai par godu brunneekŝ uŝŝlatiĵa par ŝawu peenahħumu iŝdarit leelus warona darbuŝ, kaŝ daudŝkaħrt ŝaiŝtiti ar leelaŝkàm breeŝmàm preeŝch wina paŝcha. Bet ĵapeeŝihmè, ka liħđŝ ar ņeeweetes ĵildinaŝchana un deewinaŝchana brunneeka iħdeeniŝchà un paraŝtà dŝimtes dŝihwè walđiĵa ŝoti neŝcheħliĵa, baħrga un deŝpotiŝka iŝtureŝchanàs pret ŝeewàm, meitàm un maħŝàm. Maħĵàs dŝihwè, ne uŝ turnira, ņeeweetes tiŝa ŝoti maŝ ŝeenitas, brunneeki apĵaħĵàs ar winàm beŝ kaħdas ĵeremoniĵàs.

ņeŝchpadŝmità un ŝeptinpadŝmità ĵaduŝimtenos nahŝ klajà weĵela wiħkne rakŝtu, kuzos redŝamas puħles peerahħit, ka ņeeweete augŝtaka par wiħreeti. Ĵau paŝchi ŝcho raŝchoĵumu wiħraŝti ir ŝoti droŝchi un ŝtrauĵi, kà par pee meħru: „ņeeweŝchu aiŝŝtaħwŝ, kuruŝch peerahħa, ka winas ir labakas, piħniĵakas un wiŝpaħriĵi labdarigakas par wiħreeŝcheem“ (1618. ĵ.); „ņeweħroĵamas ņeeweetes jeb pamatiĵi un ŝpeħĵiĵi peerahħiĵumi par apleeĵibu, ka ņeeweŝchu dŝimumŝ paħrŝpeħĵ wiħreeŝchu dŝimumu un ŝtaħw augŝtaŝ wiŝadà ŝinà“ (1665. ĵ.); „Paħrŝpreedumŝ par to, ka ņeeweŝchu dŝimumŝ augŝtaŝ par wiħreeŝchu dŝimumu“ (1668. ĵ.). ņtarp ŝcho raŝchoĵumu autoreem ŝaŝtopas diwas ņeeweetes (no mineteem rakŝteem peħdeĵee diwi). Paŝawefimees druŝku pee weena ŝchaħda apĵereĵuma ŝatura, ko ŝaraŝtiĵiŝ Ķeinriħđŝ Ķorneliuŝ Agrippa 1529. ĵadà ŝem wiħraŝtiŝta: „Runa par ņeeweŝchu dŝimuma kreetnumu un paħraħumu“.

Pehz pašča autora wahrdeem, galwenos peerahdijumus par šawu domu apstiprinaščanu, winsch nehmis „no wahrda, šahrtas, materijas, dabas“. Wahrds „Adams“ nosihmejot semi, bet wahrds „Cewa“ nosihmejot dšihwibu. Cewa rabita pehz Adama; wina esot rabibas kronis, deewiščas gudribas un špehta pehdejais darbs. Wina neesot rabita, kà Adams, no rupjas, weenkahrščas semes, bet jau no ištihritas, dšihwas, ar dwehšeli apbalwotas materijas. Kristus peedšimis no jaunawas. Seeweete dailaka par wihreeti; wina wairak nemot dalibu fugas turpinaščanà, tà kà wairak dodot behrnam. Wina labaka par wihreeti: nahwe nahkuse pašaulè zaur wihreeti, nahwe un noseegumi, jo leelako daku noseegumu, kà sinams, išdarot wihreeschi, tur preti šeeweetes atrodot derigas mahšklas, kuràm doti šeeweešču wahrdi, pašaulès daku nosautumi šeeweešču šahrtà. Pehdigi, šeeweetes esot daudš apdahwinatakas par wihreescheem, winas pašršpehjet wihreesčus ar šawàm dabas dahwanam. Pat nemahzitas, neišglihtotas šeeweetes, ari tàs daudššahrt redšot tahlak, neka astrologi, filosofi un matematiķi. Kur gan atrast musikantu, kas špehjišs pašršpeht šeeweeti balsš un dšeedaščanas dailumà? Waj gan patš kreetnakais reškinatajš warot pecmahnit šeeweeti un neaišmaksat winai, kas peenahšas? Gramatiki-walodneeki leelotees, ka wini mahžot walodu; bet mahšes un aukles waj tàs neišmahžot behrnus runat agrak un labak par walodneekeem? Runas dahwanas šeeweetem esot pehz dabas kreetnakas un labakas, starp winàm maš mehmu.

Behlakos laikos domas par šeeweešču pašrakumu par wihreescheem ir reti aištahmetas. Tagadejā laikā tikai Seemel = Amerikā jāstopamas šeeweešču beedribas, kuras peeturas pee pašrleezibas, ka wihreets esot rupjšch un semš dšihwneeks, kas rabits štrahdat šeeweetes labà, kà augštakas un idealas buhtnes labà. Šchàs šabeedribas iššlehdš wihreesčus no zilweku iščkiras un nostahba par widus buhtnèm starp zilwekeem un dšihwneekeem. Amerikaneešču daudšejo beedribu starpà, starp zitàm, ir „šeeweešču šazelsčanàs šabeedriba“, kuru dibinajuse nabadšiga un neišglihtota, bet gudra un aišgrahbjošchi runiga jaunawa Eliše Šarngem. 1842. gadà pašr Eliši nahkuse „šeeweešču pateefibas parahdiščanàs“, un wina pašrleezinajufès, ka šeeweešču dšimumš pašrats par wihreesču dšimumu. No šahkuma šawàs domàs wina dalijufès ar nedaudšàm draudšenem, bet tà kà „šeeweetes, šaka wina, aštri šaprot weena otru, tad mana mahžiba išplahtijàs it kà ar neredšamu špehfu. Šai išbauditu šeeweešču liktena wišus preekus un

behdas un pahrbauditu šavu domu pateesibu, Elise apprezejusēs, kluwuse par mahti, pawadijuse kapā papreekschu wihru, tad behrnus, šahfuse dšihwot no šavu roku darba, zetot no pilsehtas uš pilsehtu, un tikai, kad jau nofirmojuse un jutuse wezuma tuwošchanos, wina nahfuse klajā ar „seeweeschu šazelschanos“. Wina ir ušrastijuse plašču apzerejumu diwos šehjumos, sem wirsraštā „Woman and her Era“ (Seeweete un winas era jeb jauna laikmeta šahfums), furā ari ir iisikuse šawas domas par wihreeschu un seeweeschu dšimuma šamehra wehrtibu.

Pež Elises un winas peekriteju mahzibas, wihreescha meesas audi rupjaki, nerwi masal juhteligi, prahts trulaks, ka seeweetei, fura wisā sinā augstaka par wihreeti tik tahlu, žif tahlu wināš augstaks par arangutangu (pehrtiti), žif tahlu katra mahrite augstata par tehwiu. Wihreets leelotees ar šavu prahtu un šaprašchanu, darinot ar šcho prahtu daschadas sinatnes, teorijas, sistemas, bet darinot tās tikai ar noluhku seeweeti kalpinat. Prahts — esot rupišč špehts, kas šaprotot dabu truli un pawiršči, kas uslasot tikai neezigas, noščehlojamas druszinas un taustidamees ka pa tumšu meklejot nesin kahdu likumu. Seeweeschu nojauta, seeweeschu šaprašchana esot daudš augstaka par wihreeschu prahtu. Seeweete šajehdsot un šaprotot šaktu, tiklihdš to eerangot, un ar reiši apšinot pateesibu pat tad, kad šchi pateesiba paleesot neredšama. Elise Šarngem pat puhlas peerahdit, ka seeweetes pahrafums par wihreeti esot parahdijees jau paradisē. Gudriba šchuhškas weidolā esot greejusēs pee seeweetes, bet ne pee wihreescha, loti labi šaprašdama, ka „wina prahts ir par daudš newarigs preekšč šaprašchanas. Apehštāis ahbols bij sināšchana, ko nelaimigajam Adamam atwehra wina šewa!“ Pamatodamās uš šawas doktrinas, „dumpodamās seeweetes“ dšenas pež wirsrofas par wihreeschu dšimumu. „Mehs prašam, šaka Elise, ne lihdšigu teesibu, ne waras, ne emanžipazijas, bet kundšibas. Mehš esam labakas, gudrakas, špežzigakas par wihreescheem, luhš ewangelijums, šam jaglahbj pāšau!“ Pež Elises Šarngem peekriteju domam, wihreeti pahrleežinat naw wehrtis, bet wajaga wihu pahrwaret un peespeest wihu kalpot debesu šuhnei, praweetei, garigai šehniweenei — seeweetei. Ar wahrdu šatot, pež Elises Šarngem un winas peekriteju mahzibas, wihreeschu dšeešmina jau iššeedata, un tagad esot seeweetes šahrtā. Wihreescha waldibai un kundšibai esot peenahžis gals, šahfotees seeweetes waldibas un kundšibas laikmets.

Apluhkotais usfats par feeweeshu pahrafumu par wihreescheem war kluht nosaukts par sentimentalu usfatu. Newar sazit, ka schahds usfats buhtu atradis stipru atbalsu kulturās wehstures pamatos, kuras darinašchanā wihreeschi eenem jo redšamu weetu. Šchis usfats ir polemikas rezultats: 16. un 17. gadušimtenos feeweeshu jautajums jo dšihwi intereseja šabeedribu; notita dašchi karsti strihdi par feeweeshu jautajuma dašchadām pušem; starp zitu parahdijās daudj apzerejumu, kas wehrsti pret feeweetem. Šchajos apzerejumos tika zelti preekschā feeweeshu truhlumumu garu garee šaraksti, tika zelti pret feeweetem dašch-nedashchadi apwainojumi. Pašchi šcho raschojumu wiršraksti peeteekofchi raksturo wīnu šaturu un wiršeenu: „Seeweetes nifnumš ar feeweeshu blehdibas un wiltibas apfatu“ (1566. g.); „Jaunawu nifnumš ar jaunawu blehdibas un wiltibas apfatu pee wīnu tihkofchanu šasneeg-šchanas“, „Seeweeshu nifnuma un truhlumumu alfabets“ (1617. g.) u. z. Glušči dabifki, ka polemikas jeb strihda karstumā pret weenpušibu kahdā weenā wiršeenā parahdijās weenpušiba ari otrā pretešā wiršeenā. Šgahjuščhā gadušimteni lihdsigi usfati Amerikā parahdijās klajā atkal tik polemikas aigrahbtibas pehž. Zif tahtu un pee kahdām domam war nokluht šchahdā gadijumā sem polemikas eespaideem, koti labi rahda šefofchais fakts. Dora d'Štrija's šdse šawā grahmatā „Seeweete par feeweeti“ atrod wīšus peerahdijumus, kas leezinatu par wihreeschu pahrafumu par feeweetem, par pahršpihleteem un nedibinateem. „Ša es gribetu šefot šcheem peerahdijumeem, wīna šaka, tad par peerahdijumu, ka feeweetes pahratas par wihreescheem, es waretu atšauktees uš elpo-šchanas prozešu. Dšihwneeku walsti elpošchanas aparata eerihkojums kalpo par mehraulku šugas pilnibai; radijumu pakahpeenos eenem šemaku weetu ta šuga, kurai plauščas atrodas šemak. Šilweku rasu gradazija jeb šchkiroščhana pamatojas uš ta pašcha fišilogiškā šakta. Seeweetei ir pats pilnigakais elpošchanas prozešs, wīna elpo ar plaušču wiršejo daku, bet wihreetis lihdsigi šemateem dšihwneekeem, ar apakšejo! Tahdā kahrtā, atrašdamās teeschakā šafarā ar dšihwinošcho atmosferu (gaisu), feeweete ir mašak ehdeliga, wairak nerwoša, mašak eeredš ne-tihribu un dubluš, šo mehš minam ar kahjām, wairak špehjiga pazeltees un aišlibot ideālā pašaulē“. Šcho parahdijumu Dora d'Štrija šauž par „šinišku“. Bet šchis sentimentalais usfats par feeweeshu pahrafumu par wihreescheem modinaja un eerošinaja nopeetnu jautajumu par tās labām ihpaščibam, kas peemiht feeweetes tipam un ir neščkiramī šaištitas ar to, bet kuru truhsti wihreescheem, kā žitadi organifeteem.

Sentimentalà ujstata aijstahwi ir seeweeschu ihpaschibu nopeetnakas, wispufigakas un taisnigakas pehtischanas preekschtetschi, tà kà wini, par ipihti eefaknojuschamees un waldojchàm domam, spilgtat aijrahbija uf seeweeschu tipa labàm ihpaschibam un daitumu. Pehj wineem wispufigs un taisnigs pehtitajs jau wairs newareja skaittees uj seeweeti tilai kà no augjcheenes. Wajadseja eewehrot ari seeweeschu kreetnàs ihpaschibas. To ari darija seeweeschu pfichiskà tipa jawadibas aijstahwi.

Starp dsimumeem, saka jaunà hipotesa, naw ne lihdsibas, ne nelihdsibas, seeweete naw ne augstaka par wihreeti, ne semaka par winu, ne ari lihdsiga winam. Wihreetis un seeweete ir diwas ihpaschas un jawadas buhtnes, winu dabiskais usdewums un listenis ir til jawadi un ihpaschi, ka newar salihdsinat wihreeti un seeweeti jawà starpà; katram dsimumam ir sawas fewischkas ihpaschibas, kuru truhsti otram dsimumam, un kuras ir nepeezeeschami wajadfigas rasas jeb sugas labklahjibai. Schàs ihpaschibas ir neisbehgami wajadfigas ne til ween preeksch ta, lai dsihwotu laimigi, bet ari gluschwi weentahrschi, lai wispahrigi dsihwotu un pastahwetu. Wihreetis un seeweete war zihnitees par sawu ekfistenzi jeb pastahwibu, war baudit labas deenas un preezatees par dsihwibu til zeeschà un kopigà sakarà weens ar otu, jakopojot kopigà leelà sawas ihpaschàs un jawadàs spehjas, saweenojot sawus speklus un tahdà kahrtà papildinot weens otu. Wihreetis un seeweete ir buhtnes, kas papildina weens otu kà fisischi, tà garigi. Weens — garisch, plateem plezeem, ar attihstitàm, plaschàm kruhtim, ar stipru mustulaturu, schauureem gurneem, stingru un ahtru gaitu, semu, kaut ari skanigu balsi, resns, ar spalwotu ahdu, attihstitu galwas kausu, energisku un bahrsdu apauguschu seju; otra — neleela auguma, ar apakeem plezeem, ar schauràm, bet augstàm kruhtim, plateem un apakeem gurneem, weeglu wisnojochu gaitu, wispahrigi ar zehlàm un patihkamàm formam, augstu, harmonisku, maigu balsi, gludu besbahrsdas seju ar daikem un peewilzigeem waibsteem, smaltu un mihschi wahrigu ahdu. Weens ir spehks, otra ir grazija, weens — griba, logika, wihrestiba, otra — maigums, smalkums, peewilziba. Wihreetis ir zihniensch, seeweete — mihslestiba.

Sem kastrazijas eespaideem wihreeschi un seeweetes sande sawas dsimuma jawadibas, kluchst weens otram lihdsigi, sakuchst it kà tahdà weenà ihpaschà, sawauktà, widejè dsimumà. Bet tahdi subjekti ir noschehlojami radijumi, kam daudj wijadu truhkumu, bet ne wis abu

dsimumu wehrtigu ihpaschibu. Tahdu zilwefu pfichifkà dsihwe ir kà kahda anomalija; wini ir tif pat neaugligi garigà finà, jaušu firdi un schaubigu gribu, zif wahji muskufos un neaugligi fisiskà finà.

Tahdà kahrtà starp wihreescheem un seeweetem newar buht jautajuma par to, kas no teem augstaks waj semaks, jeb ari waj tee ir lihdsigi sawà starpà. Wihreescha un seeweetes tipi i fisiskà, i garigà finà ir daschadi un sawadi, wineem ir sawas ihpaschas, tikai wineem ween peemihstoschas ihpaschibas; wini war kluht lihdsigi tikai sem kastrazijas eespaideem, saudedami sawas dsimuma sawadibas, bet lihds ar to ari sawu originaliteti un sawu peewilzibu un pahrweherschamees par besdsimuma un gluschi beskrashainàm buhtnem.

Uffkats par wihreescha un seeweetes tipu sawadibu, kà fisiski, tà ari pehz pfichifkàm spehjam sawos pamatos leekàs buht gluschi pareifs. Weens no pascheem galweneem truhkumeem darbos par seeweeschu pfichologiju parahdas tai finà, ka winos seeweete naw pehtita patstahwigi, kà sinams fisiko-dwehesles organisms, naw atsihmetas winas dabiskàs un kulturelàs ihpaschibas, bet wina ir bijuse par strihdus preekschmetu seeweeschu jautajuma aisstahwuju un pretineeku starpà, ir kalpojuse, tà fakot, kilbas ahbola weetà. Polemiskais tonis un nofrasha, tendenziositates weens waj otrs weids pilda schos apzerejumus, wellas zaur wineem no pirmàs lihds pehdejai lapas pusei. Winu autoreem naw no swara seeweetes pasihschana un sinaschana, winaus interesè ne wis winas ihpaschibu pehtischanana, bet winu roku rihko un wada polemika, tihkoschana, lai tur kas buhtu, peerahdit, ka seeweete ir wehrtejama kà buhtne semaka par wihreeti, waj ari otradi wina stahdama augstak par wihreeti, waj ari, pehdigi, stahdami weens otram lihdsjàs, abeem dsimumeem dodamas weenadas teefibas un stahwoflis. Seeweetes ihpaschiba teef nobihdita us otram plana, tur preti pirmo weetu eekem seeweeschu tipa wehrtibu apweherschana samehrtà ar wihreeschu wehrtibu. Seetas tahda nostahdischana ir loti nepareija.

Sastopotees ar kaut kahdu jaunu parahdibu, mehs, tà fakot, wispirms usnemamees gluschi pilnigi bes aisdòmàm pehrit schàs parahdibas ihpaschibas, winas dabu, zif tahku schi pehdejà peeejama pehtischanai. Winas wehrtibas un nosihmes apweherschana samehrtà ar zitu preekschmetu wehrtibu ir zits jautajums, zita leeta, us ko subjektiwitate war darit daudj leelaku eespaidu, fur wairak atgadas kluhdu, nefa pehtijot sinamu parahdibu ihpaschibas. Buhtne, furai

tagad naw nosihmes, nahkotnè war eeguht leelu swaru; warbuht, ir spehlejuse jo redsamu lomu semes firmà pagahtnè. Tàs ihpašchibas, kuras tagad mums leekas mašwehrtigas, ar laiku pee ziteem apstahleem war eeguht loti leelu wehrtibu. Pee toka dedsinamà materiala pahrpilnibas, akmenogles naw no swara; mešča truhkumà akmenogles eeguht milsiġu nosihmi; bet kad winas iſſihks, tad, domajams, tiks atklasta, atrafta kahda zita jauna weela, kas weizina ſiltuma uſturedſhanu, un uſ kuru mehš, tagad negreescham nekahdas wehribas, eeſtatam wiaw par pawišam newehrtigu. Wiſpahrigi pee kaut kahda preekſchmeta wehrtibas un nosihmes apwehrtichanas, weenam, ſtatotees pehž wina perſoniſtam ihpašchibàm, iſleekas ſwarigs weens, otram-otrs, trescham-treschs. Jautajums par kahdas buhtnes wehrtibas un nosihmes apwehrtichanu ir interejants jautajums, bet tas ir — zits jautajums, gluſchi ſchirtis no paſchas buhtnes ihpašchibu, winas dabas pehtiſchanas, kaut gan buhtnes nosihmes pamatiga un nopeetna wehrteschana un apwehrtichana ari newar buht pareiſa bej winas eepreekſchejas pehtiſchanas. Bet praktikà ſtrauja wehrteschana daudž kahrt noteel eepreekſch nopeetnas pehtiſchanas. Žit daudžkahrt mehš wehrtescham žilwekus, nemaž nepuhledamees eedſikinates wiaw rakſturiskàs ihpašchibàs! Loti daudžkahrt mehš wehrtescham žilweku pat pehž pirmà eeſpaida, pee pirmàs eepaſihſchanas ar wiaw, pamatodamees uſ ihſa ſarunas brihſcha un wina ahrpuſes!

Buhtnes ihpašchibu pehtiſchana ir pilnigi noteikta un objektiva leeta. Kahda ſinama ihpašchiba pee kahda nebuht žilweka mums war patikt waj nepatikt; kahdu ſinamu ihpašchibu mehš waram uſſtatit par wehrtigu waj neezigu — ta ir muhſu dariſchana; bet ja jau reiſ ir atſihts, ka ſinama ihpašchiba neſchiramami peeder ſinamai buhtnei, rakſturo winas dabu, tad muhſu peenahkums ir eewehrot to, un muhſu tihtoſchana waj netihkoſchana, ſimpatija waj antipatija te neſpehlè nekahdas lomas.

Uſ tahdu wiſpuſigu, bej kahdàm aiſdomam, pilnigi zeetu un objektivu ſeewetes pſichiko ihpašchibu ſinaſchanu ari jabuht wiſpirmš wehrtàm pſichologiſkàm pehtiſchanàm ſeeweeſchu pſichikas aplokà. Jautajums par ſeeweeſchu pſichikà tipa nosihmi un wehrtibu, ſalihdſinot ar wiſhreeſchu tipu, jau ir wehſlats un tahtlats jautajums, kas pareiſi iſſchiramš tikai pamatojotees uſ ſeeweeſchu pſichikas pamatigas un ruhpiġas pehtiſchanas un ſinaſchanas. Bet tur preti leels wairums pſichologiſko rakſtu par ſeeweeetèm apluhfo otro jautajumu, bet ne wiſ

nostahditas pirmâ weetâ, bet wispahŕ zilweziškâ ihpajchibas aismirstas. Tahds usfkats uš ŕeeweeti ir nepareišs no fiziologiškâ redšes punkta un kaitigs sozialiâ jeb ŕabeedriškâ sinâ, jo ŕaŕchaurina ŕeeweetes darbibu un zaur to kaitè wispahŕ zilwezes kulturai. Pret tahdu loti ŕchauru un weenpuŕigu ŕeeweetes noŕihmes ŕapraŕchânu ari ŕazelas un usstahjas tâs teorijas aisstahwji, kura atsihst wiŕreeschu un ŕeeweeschu pŕichiškas dabas pilnigu weenadibu.

II.

Weens no paŕŕeem eewehrojamakeem ŕcha usfkata aisstahwjeem bij ŕlawenais filosoŕs Platons, kuzŕŕch droŕŕhi leezina, ka abu dŕimnuu daba ir pilnigi weenada, un peelaiŕŕ ŕtarp teem tikai to ŕtarpibu, ka ŕeeweetes wispahŕigi newarigakas par wiŕreescheem. Sawâ „Politikâ“ wiŕŕŕch, ŕtarp zitu, mehgina apluhŕtot ŕchahdus jautajumus: „waj wiŕos wiŕreeschu dabas darbos ir ŕpehjiiga peedalitees ŕeeweetes zilweziŕka daba, waj neweenâ, waj ari daŕŕhos war, un daŕŕhos ne; to paŕŕchu ari ŕihmejotees uš kara darbeem, kuzam dŕimumam tee peekri-tigi?“ Wina atbilde uš ŕcheem jautajumeem ir ŕchahda: ŕeeweetes un wiŕreescha daba ir tahda pate weenada, isnemot tikai to, ka wiŕreets ŕpehzigaks, bet ŕeeweete newarigaka. Dabas ŕpehki weenadi iŕleeti abâs dŕihwâs buhtnès; pehž dabas wiŕâs leetâs ir ŕeeweete lihdsdalib-neeze, wiŕâs ari wiŕreets. Seeweetes war buht ahrstes, muŕikantes, gudribas miŕletajas, t. i. filosoŕi; lai winas nem dalibu ari karâ un zitos darbos, kas atteezas uš walŕti. Tikai ŕeeweetèm, pehž winu dŕimuma newaribas, no wiŕeem ŕcheem darbeem wajag uŕtizet weegla-fus, kâ wiŕreescheem. Peeschkiŕt ŕeeweetèm kahdus ihpajchus atŕewiŕŕ-ŕus wiŕreescheem ŕwejchus darbus, noŕihmetu preti runat ŕeeweeschu dabai. Tahdâ kahrtâ wiŕs ta laika ŕeeweeschu ŕtahwoŕkis Platonam iŕliškâs nedabiŕks.

Platona apzerejumâ „Dŕihres“ weens no dŕihru dalibneekeem, ŕlawenais greeku komikis Aristofans, pamatodamees uš greeku wežam teikâm, iŕŕlaidroja wiŕreeschu un ŕeeweeschu dabas weenadibu zaur winu iŕzelschânos. Tahlâ firmâ ŕenatnè bijuŕŕhas trihs zilweku ŕŕŕiras, bet ne tâ, kâ tagad diwas — wiŕreeschi un ŕeeweetes. Bes ŕchâm diwâm bijuŕe wehl treschâ, ŕastahdita no weenas un otras, wahrdâ androgins. Œcha androgina iŕfkats bijis humbai lihdsigs, mugura un ŕahni apaki, roku bijis iŕŕhetras, tik pat kahju, uš weena kalla groŕijuschâs diwas gluschi lihdsigas ŕejas, kas ŕkatiujuschâs uš pretejam

pušëm, un abas peederejuščas weenai galwai; aušu bijis tšchetras un wišs zits pahrejais Jamehrâ ar šho. Štaigajis tahds zilweks taišni, kâ tagad, uš kuru puši ween tiš gribejis; bet kad winam waja-dšejis ahtri škreet, tad wehlees kâ ritens, pazeldams kahjas uš augšchu, un atmešdamees pee semes ar šawas meešas wišem astoneem ložekleem. Tahdeem zilwekeem bijis milšu špehks un štiprums un wareni augšti nodomi, tâ kâ tee šahkušchi šaunu perinat pret pašcheem deeweem — apnehmušchees uškahyt debesis un ušbrukt deeweem.

Tad Zeušs un ziti deewi šahkušchi šawâ šarpâ apšpreest, šo darit ar teem, un atradušchees pilnigâ nešinâ un nešapraščanâ: ja likt pehrkonam nošpert zilwekus, kâ nošperti milšchi, tad išnihkšhot zilweku šuga, un lihds ar to išnihkšhot ari upuri deeweem un nami wineem par godu; bet no otras pušes nemot, — kâ gan lai atšahjot nešoditu tahdu nešannibu? Pehdigi ar leelâm puhlëm Zeušs išdomajis un teizis: man leekas, es ešmu atradis lihdsfekli, kâ zilweki waretu palikt dšihwot un aštahtu šawu trakulibu, palikušchi newarigaki. Tagad katru no teem, wišch šazija, es pahršchaušchu uš pušëm, un wini kluhs pa dakai newarigaki, pa dakai derigaki preekšch mums, tapehž ka škaita šinâ pawairošees un nešis wairak upuru. Štaigat štaigâš šchee jaunee žilweki taišni šahmuš uš diwam kahjâm. Bet ja ari wehl pehž tam wini išrahdišees nešannigi un pahrdrošchi un negribes dšihwot meerâ, tad es atkal pahršchaušchu winuš uš pušëm lai štaigâ lehtadami uš weenas kahjas.

Tad Zeušs pahršchela žilwekus uš pušëm. Un kad wišch kahdu pahršchekhlis, tad pawehlejis Apolonam tuhlin pagreest šeu un puškakla otradi — uš šchekhluma puši, lai, redšedams šawu šchekhlumu, žilweks kluhtu peelahwigaks un weenteešigaks, un tad wišu aišdšeedet. Apolons pagreewis šeu, un šawilžis no wišâm pušëm ahdu tai weetâ, šo tagad šauž par wehderu, lihdsigi tam, kâ šawell maku, un šašehjis šopâ wehdera widû, kur tagad naba, — išlihdšinajis ari grumbas un eetaišijis kruhtis; štrahdajis ar tahdu rišku, kâ tagad kurpneeki, išlihdšinadami ahdas grumbas uš leesta; bet daščas grumbas ap pašchu nabu atšahjis peeminai par šenako žilweku šahwofli. Tit lihds winu daba bijuše pahršchekelta uš pušëm, tad katra puše, ilgoščanâš un kaišlibas dšihyta pehž šawas otras pušes, šagahjušes ar to. Abas pušes apkampuščas ar rošam, špeeduščas weena pee otras, un tiškodamas šaaukt, miruščas badâ no bešdarbibas, jo weena puše beš otras negribejuše ne ka darit. Kad tahdâ kahrtâ weena puše miruše,

bet otra palikuse dšihwa, tad ņchi palikuņe puņe meklejuņe pehž jaunās un aplampuņes ar to, weenalga waj nu palikuse no weņelā ņeeweetes dšimuma puņe, kuru mehņ tagad ņauzam par ņeeweeti, waj ari wiħreeņcha dšimuma puņe.

Un tā katrs no mums eņot it kā kaħds zilweka atņkņehlums. Mehņ eĶot puņe no weena weņela, un tapehž katrs no mums weenu-mehr mekleĶot pehž ņawas otras puņes.

Platona idejas ņeeweetes pņichologiiā naw palikuņchas ņauzeja balņs tukņneņi. Winas ir atraduņchas atbalņi daņchadu laiku un daņchadu praħtneeku domataju praħtos. Tā kristigā laikmeta 16 un 17 gadu ņimtenos, kad noriņinajās niĶna ziħna ņtarp ņeeweēņchu pretineeteem un aiņņtahweem, ņtarp peħbejeem atradās taħdi, kuri energiņi un ar wiņu ņparu aiņņtahweja Platona aiņraħdijumu par abu dšimumu weenadibu. No teem mehņ pakawēņimees tiĶai pee weena — Pulena Bara, kura apzerejums „Par diwu dšimumu liħdņibu“ paraħdijās deenas gaiņmā 1673 gadā.

Zilweku aprindās, muħņu autors ņpreeda, eedalas diwās katego-rijās jeb ņķķirās: iņgliħtibu baudoņchās un nebaudoņchās. Seeweetes peeder pee peħbejās kategorijas, un winas ir tā apraduņchas ar taħdu leetas ņtahwoĶli, ka eeņlata wiņu par dabīņku, ņaņkanoņchu ar wiņu dabu. Tur preti ta ir leelakā maldiņchanās: abi dšimumi ir absoluti liħdņigi. Par daudi jau teē pahrņpiħleta ņeeweēņchu newariba un wiņu temperamenta truħkumi. Gara darbības pamata organs — galwa wiħreeņcheem un ņeeweetēm ir weenada. Smadņenu pate pama-tigatā anatomiskā peħtiņchana newraħda it nekaħdas ņtarpības waj daņchadības ņtarp wiħreeņchu un ņeeweēņchn ņmadņenēm; uņ aħrejo juħtu organeem eeņpaldi rodas, ņaiņtās un uņglabajās atmiņā un eedomās zaur gluņķi weenadu prozeņu pee wiħreeņcheem un ņeeweetēm. Kaņ gan war ņeeweetēm liĶt kawektus peħtiĶ paņchām ņewi, iņpeħtiĶ ņawa gara dabu, domu daņchadus weidus, kā winas eeroņinajas un zelas zaur daņchadām meeņas kuņtibām, ņpreest par garigeem preēņķ-meteem, — ar wahrdu ņaĶot nodarbotees ar metafiziķu? Tā kā wi-nām ir azis un roķas, waj tad ņeeweetes newar nodarbotees ar liħķu graiņiņchānu waj, wiņ maņ ņkatitees, kā to dara ziti, lai eeņpiħtos ar zilweka organiņma ņimetriju un ņstruktu ru jeb buħwi, ar wiņa daņchado dabu daņchadibu un ņawņtarpeju ņaķaribu, ar wiņu ņunĶzijām, kaħdas tām pee-eetamas, un liħdņ ar to ar daņchadu wainu dņeedinaņchānu? Bet lai ņemigak ņaņneegtu apraħdiito noluhķu, ņeeweetēm wajag peħtiĶ

ahrejo preeſchmetu dabu, tahdu preeſchmetu, kas nahł ſadurſmė ar žilweka organiſmu. Un ſeeweetes ir pilnigi ſpehjiġas uł to; winas tił pat labi, kà wihreeſchi, war mahžitees un ſtudet fiſiku un medizinu.

Tahtak Bars peerahda, ka ſeeweetes ar tahdam paſcham ſeknem, kà ari wihreeſchi, warot ſtudet logifu, matematiku, mehaniku, aſtronomiju, literaturu, morali, jurisprudenziju (teesleetas), politiku, geografiju un wehšturi. Peeweftee peerahdijumi naw glušchi pilnigi un pahrleezinojchi; par peemehru, ſeeweetes eſot ſpehjiġas nodarbotees ar logifu, „tapehž ka winas pajchas prot pahrfpreeft“; winas eſot ſpehjiġas nodarbotees ar aſtronomiju, tapehž ka „wajadfiġas tilai azis un druſtku ułmanibas preeſch dabas parahdibu nowehroſchanas,“ kuru pareiſo gaitu nowehrot eſot daudj weeglał, nefa tifumifkàs paſaules eefſchejās kuſtibas; dairunatniba eſot ſeeweefchu dabà, un winas pehž ſawas dabas ſaſneedſot winà daudj leelakas ſekmes, kà wihreeſchi. „Mums wiſeem, i wihreeſcheem, i ſeeweetėm, leezina autors, ir weenadas teeſibas uł pateefibu, tapehž ka muhſu gars weenlihdſi ſpehjiġs wiku atfiht.“

Peerahdidams wihreeſcheem un ſeeweetėm lihdſigu ſpehju klahtbuhtni daſchadu ſinatru pehtiſchanà, Bars noſkumſt par to laiku ſeeweefchu iſglihtibas ſtahwokli, kas nepazekas augſtak par elementaro. Deja, rakſtiſchana un laſiſchana — luht ſeeweefchu mahzibas preeſchmeti; wiſa wiku biblioteka ſaturot tilai daſchas luhgſchanu grahmatas; wiſa wiku ſinatne — darbs ar adatu; wiku leelakais ſkolotajs un orakuls jeb pareġis — ſpogulis. Zaur ſeeweefchu wahjo iſglihtibu it kà tihſcham gribot aptumſchot ſeeweefchu prahtu, peepildit ſeeweefchu galwu ar neekėem un blehnàm, atnemt winàm patiku uł nopeetnàm leetàm un darbeem.

„Buhtu eekſtatijuſchi par ſmeekligu, ſaka Bars, ja eeraudſitu uł katedra ſeeweeti, kura mahza par dairunatnibu waj medizinu, kà profefors; ja eeraudſitu ſeeweeti eſot pa eelu kopà ar komiſareem un ſerjchanteem polizejas dariſchanàs; ja eeraudſitu ſeeweeti, kas kà adwokats tur runu teeſas preeſchà; ja eeraudſitu ſeeweeti teeſas ſahlė ſehdot un ſpreeſchot teeſu; ja eeraudſitu ſeeweeti wadot kara pulkus kaujā; ja eeraudſitu ſeeweeti runajot firſtu waj republikas aiſtawju preeſchà kà žitas walſtis ſuhtni. Es peekrihtu, ka wiſs tas iſliktos dihwaini, bet tilai tapehž, ka tas buhtu kas jauns un neparaſts. Ja walſtis organiſedamàs un eerihkodamas daſchadus amatus, aizi-natu uł ſcheem amateem ar ſeeweetes, tad mehſ tà pat peerafstu

redset feeweetes ſchos amatus ispilbot, kà tagad feeweetes ir peeraduſchas redset ſchajos amatos wihreeschuſ.“ Wars koti nopeetni jautà, kapehž feeweetes newarot buht par teefneſcheem, kara wadoneem un pat bihſkabeem?

Schis gandrihſ neweenam nepaſihſtamais, 17 gadu ſimtena rakſtneeks iſrahdas tahdà kahrtà, par koti radikalu domataju feeweefchu jautajumà. Wihſch ir pahrspehjis, aiſſteidſees preekſchà 19. gadu ſimtena idejam un daſchà labà ſinà ir gahjis tahlak par ſcho laiku wihreeschu un feeweefchu weenadu teefibu aiſſtahwetajeem. Tagadnè, leekas, neweens neprasa, lai feeweetèm tiftu uſtizeta armijas wadiſchana waj lai winas tiftu eezeltas par bihſkabeem. Dſch. Stuarts Mils ſawà paſihſtamajà grahmatà „Par feeweefchu kalpinaſchanu“ taiſni aiſſrahda, ka wihſch rakſtot grahmatu ar noluhku parahdit, ka walboſchais prinzipis par ahrejo ſozialo jeb ſabeedriſto ſakaru abu dſimumu ſtarpà weena dſimuma legala (atlauta) kalpinaſchanaa zaur otru — eſot leels kaunums paſchos pamatoſ, weens no paſcheem galweneem kawekkeem zilwezes progrefà, un ka ta weetà jaſtahjas pilnigas lihdsalibas prinzipam, kas nepeelaiſch nekahdu privilegiju, nekahdas preekſchrozibas no weenas puſes, nekahdu teefibu truhtuma no otras puſes. Bet ari Mils nekur ſawà grahmatà neprasa, wiſmaſ neprasa pilnigi taiſni un atklahti, lai feeweetes un wihreeschi tiftu noſtahditi weenadàs teefibàs kara un baſnizas amatos un godos. Bet 17 gadu ſimtena rakſtneeks praſa pehž ta. Wihſch ir aiſſteidſees preekſchà pat daſchadàm amerikanu ſettèm un ſabeedribàm, kuras atkauj feeweetèm paſchas plaſchakàs teefibas, ſtarp zitàm mahzitaaju un ſpredikotaju amatus, bet nenokluhſt lihds Pulena Wara ideala peepildiſchanai.

Ideja par abeju dſimumu weenadibu, par wina dabu weenadibu un no tà zeldamos wihreeschu un feeweefchu ſoziala jeb ſabeedriſta ſtahwokka weenadibu ir eewehrojama mehrà iſplatita ſcho laiku ſabeedribà. Wina iſaizina un pabalſta daudſi apſtahki un pahrdomaſchana. Seeweefchu wehſturiskais liktens ir behdigs un noſchehlojams. Daudſus gadu ſimtenus wina ir atraduſes, ir ſtahwejuſe wihreescha bahrgà kalpinaſchanà, wehrdſiſkà atkaribà no wina. Wina ir iſluhſota ne tiik ween kà wehrdſene, bet ari kà lopinſch, kà kahda leeta, kà weenkahrſchs mahjas dſihwes preekſchmets, kuras ſalihdſinot ar ziteem preekſchmeteem, naw nekahdas ihpaſchas un ſewiſchſas noſihmes. Wina tiik pirkta un pahrdota, kà kura katra leeta. Bij laiki, kad wina nodereja pat par ehdamo weelu ſaweem wihreem un pawehlneekem, kad hada laiku gabijumà,

winu notahwa un apéhda, un newis wehl pehz wiseem ziteem ehdameem mahjas dshiwneekeem, bet pat eepreeksch dascheem. Tos wehl saudseja un taupija, bet winas nesaudseja un netaupija. Ar laiku seeweetes stahwoflis kluwa labaks; gadu simtenu wezàs kèhdes un waschas sarautas un nomestas, bet tomehr wehl seeweetei naw atkautas wisas zilweziškàs teesibas: wina teef gan atsihta par zilweku, bet ne par tahdu, kà wihreets, semaka par to, — ar wahrdu sakot, par otro numuru, par peeauguschu behrnu, kuzam weenmehtr wajaga aissildna. Daudsu juhteligu zilweku sirdis nostumst par seeweetes tahdu stahwofli — tahds dairsch Deewa radijums un tif neapstauschams stahwoflis! Lai iswestu seeweeti us labaka zeka, lai nostiprinatu winai labaku stahwofli sabedribà, bij jaaisrahda, ka seeweete ir tahds pats zilweks, kà ari wihreets, ka pehz dabas abi dfinumi weenadi, un tapehz ari winu soziam un sabedriškam stahwoflim ir jabuht weenadam. Humanas juhtas pret seeweeti, lihdsjuhtiba pret winas gruhto stahwofli radija teoriju par wihreeschu un seeweeschu dabas weenadibu.

Zitus zilwekus masleet juhteligakus, bet tahdus kas wairak zeena prahta jehdseenus, noweda pee jchàs paschas teorijas pabalstischanas pahrdomaschana par to, ka garigais spehks, kasds peemihtr seeweetèm, gandrihj wijs ejot pasuschana preeksch zilwezes kulturās darbeem, neteefot peeteefoschi ismantots, un gandrihj wijsu kulturās darbu darot tifai wihreeschu spehkeem. Seeweetes nemot wahju dalibu kulturās darbà sawas nepeeteefoschas isglihtibas pehz, neteefot peenahzigi sagatavotas us nopeetnu gara darbibu, winu apspeestais sabedriškais stahwoflis, kas loti sajchaurinot un apspeeschot winu darbibas aploku, kawejet winas nemt dshiwaku dalibu kulturās darbà. Dot seeweetèm nopeetnu isglihtibu, — bet nopeetna isglihtiba lihds schim pasihstama tifai wihreeschu isglihtibas formà, — uslabot winu sabedriško stahwofli, peelihdsinat to wihreeschu stahwoflim, nosihmejot tif pat dauds kà pawairot kulturās strahdneeku pulku, nosihmejot weizinat kulturās peeaugschanu nn usplaukschānu. Un lai sajneegtu scho noluhku, tad buhtu bijis wisweenfahrtschakais atsiht un issludināt seeweetes pehz psichiskās dabas lihdsigas wihreescheem.

Behdigi pee ta pascha rezultata noweda ari tahdu nepeeteefoschu teoriju apluhkoschana par seeweetèm, kuras usskata wijsu seeweetes dabas kodolu tifai dsemdechanas funkzijās, aismirstot ka seeweete wispirms ir zilweks un newar buht pareisi apluhkojama, greeschot wehribu weenigi us winas spezifiskām seeweetes ihpaschibām.

Wišas šchās domas un špreedumi tagadejos laifos atwer plašču lauku teorijai par abu dšimumu weenadibu, šchi teorija ir it kà kulturās lošungs, ap furu pulzejas wiš feeweefchu draugi, humanitates šludinataji, kulturās labaka stahwofla un winas šekmigalas gaitas aištahwi. Abu dšimumu stahwofla weenadiba išeekas pat it kà weenfahriščas taišnibas leeta: ja zilweku firšapsina uštrauzas par wehršibu un dšimtuhščanu, tad winai jaatmetot ari šchis, ne masat uštrauzošchais wehršibas weids — feeweefchu wehršiba.

Aprahditā uškatā ir uškrihtošchs teoretišks truhkums. Buhtu loti netaišnigi apšpreest feeweeti un wihreeti, tikai no winu pehznahzeju raščošchanas funkciju redšes punkta; bet buhtu ari netaišnigi peemiršt par šchām funkcijām. Binas ir tif šwarigas un leetiščkas organišma dšihwē, ka winu nošhme išplatas par wišu organišmu, par wišām wina zitām funkcijām, bet neaprobeščojas weenigi ar dšimuma organeem. Waj feeweetes domaščanai, feeweetes juščanām peemihšt ņawas raksturiškas feeweefchu ņawadibas, ņališdšinot ar wihreefcha domaščanu, ar wihreefcha juščanām? Waj zilweku ņugas iščkirščana wihreefchos un feeweetēs aptwer un eešpeeščas wišzaur wišā wihreeti, wišā feeweetē, zaur ihpašču raksturu atšpugulodamās wišā winu dšihwē, fišifkā un pšichifkā, waj ari aprobeščojas tikai ar pehznahzeju darinaščanas organeem un prozešeem? Waj wihreets un feeweete ir originali tipi, ņawadi ihpašchi radijumi, waj ari weena wešela diwas weenadas pušes, it kà diwas rokas, diwas kaščas?

Apleezinat, ka feeweetes pšichifki pilnigi weenadas ar wihreefcheem, warēs tikai tad, kad feeweefchu pšichikas pate ruhpigatā pehtiščana neatradis winā nekahdu originelu šihmju, ne ka jauna, ne ka ņawada un ihpašcha, ņališdšinot ar wihreefcheem, kad išrahdišees wihreeti un feeweetē mums ir tikai weefahrišchi weenas grahmatas diwi ekšemplari, furu wiša starpiba ir tikai wahkos, pirmā lapā, bet wišs zits weenads un pilnigi lihdšigs. Bet feeweefchu pšichikas tahda finiška išpehtijuma, kaš nowestu pee šlehguma par winas pilnigu weenadibu ar wihreefchu pšichiku, lihdš šchim laikam mums wehl truhkšt.

Tahdā kahrtā mušsu ušdewums bušs tas, mehginat pehtit feeweefchu pšichiku, ņaštahdit ņew pahriškatu, waj winā atrodas kaščdas ihpaščas ņawadibas, originalas šihmes, waj ne. Ja tahdu šihmju mehš neatradifim, tad mums bušs ņašlehdš, ka wihreefchu un feeweefchu pšichifkā daba ir pilnigi weenada; turpreti ja atradifim, tad apškatifim winu raksturu, ņawadibas un nošhmi, kà feeweefchu dwehšeles dšihwes gaitā, tā ari kulturās attihštibā.

III.

Pirms ķeramees pee šķa usdewuma ispilbišchanas, mums wehl japahrleezinas, waj ir eespehjams ispilbit winu. D. S. Mills šawâ grahamatâ „Par ţeeweetes kalpinaschanu“ apgalwo, ka tas neesot ispildams, tapehž ka wireešchi un ţeeweetes no ţenjeneem laikeem atrodotees ne-normalâ ţakarâ šawâ starpâ. Tas, ko mehš ţauzam par ţeeweetes dabu, ešot augstakâ mehrâ nedabiška, mobašliška parahdiba, ţeeweetes weenu ihpašchibu wârmahzigas apšpeešchanas un otru ihpašchibu nedabiška eerošinajuma un usbudinajuma rezultats. Nemeenâ zitâ kalpinatâ un wehrdšinatâ šķķirâ raksturs neesot tik stipri un tik nedabiški išķehmots zaur ţafaru ar wehrdšinatajeem, ka taišni ţeeweeschu starpâ. Ja ka hda ţabeedribâ waretu atrašt wihreeščus beš ţeeweetēm, waj ţeeweeschus beš wihreešcheem, jeb ari ja kur nebuhtu atrašta tahda wihreešču un ţeeweeschu ţabeedriba, kura ţeeweetes nestahwetu ţem wihreešču kontroles jeb pahrraudšibas, tad warbuht, buhtu warejis sinat kaut ko leetiščku un pamatigu no garigâm un tikumiškâm ţawadibâm, ka hdas peemihht weena un otra dšimuma dabai. Tahdâ ka hrtâ, pehž Milla špreeduma, pee ţabeedribas tagadejâ stahwołka mums truhķt eespehjas ţastahdit pilniigu un pareišu jehdšeenu par dabiskâm pšchiskâm paradibâm dšimumu starpâ. Tâ pat domâ ari Leguwe: „Ne ţeeweeti juhš tagad redšee, winišč iššauzas, ne winu juhš teešajeet, — wina ir išdomata buhtne, zilweku, bet ne Deewa radijums.“

Ja peenemt Milla un Leguwe ušklatus, tad uš wišeem laikeem jaatšafas no eespehjas iššinat ne tikai ţeeweeschu, bet ari wihreešču raksturiskâs pšchiskâs ihpašchibas. Wehrdšisks ţafars pahrgroša un ţamaitâ ne tikai wehrgus, bet ari fungus; wehrdšiba un dšimtbušchana ţamaitaja wišu ţabeedribu, no augščas lihđ apakščai, no wišwarenâ muišchneeka lihđ pehdejai kalponei. Ja tahdâ ka hrtâ ţeeweetes wehrdšiskee waj weenkahršchi apakšchneežibas ţafari aiššlehbđ preešč mums ţeeweeschu dabu, tad tahdâ paščâ mehrâ wini aiššlahj ari wihreešču dabu, un mehš, wihreešchi un ţeeweetes, pasta hwiigi weens ar otru ţastapdamees, kopâ dšihwodami, ešam špeesti ušklatit ţewi uš wišeem laikeem par neušminamu mišflu, neišprotameem šķinkšee.

Wišpahrigi mehš newaram tagadejâ laikâ atrašt tihras zilwežiskas dabas, kura nebuhtu zeetnše neka hdu eespaidu ne no ka hdas pušes, weenalga, waj ta buhtu wihreešča waj ţeeweetes daba, Pehdigi, naw ko ţapnot par tahdu ţabeedribu, kura wihreešchi dšihwotu beš ţeeweetēm, waj ţeeweetes beš wihreešcheem, par ko runâ Mills. Tahdas ţabeedribas

newar buht. Bet ja ari wina buhtu, tad tomehr usdewums naw atrifinams, jo zilweka daba no ſen ſeneem laikeem ir nokkufuſe ſem kulturās eeſpaideem un ir pahrgroſijujes ſem ſcheem eeſpaideem: Tas apſtahlis, ka mehſ dſihwojam ſinamas kulturās apſtahlkloſ, newar palift un paeft bej pehdām un bej eeſpaida ne preekſch muhſu fiſiſkā, ne ari preekſch muhſu pſichifkā organiſma. Lihdi ar kulturu mehſ paſchi iſmainamees; daſchas dabifkāſ ihpaſchibas ar laiku kkuhft wahjataſ un pehdigi pawifam iſſuhd, bet winu weetā mehſ maĵ pamaĵam eeguhſtam jaunas ihpaſchibas. Sem kulturās eeſpaideem mums ari noriſinaſ taſ patſ prozeſſ, kaſ ar pee zilweka peeradinateem dſihwneekem, kuri toti ſtipri pahrmainaſ ſem peeradinaſchanaſ eeſpaideem. Kaſ zilwekam kultura, taſ dſihwneekam peeradinaſchana. Tahdā kahrtā, lai atraſtu tihru, ne-wiltotu zilweka dabu, mums wajaĵſetu twert winu, ja ne paſchā winaſ iſzelaſchanaſ brihdi, tad drihſumā pehĵ ta brihſcha, baidoteeſ no winaſ pahrmainaſ ſem kaut kaſdeem eeſpaideem. Naw eeſpehĵamaſ, par pee mehru, meſchononi uſſtatit par tihraſ zilweka dabaa preekſchſtahwii, jo meſchonam ir waloda un religioſi uſſtati, eeraſchaſ un teiſaſ, kaſ regule un nokahrto wina dſihwi, winam ir eerotſchi, riht, ſabeedriſkaſ dſihweſ dihggi. Bet taſ wiſſ jau ir kulturāſ darinaĵumſ, kaſ wairaf waj maĵaf pahrgroſa zilweku. Tahdā kahrtā, neaiſkehruiſchi tihraſ zilweka dabaa drihſumā pehĵ winaſ eeraſchanaſ wirſ ſemeſ, mehſ waram winu pawifam iſlaiſt no roĵām. Bet kā un kur lai mehſ atrodam tihru, ſem kaſdeem nebuht eeſpaideem nepahrgroſitu dabu tagad, ſchoſ laikoſ? Behrmuſ ari newaram uſſtatit par tihraſ zilweka dabaa preekſchſtahwjeem, jo wini zaur eedſimtibu manto ſawu dabu no ſaweem wezaſkeem, kaſ jau pahrmajinujeeſ zaur gadu ſimtenu, gadu tuhtſtoĵchu ilgu kulturu.

Tahdā kahrtā dſihſchanaſ pehĵ tihraſ, ſem nekahdeem eeſpaideem nepahrgroſitaſ zilweka dabaa, iſrahdaſ par weltigu dſihſchanaſ ehnaĵ pakaf.

Iſſazidamaſ domaa par neeeſpehĵamibu iſſinat ſeeweefſchu pſichifkāſ dabaa ſawadibaſ, Millſ tomehr uſſtata par eeſpehĵamu apgaſwot ſekoĵcho: „naw nekahda pamata paregot, ka ſeeweefſchu rakſturā un ſawadibaſ, ſalihdſinot ar wihtreeſcheem, waretu raſteeſ kahda leetiſchka pamata ſtarpiba waj iſſchkira tai gadijumā, kad ſeeweefſchu dabai buhtu biĵuſe paſchāĵ ſawa wirſeena brihwa iſwehle un ja ſchis wirſeeneſ nebuhtu atradeeſ nekahdoſ mahſkligoſ ipaidoſ un aprobeſchojumoo, iſnemot taſ robeſchaſ, kahdaſ wilktaa weenlihdſigi abeem dſimumeem zaur ſabeedriſkaſ dſihweſ apſtahlkeem.“ Ja atſihtu ſeeweefſchu dabu par nepeeeĵamu iſſinaſchanaĵ winaſ notikuſcho pahrmajinu dehl zaur ſeeweefſchu ſtahwolka

wehsturiſſeem apſtahkleeem, tad, azim redſams, it nefa newar ſazit par winu, kaſhda ta buhtu bijuſe, ja nebuhtu bijis ſcho wehſturiſto apſtahkku. Wiſadâ ſinâ Willa domas, ka tad ſeeweſſchu daba ne ar ko neatiſchirtos no wihrefſchu dabas, naw tizams.

Wihrefſchu un ſeeweſſchu dſimuma daſchadibas ir dabas dotas bet ne kulturâs. Tâ tad no pat zilwezes ſahkuma ſeeweete ir iſbaudijuſe un peedſihwojuſe tahdus ſtiprus un daſchadus ſtahwokkus, kaſhdu wihrefſeis nefad naw peedſihwojis, kâ gruhtneezibu ar wiſâm winas ſawadibâm, dſemdeſchanas prozeſu, ſtahwokli pehz dſemdeſchanas, behrna ſihdiſchanu no paſchas kruhts un, kâ ſekas no wiſa tâ, zeeſchu ſakatu ar behrnu, uſmanibu pret winu, praſchanu apeetees ar winu. Sinama leeta, ka ar uſſkaititeem fiſiologiſſeem prozeſeem ir ſaſtita ari ſeeweetes fiſiſkâ organiſazija, kaſ peemehrota ſcho prozeſu iſpildiſchanai. Scheem prozeſeem peemihſt eewehrojams ilgums, wini aiſnem daudj laika ſeeweetes muhſchâ; turklaht tee naw nekahdi weeglee prozeſi, bet gan loti gruhti. Eewehrojot mineto prozeſu tahdu dabu, waj gan ir eeſpehjamâs domat, ka wini nezeltu nekahdu pahrgroſſijumu ſeeweſſchu nerwu ſiſtemâ, nepeeſchirtu tâm daſchu gluſchi ſawadu ſajuhtu un juſchanu, neiſaizinatiu originelu ideju, kaſ pawiſam ſweſchas un, warbuht, ne gluſchi ſaprotamas wihrefſcha prahtam, kuruſch iſbauda un pahrbſihwo druſku zitadus organiſkus prozeſus? Waj ſeeweete naw ſpeeſta, eewehrojot ſeeweſſchu ſpeziſiſko prozeſu ilgumu un gruhtumu, ſtatitees uſ daudſâm parahdibâm no ſawa ihpaſcha redſes punkta, ko neiſbehgami winai diſtê preeſchâ ſchee prozeſi, waj winai ſcho apſtahkku ſpeeſtai, naw paſtahwigi jaeewehro ſchee prozeſi, jadarbojas un jaſturas pret zilwekeem un zitâm leetâm ſaſkanâ ar ſawas ſeeweſſchu dabas ſawadibâm? Azim redſams, domas, ka ſchee prozeſi nedaritu nekada eeſpaida uſ ſeeweetes pſichijſko rakſturu, iſrahdas gluſchi netizamas. Tas noſihmetu atſiht loti ſwarigu zehlonu darbibu un tad noleegt ſcho zehlonu wiſas ſekas, kad turpreti maſaf ſwarigi apſtahkli, kâ, par peemehru, nopeetna un ilgata ſlimiba, dara loti manamu eeſpaidu uſ wiſu zilweku gaitu un rakſturu, uſ wiſu wina tahtako fiſiſko un pſichijſko darbibu.

Tahdâ kaſhriâ ſeeweetes rakſturiſko pſichijſko ihpaſchibu iſpehtiſchanai newar buht par kawekli un ſchkehrſli tas apſtahkliſ, ka ſeeweetes daba ſinamâ mehrâ ir pahrgroſſijujes ſem ſeeweetes wehſturiſkâ ſtahwokla eeſpaideem; tas pats ir notizis ari pee wihrefſſeem. Pehtijot zilweku, mums wiſpahrigi naw jaaiſmirſt, ka mums ir dariſchana ar loti ſareſchigitu parahdibu, — tahdu parahdibu, kuraſtaſtopamas gan dabikſas eedſimtas

sihmes un ihpašības, gan no kulturas, gan no zilveku sābedriškas dsihmes eopotetas sihmes un ihpašības; naw jaaismirsi, ka zilveka organisms ir mainiees šenos laikos un mainiees ari us preešchdeenām, un tapehž wajaga ar leelu usmanibu un apdomibu peeschkirt zilveka organismam, — wihreescha waj seeweetes, weena alga, — kaut kahdas pastahwigas, negrofigas un us muhšchu peemihšoschas ihpašības.

Seeweeschu dwehseles stahwofla šawadibu pšichologiško pehtišchanu war isteikt diwos šekoschos jautajumos: 1) waj seeweetei peemiht wifī pamata prozefi waj parahdības, kas, tā šakot, rada un šastahda wihreescha dwehšeli? Waj wihreeschu apšinā atrobas kaut kahds elements, — jušchana, domaschanas prozefi, — kas glušchi nepašihstams un nepeešjams seeweetēm? Tagadejos laikos, šaprotams, neweens nedomā, ka seeweete naw zilweks; bet daudsi domā, ka wina ir zilweks ar daudj šematu pšichiško organizaciju, ka wihreets; ka seeweetei daudj ka truhšti, šalihdsinot ar wihreeti; ar wahrdu šakot, ka tas ir zilweku šugas otras numurs. Tapehž ir nepeezeeschami wajadsigs wispirms išinat: waj seeweetes dwehšele šawos pamatos, pehž šawas pamata organizacijās ir weenada ar wihreescha dwehšeli, waj ari ijšchiras no tās, ir zitada, un waj winai warbuht netruhšti daschu elementu, šamehtrā ar wihreescha dwehšeli? 2) Ja seeweetes dwehšele šawos pamatos ir weenada ar wihreescha dwehšeli, ja pšichiškee pamata elementi un ihpašības ir wihreescha un seeweetes pšichikas kopigs un weenads mantojums, tad waj naw pee wihreescha un seeweetes kahdu nebuhš šawadibu dwehseles elementu šaistišchanā un šakopojumā, waj pee weena dšimuma naw pahšwarā dwehseles parahdibu kahda weena šchkira tai laikā, kad pee otra dšimuma šchi šchkira ir wahja? Waj, warbuht, pee weena un otra dšimuma pastahwigi israhdišees daschadi wispahrigu dwehseles elementu špehšs, peespeeschanās, energija, šcho elementu šaistijums jeb kopojums un proporzija jeb šamehšs?

Atbildēm us usstahditeem jautajumeem, no weenas pušes, jaisskaidro wihreescha un seeweetes pšichiškas dabas pamata weenadiba un wispahriba, bet no otras pušes — jaapšihme seeweetes špezifiskās pšichiskās ihpašības, ijšchkirot no wihreescha špezifiskām pšichiskām ihpašībām.

Šiskaidrojūšchi tahdā šahrtā seeweetes dabu pšichiskā šinā, mehš waram pehž tam teikt kahdus wahrdus par seeweetes lomu kulturas attihštibā, par to, ko wina ir darijuse preešch zilwezes attihštības, un ko wina war darit nahšotnē. —

II. Nodala.

Seeweefchu un wihreeschu pſichifkà weenadiba pehz pamata elementeem un prozeſeem. Daſchadibas pſichifko elementu un prozeſu faiſtijumà, kaš atkaraš no ſeeweefchu organiſma anatomo-fiſiologiſkàm ſawadibàm. — Fiſiſkà „eš“ ſpilgtà noſihme ſeeweetes aſſinà. — Mihleſtibas leelaka wajadſiba un ſchàs juhtas dſikums pee ſeeweetèm. — Seeweefchu leelakà religioſitete jeb tiziba.

I.

Seeweefchu aſſinà ir wiſi elementi, kašdi atrodas ari wihreeschu aſſinà; wihreescha dwehſelè naw neweena prozeſa, neweena fakta, ne augſta, ne ſema, kuru buhtu ſweſchi un neſaprotami ſeeweetes dwehſelei. Waj mehš nemam prahta darbibu, waj juſchanaš, mehš weenumehr redſam, ka daſchne-daſchadu pſichifſtu ſtahwoſtu iſbaudiſchanaš ſeeweete eet roku rofà ar wihreeti. Prahta un ſabeedriſkà dſihwè naw taħda paſleſhpta faktina, kura neeſtatitos ſeeweete. Augſtatàs politikaš aplokš winai ir peeejamaš, to leezina deeſgan leela wirtne eewehrojamu waldbneetſchu daſchadàs ſemèš un walſtiš, kaš patſtahwigi paħwaldijusčas plaſchas jo plaſchas walſtiš un atſtahjuſchas manamaš pehdas tautu wehſturifkà dſihwè. Atſkaiſtot patſtahwigas waldbneezes, ir wehl leelakš pulkš ſeeweefchu, kaš dſihwi intereſejuſchàs gar politiku un eewehrojamaš meħrà darijuſchas eeſpaiduš uſ ſawa laika ſabeedriſki-politiſkàs dſihwes gaitu: kà romeeſchu un bizanteefchu keiſaru ſeewas, daſchadu waldoſcho namu lozekleš un peħdigi, weentahriſchi ſabeedribas augſtako aprindu ſeeweetes. Waħnizaš-religioſà ſferà ir ari gara wirtne eewehrojamu ſeeweefchu. Paġamu religijàs mehš ſaſtopam weſelu ſeeweefchu Olimpu, kriſtigà draudſè — ſweħtàs ſumprawas kultu, leelu wairumu mozektu un ſweħto. Starp perſonàm, kaš dedſigi nodewuſchàs daſchadu maħzibu iſplatiſchanaš, tàš ſkaiſtà ari religiju, kà ſinamaš, ne maſum ir biſiž ſeeweefchu. Nà kaħdš gluſchi pareiſi peeſihmejiš, ſtarp religijam naw neweenaš, kaš ſeeweetes radita, bet liħdſ ar to ari naw neweenaš, kuru ſeeweetes nebuhtu iſplatiſjuſchas wiš energiſkà kaħrtà. Kriſtigà tiziba ſchaš ſinà war ſoti daudſ pateiſtees ſeeweetèm. Sinatne, maħſla, literatura ſawàs rindàs uſraħda daudſ ſeeweefchu. Naw ſinatnè waj maħſlà taħdas noſareš, kura newaretu uſraħdit wairak waj maſaſ ſlawenu ſeeweefchu

wahrdu. Filosofijai, matematikai, jurisprudenzijai, medicinai, pedagogikai, walodneezibai, glesnoschanai, musikai, skatumes mahkslas un wiseem ziteem mahkslas weideem ir daudj eewehrojumu preekschtahwju starp seeweetem.

Tagad mehš nerunajam par to, zil leelu talantu jeb dahwanas seeweetes ir israhdijuschas sinatnes, mahkslas un sabeedriškas darbibas daschados aplosos, salihdsinot ar wihreescheem, — tas ir zits jautajums; mehš usrahdam tikai, ka gara un sabeedriškas dsihwes wišas sferas, sinatnes un mahkslas wišas nosares ir peeejamas seeweetei, ka naw tahda fakta, tahda prozesa wihreescha apsinā, kuram nebuhtu ne ka lihdsiga seeweetes apsinā. Newar domat, ka buhtu eespehjams tahds gabijums, ka wihreets, kas nopuhlejas ap kahdu, gara darbu, ap kahdu sinatnes, mahkslas waj politikas jautajumu, greeštos pee seeweetes un isliktu winai šcho jautajumu, kas winu tā aisknem, bet seeweete teiktu winam: ej nost, es nesaprotu tewis, tu runā par to, kas man absoluti jeb pawišam šweschs, kas neatrod manā dwehšelē it nekahdas atskanas, nekahdas atbalsšs. Es gan wehletos interesetees par tawu jautajumu, bet newaru, jo mana pšichiskā daba pawišam zitada: wina neatkauj man peeweenotees tawam gara interesēm. Pehz prahta pamata prozeseem un fakteem seeweetes pšichiskā daba ir weenada ar wihreescha dabu.

Ja kahds aishahditu, ka intelektualā sferā seeweetes prahiam naw peeejams weens prozeseš — genialas darinašchanas prozeseš, tā kà neweenā darbibas aplokā un nosarē seeweeschu geniju naw bijis un tā tad seeweete nekad naw isbaudijuse un pahrdsihwojuse tahda prozesa, naw šasneeguse intelektualas warenibas un šehka augstakās galotnes; tad mums jaatbild, ka starp talantu un geniju pastahw starpiba ne wis pašchos pamatos, bet tikai pakahpeenā, ir waituma starpiba, bet ne kahdibas starpiba. Un ar leelu talantu apdahwinatu seeweeschu ir bijis daudj un pašchās daschadakās garigā darba sferās. Tapehž ari genija aishrahbtiba atradis lihdsjuhtigu atbalsi seeweetes dwehšelē; wina šapratis winu wišadā sinā ne masaf, kà wihreetis, kam ari leels talants, bet ne genials.

Jušchanu, kaislibu, netikumumu un labširdibas plasehā aplokā mehš ari newaram atrast tahdu, kas peekristu un peemistu tikai wihreescham un buhtu glušchi šwešchi seeweetei. Pašchas zehlakās jušchanas un pašchas semakās kaislibas weenlihdsi peekriht un peemiht i wihreescheem i seeweetem, i weeni i otras kahpelē pa ušbudinajumu trepēm wišā pilnībā. Dšilas religiošas jeb deewbijibas juhtas, šmalša estetista

bauda, nodoſchanàs jemàm rupjàm kaiſlibàm, augſti tifumiſki warona darbi — tas wiſs tiſ pat peeejams ſeeweetèm, ziſ ari wiſhreeſcheem.

Wiſkſtai, maigai ſeeweefchu dabai, leefas, nepeekriſtu un nepeemiftu neſchehliba, kaſ noſkluſt lihdſ ſchauſmigumam, nepeeluhdjamibai, newaldamai duhſchibai. Bet tur preti ari ſchàs ihpaſchibas naw ſweſchaſ ſeeweetes dwehſelei un reiſ pa reiſèm ir ſaſtopamas pee ſeeweetèm. Ar taſhdàm ihpaſchibàm it ihpaſchi ir kluwuſchaſ paſiſtamas rewoluziju laiſmeta ſeeweetes. Wiſadàs kauſchu puhlu kuſtibàs un dumpjos ſeeweetes loti beeſchi kluſt manamas zaur ſawu pahrmehriſigo un ahrkaſrtiſigo uſtraukumu un uſbudinajumu. Lihdſiſigos gadijumos ſeeweetèm nepeeteef ar to, ka winas eet wiſhreeſcheem lihdſ; winas mudina un ſtumj toſ uſ kaunu, uſmudina uſ to un daudſkaſrt pat pahriſpehſ wiſhreeſchuſ neſaunibà un neſchehlibà. Daudſkaſrt weens otrs kauſchu puhla duſmu upuriſ buhtu glahts, ja peeſteiguſeſ ſeeweete neuſſauktu wiſhreeſcheem: „jums bail! juhs aitas galwas!“ un pate nedotu pirmà ſiteena. Frantſchu rewoluzijaſ laiſkà aſtonpadimità gadu ſimtena beigàs ſeeweetes ne reti ſtaſweja dumpineeku pirmàs rindàs. Winas, par peemehru, ar neſchehliſigo ſeeweeti Fernan preeſchgalà, peeſpeeda karali braukt uſ Pariſi. Swejneezeſ (pehſ Gonkura) ſpeeduſchàs ſtarp kara ſpehku un dumpineekeem, raudamas ſew lihdſ wiſhreeſchuſ; ir ſituſchaſ un kaſwuſchaſ zilwekuſ, un patriotiſku ſwehiku brihſchoſ ir eenehnuſchaſ goda weetas un dibinajuſchaſ rewoluzionaru ſeeweefchu klubuſ. Pee nahweſ ſodu iſpildijchanas ſchàs ſurijaſ zentuſchàs kluſt tuwak pee giljotinaſ, lai redſetu noteſjato pehdejaſ nahweſ mokaſ un zihniſu un ar ſawa ſmeekla un dejas troſkni pahriſpehtu nelaimigo upuru kleeſſeenuſ. Kad ſeeweete apreihſt no aſinim, tad wina neſin ne robeſchu, ne mehra. Italijà, pehſ Montegaza leezibaſ, wehl neeſot aiſmirſta Palernas ſeeweefchu uſweſchanàs, kuras 1866. gadà ſeptembra mehneſcha behdigajoſ notikumuoſ graiſijjuſchaſ karabineru meeſu, pahrdewuſchaſ to pa gabaleem, un ehduſchaſ winu tapat ka Neapolè 1799. gadà ehduſchaſ reſpublikaneefchu meeſu.

Kara darbi teef uſſtatiti par wiſhreeſchu ſpezialiteti. Bet ari daudſjaſ ſeeweetes ir eeguwuſchaſ ſlawu kara zaur ſawu wiſhriſchibu un duhſchibu. Kruiſta karu laiſkoſ daudſjaſ ſeeweetes ir gaſjuſchaſ uſ Paleſtinu kopà ar wiſhreeſcheem un kaſwuſchàs tur lihdſ ar wineem pret netizigajeem. Rodibinajuſcheeſ pat weſeli ſeeweefchu eſkadroni. Daſchu kruiſtneſchu pulku preeſchgalà ſtaſwejuſchaſ ſeeweetes. Par peemehru, ir ſinamſ, ka kaſda dahma uſ ſawa rehſina ſarihkojuſe kara

fugi un šapulzinajušē 500 šawu wajuļu jeb apafichneeku, kuruš pate wadijušē uš Palestinu.

Seeweetes war buht wihrichkigas un duhschigas ne tik tad ween, kad winas nem dalibu kaujās; glušchi meerigos apstahkfos, tur, kur winas parahda deenas gaismā jawas firds, lihdszeetibas un mihlestibas leelo bazatibu, tur winas dajchahrt mehdi buht loti leelā, neparastā mehrā wihrichkigas. Tahdas, par peemehru, ir schehlširdigās mahšas, kuras kopj eewainotoš kara laukā, waj ari kuras teel suhtitas turp, kur plošas dajchmedajchadas epidemiskās, lipigas un nahwigas šlimibas. Tahdos gadijumos winas išrahda šewi ne mašat wihrichkibas, ka duhschigee šaldati kaujā.

Kad wajag mirt par pahrleezibu, šeweete war un špehj mirt ne šlistat par wihreeti. Jauno religiju propogandistes, dajchadu tizibas ušskatu mozekles pilnigi apleezina to. Stipra politiska pahrleeziba, šozialee jeb šabeedriškee ideali dod šeweetei tahdu pašchu špehku. Rā uš peemehru waram aišrahdit uš Kolana kundši: 31 maijā 1793. gadā šchirondisti galigi krita, un drišjumā Kolana kundše tika apzeetinata un eeshohdšita zeeumā. Winai draudeja nahwes špreedums. Wina negribeja behgt, lai eenaidneeki newaretu šazit, ka „pilšone Kolan bailiga“. Wina aimeta domas par pašchnahwibu, lai winas gahjeens nahwes šodam preti buhtu pamahzojchs peemehrs preekšch ziteem. Pehdigi, 9. nowembri 1793. gadā wiku weda uš ešchajotu (šoda weetu). Ažu leezineeks šafa: „Wina stahweja glušchi meeriga šawos ratos; winai wirjū bij baltas drehbes ar roša pušchkeem. Netahdu išbailu, netahdas druhmibas newareja manit winas šejā. Winas azis kwehloja dšihwas uguns dširšsteles, šejā špulgoja šwaignums, apburošchi šmaidi rotajās uš winas luhpām. Winai lihdsjas šehdeja nelaimigais Lomarks, no bailēm galigi šatreektš. Warone drošchinaja šcho nabadšiau, kuzsch wairs nebij zilwekam lihdsigs. Wina atrada wahrduš, pilnus gudras jautribas, un ar teem išaizinjaja šmaidus pee šawa bailu šatreektā beedra. Winas pehdejais škats greejās pret brihwibas statuju, winas pehdejee wahrdi bij: „at brihwiba, zil daudš breejmigu nošegumu teel paštrahdats tawā wahrdā!“

Wišpahrigi šeweete ir wišreescha pawadone, zela beedrene wišos wina zefoš, leelos un mašos, labos un šaunos, zeenigos un nezeenigos. Parahdas tahds šlawens praweetis — šprediškotajš, leels reformators, zilweks, kam šlahpst pehž zilwezes atjaunošchanas, winas dšeedinajchanas no dajchadām eewezojušchām faitēm un šergām, un tuhliņ ap wiku

šahf pulzetees ſeeweſchu publiſ; weenas no tàm — Marijas — noſehſtas pee wina fahjàm un ar bejgaligu padewibu flauſas warenà ſkolotaja mahzibas; otras — Martas — pehz ſawas garſčas luhko iſrahbit reformatoreem ſawu peekriſchanu, puhledamàs apgahdat winu ar wiſeem ſemes labumeem un ehrtibu. Ja ſcho ſlaweno mahzitaju par wina neſawtigo miſheſtibu uſ wiſu zilwezi, bet it ihpaſchi uſ teem, kaſ behdigi, gruhtſirdigi un noſpeeſti, wina lihdzilweki ſit kruſtà, nomehtà ar akmeneem, tad ſeeweetes ir pirmàs, kaſ nahf pee dahrgà kapa noraudatees un noſfumtees par neaiſmirtamo, dahrgo nelaiki aiſgahjeju: winaſ ari ir pirmàs, kuraſ, pee gadijuma, ſazerès wiſadus noſtahſtus par nelaiki. — Parahdas kaſhds breeſmigs raſbaineekſ, aſinſ kaſrigſ ſlepkawa, no kura bailèſ dreb wiſa apkahrtnè, kuru nolahd katſ, kaſ dſird par winu. Ar wahrdu ſakot parahdas it kà Deewa riſhte, un ari winam netruhtſt padewigu un uſtizigu ſeeweſchu, kuraſ eemihlè winu wiſà kaiſlibaſ karſtumà, kuraſ nodod winam dwehſeli un meeſu, eeſkatidamaſ winà it kà kaſhdu neparaſtu neredſetu waroni. — Parahdas leelſ netikliſ, taſhds zilwekſ, kura, leekas, eewetoti wiſi pajauleſ netikumi, kura dſihwe un diwaſcha ir tikai dubli un noſeegumſ. Winſch ari nepaleek weentuliſ, winam, bej ſchaubàm, ari atradiſeek ſawa Meſalina.

Tahdà kaſhrtà, lihdſigi fiſiſkam jeb meeſaſ organiſmam, ari ſeeweetes dwehſele ſawoſ pamatoſ, pehz pamata prozeſeem un ihpaſchibam, ir weenada ar wiſhreeſcha dwehſeli; pſiſhiſtàſ dſihweſ elementi abeem dſinumeem ir weenadi. Tà tad, pſiſhiſtà ſtarpiba ſtarp dſinumeem, ja tikai taſhda ir, war ſlehpteeſ tikai pſiſchiſko pamata elementu ſaweenià jeb ſaiſiſjumà, dwehſeleſ darbibaſ daſchadu puſchu ſpehktà un peeſpeeſchanaſ ſtuprumà, bet ne dwehſeleſ pamatoſ. Pee ſchahda apſkata mehſ tagad kerſimeeſ.

II.

Seeweetes pſiſhiſtà rakſtura ſawadibaſ pilnigi apſihmè un noteiz diwi zehloni, kaſ weenumehr neſchſirami kopà darbojaſ: no weenaſ puſeſ ſeeweſchu fiſiſtà tipa ſawadibaſ, un no otras puſeſ — ſeeweſchu wehſturiſtà ſtahwoſka ſawadibaſ.

Salihdſinot ar wiſhreeſcha dſihwi, ſeeweetes fiſiſtà dſihwe ir daudſ daſchadaka, ſawa fiſiſtàſ pilngadibaſ un breeduma laikà ſeeweete pahrdſihwo un iſbauda taſhduſ prozeſuſ, kaſhdu pee wiſhreeſcha pawiſam

isruhft. Seeweetes fisifkās pilngadibas un breeduma laiks ņkaitas no 14—16 gadeem lihdi 44—50 gadeem un aptwer laikmetu ap 30—35 gadeem, widus mehrā 33 gadi. Fisifkā breeduma laikā ņeweetes organifms isbauda periodifkās mehneņha parahdibas, kas aijnem, pehz weenu aprehkina, 96 deenas gadā, t. i. wairaf kā 8 gadi no 33 gadu breeduma perioda: pehz zitu aprehkina, 65 deenas gadā, t. i. ap $5\frac{1}{2}$ gadu no 33 gadu laikmeta. Tahraf ņeweetes organifma breeduma periodā nahf gruhtheeziba, dņemdeņhana, ņahwofkis pehz dņemdeņhanas, behrna ņihdiņhana un kopņhana. Uf katru gruhtheezibu, dņemdeņhanu un behrna ņihdiņhanu ar kruhti jarehkina ne mafaf par diweem gadeem; uf mafā behrna ruhpiġu kopņhanu un glabaņhanu, beņ ka behrnam weenumehr draudetu bojā eeņhana — weens gads. Un tā tad katrs behrns mahtei mafā 3 gadus no muhņha. ņkaitot ņeweetes organifma breeduma periodu jeb laikmetu 33 gadi, un behrnu ņkaitu dņimtē, nemot zaurzaurim widus mehrā iņhetrus behrnus, mums isnahf, ka no 33 gadeem pilngadiga breeduma muhņha 12 gadi ņeweetei iņeet uf pehznahzeju rafhoņhanas funkziju darbibu un ar tām teeņhi ņaistiteem prozeņeem, bet no pahri palifufņeem 21 gada wairaf kā ņeņtā daņa, t. i. ap $3\frac{1}{2}$ gada, buhs pilna ar tahdām paņchām funkzijam. Tā tad uf ņpeziali — ņeweefchu funkzijam ņeweetei no 33 breeduma gadeem iņeet $15\frac{1}{2}$ gada, ap puņi no breeduma wiņa laikmeta.

Saprotams, uņrahditais aprehkins ir titai peemehra aprehkins, ņeweetes dņihwē ņpezififku funkziju ilgumu un ņwara weentahriņha iluņtrazija, kas nebuht netihko pehz wiņpahrigā rafņtura un peemehroņhanas matematiņki pareiņas un nenoleedņamas noņihmes. Saprotams, ir daudņas mahtes, kuras paņchas neņihda behrnus, kuras ari mafā behrna kopņhanu un glabaņhanu nodod ņweņchās algotās rokās, aprobeņchodamas ņawas ņpezialās ņeweefchu funkzijās titai ar behrnu dņemdeņhanu; ir daudņas dņimtes, kuzām mafaf par iņhetri behrni. Bet muhņu mahtes, ar maf iņnehmumeem, ir paņchas ņawu behrnu ņihditajas un pirmās audņinatajas; muhņu dņimtes pa leelakai daikai gadas wairaf kā iņhetras dņemdeņhanas, tā kā uņrahditais aprehkins naw augņtaks, bet gan ņemaks par teeņhamibu.

Uf wiņeem aprahditeem prozeņeem ņeweetei japatehrē milņigs dau-
dņums ņpehka un energijas. Bet tā kā ņchee prozeņi norifinajas waj nu teeņhi paņchā ņeweetes organifmā, waj ari winas zeeņchā turumā, kā, par peemehru, behrna glabaņhana, tad mums jaeeņkata un jaņlehdi,

ka seeweetes energijas un spehka leelā daļa seeweetes breeduma laimētā išeet uz darbu organisma eefšā, waj wina zeeschakā tuwumā, pee ka šchis pehdejais weids, darbs ahrpus organisma, atrodas pašā zeeschakā šakarā ar darbu organisma eefšā.

Wihreescheem wina fisiskā dšihwē spezifiskā puše tahtu naw tiš dajchada, prozeši naw tiš šareschgiti un gruhti, kā seeweetei. Wihreescheem uz spezifiskeem prozešem išeet nesalihdsinami masak laika un spehka un tapehž energijas leelaku daku war wehrst uz darbibu ahrpus organisma, uz darbibu, kas pilnigi neatkariga un naw šaistita ar wihreescha spezifiskām funkcijām.

Statotees pehž aprahditām wihreescha un seeweetes fisisko tipu šawadibam, dašchi pehtitaji atrod pee wihreescheem wairak aktiwa, dšihwa spehka, bet pee seeweetem wairak pasiwa, potenziala jeb pašlehpta spehka. Seeweetes muskulu sistema un škelets eewehrajami wahjati un newarigati, kā wihreescha. Muskuli un škelets ir galwenais aparats, ar kura palihdsibu mehš iždaram pahrmainas apfahrtejā pašaulē, t. i. potenzialo jeb pašlehpto energiju, kas atrodas organisma eefšā, mehš pahrwehrscham par dšihwu spehku, darbā. Kustinamais aparats seeweetei masaka apmehra, tapehž ka winai tiš kahda daļa potenzialās energijas pahrwehrschas ahrešā darbā. Seeweetem šchi potenzialā spehka esot daudj wairak, kā wihreescheem. Ahrsteem šen jau šinams, ka nereti seeweetes neparasti ahtri weselojotees pehž pašchām gruhtakām šlimibam, it ihpašchi pehž leelas afins nopluschšanas, kas wihreeschus padarot wahrgus uz wairak gabecm. Pehž operazijām rehtas seeweetem dašchreis šadšihstot neparastā ahtrumā. Tahda spehja dibinata uz šekosho: muhsu organizms pašahw no kanninu kopibas ar spezialu ušdewumu un nošhmi wispahrigā dšihwē. Šchās kanninas pašahpeniški irst un nonehšajas, tā tad jabuht wehl tahdām kanninām, kuru ušdewums stahtees isbijušcho weetā. Tās esot it kā kanninas behrni, kas wehl naw parahdijuschki nekahda noteikta rakstura, apaki šermenišchi, kas pašahwigi maina šawu formu un ir spehjjigi uz pašahwigu kustibu. Statotees pehž apstahkeem, winas pahrwehrschotees organizmā, waj par šmadšenu šajuhtošchu kanninu, waj par muskula kustinamo kanninu, waj par afins kanninu u. t. t. Wajadsiba pehž tām šoti leela. Šar jauno kanninu lezeški jeb pašweršmi noderot plastiskee dšeedšeri; winos kanninas dihgstot un ušglabajotees lihdsi šinamam laikam. Behrneem šchee dšeedšeri šamehrā šoti leeli. Ar tahdeem plastiškeem dšeedšereem seeweetes daudj bagatakas, nekā wihreeschi. Tapehž katras iširuschas

fanninas weetâ pee ſeeweetem weeglaſ ſtahdama jauna ſwaiga fannina no wiſur paſtahwoſcheem leeleeem krajhumeem.

Wiſapahrigi wiſa ſeeweefchu organiſma architekтура jeb buhwe un darbiba atkaraſ no ſeeweefchu tipa fiziologiſkâm ſawadibam. Newar ſagit, ka ſeeweete domatu un juſtu ſeewiſchki tikai pehznahzeju raſchoſchanas funkziju karſtumâ, bet tiklihdi ſchis funkzijas nobeigufchâs ſawu gaitu, tad wina kluhtu pſichifki kâ wihreetis, waj pahrwehrtos it kâ par kaſhdu ihpaſchu ſawadu zilweziſku buhtni, ne wihreeſchu, ne ſeeweefchu dſimuma. Seeweete ſawa organiſma breeduma wiſâ laikmetâ paleef ſeeweete; iſeet pahr ſeeweetibas robeſcham wina newar, jo ſeeweetes organiſma wiſa arkitekтура jeb buhwe ir pilna ſeeweetibas, wina buhwe wiſos organos un dakâs ir peemehrota ſeeweetes ſpezialâm funkzijam. Rumpja tilpums, platee gurni un ſchauree plezi, ſamehrâ ar rumpja leelaku tilpumu iſſas rokaſ un kaſjas, ſakarâ ar gindena buhweſ ſawadibam un roku un kaſju kaulu peeſtiprinaſchânu pee wina, ſeeweefchu ſawadee kuſtibas weidi pee ſmagumu zelſchanaſ, ſweeſchanaſ, ſkreeſchanaſ, zihniſchanaſ, plaſtiſko dſeedſeru bagatiba, ſpehja ſamehrâ weegli pahrzeeſt wiſadus eewainojumus un truhkumus — wiſas ſchis fiſiſtâs ſawadibas atrodas waj nu teeſchâ waj neteeſchâ ſakarâ ar ſeeweetes pehznahzeju raſchoſchanas funkzijam, pee ka ar pehznahzeju raſchoſchânu ſaiſiito prozeju leelakâ daſchadiba un leelakſ gruhkums gluſchi dabifki dod eemeſlu un ir par zehloni daſchadu ſaſlimſchânu leelakam wairumam.

ſkmehneſchu parahdibas un mainas ſeeweefchu organiſmâ ir loti zeeſchi ſaiſtitas ar ſeeweetes dſihweſ wiſâm zitâm puſem. Pulſa, temperaturas, aſiku ſpeedeena, muſkulu ſpehka, miſjalu pehtijumi un iſmellejumi preeſch un pehz mehneſcha parahdibam weenlihdſigi ir rahdijufchi, ka ſeeweetes organiſma wiſa darbiba un dſihwibas funkzijas iſbanda un peedſihwo eewehrojâmu ſwahrtiſchanoſ, kaſ ſaiſtita ar ſeeweetes ſpezialâm funkzijam. ſhſi preeſch mehneſcha parahdibu eeſtaſchanaſ temperatura un pulſſs krihtaſ, tapat ari aſiku ſpeedeens, un ſaſneedſ minimumu jeb maſako pakahpeenu ar mehneſcha parahdibu beigſchanoſ. Pahrmâinu ſtarplaika otrâ puſê ſahkaſ atkal wiſu funkziju pakahpeniſka kaſpſchana lihdj maſimumam jeb augſtakam mehram preeſch periodo paſcha ſahkuma. Paſchâ periodâ ſaſneedſ ſawu maſſimumu jeb augſtako pakahpeenu tikai nerwu ſiſtemas uſbudinajamiba.)*

*) ſelings, „Seeweete, winaſ noſihme, ſtahwollis dſimtê un uſdewums“. Bargamins, „Seeweefchu un wihreeſchu dſimuma paſaule“.

Ikmeheſcha pahrmains un parahdibas aiſker ne tikai ſeeweetes fiſiſko organiſmu, bet aiſker ari winas dwehſeli, peeſchkirot winas juſchanam ſawu ihpaſchu wirſeenu, peepildot prahtu ar ſawam ihpaſcham ſajuhtam. Schai laika pa leelakai daikai ſeeweetes juhtas it ka ſaberſtas un ſlimas, tikumiſti noſpeetas un ſatreektas; pee winam parahdas nerwoſitate un ſliktiſ gara ſtahwoſliſ. Pee daſcham ſeeweetem ichē weeglee nerwiſkee ſimptomi jeb ſihmeſ pazelas lihdiſ krampju wei digam drudſchainam raudam un ſmeekleem. Seeweetes organiſms daudſu gadu laika ta aprod un apdſihwojas ar wiſu prozeſu ikmeheſchu ſwahrſtiſchanos, ka til ar puhlem un gruchtibam peerod pee winu iſtruhkuma.

Sawa muhſcha diwoſ pahrejoſ periodoſ jeb laikmetoſ: periodo da lihdiſ organiſma breeduma jeb pilngadibas peenahſchānai un nowiſchānas laikmetā ſeeweete ari naw brihwa no ſawa tipa attihſtibas pamata apſtahkleeem un zehlonēem. Schoſ laikmetoſ ſeeweetes organiſma architektura, no weenas puſeſ, ſafahrtojas un organiſejaſ peh3 ſeeweetibas pamata plana, bet no otras puſeſ — wiſſi, maſ pamaſam ſaudē ſawas ſawadibas, kkuhſt wahjata un newarigaka ſawu ſpeziſiſko ihpaſchibu noteiktiba. Birmā periodo da — attihſtibas laikmetā mehſ runajam par nahkoſcho ſeeweeti, otra — par bijuſchāſ ſeeweetes nowiſchānu. Bet organiſms, kaſ pakahpeniſti turejaſ pilniga breeduma ſtahwoſlim un ari pakahpeniſti attahlinajaſ no ſcha ſtahwoſka, ir weenſ un taſ patſ organiſms, ar teem paſcheem organeem, kaut ari gan ne ar tam paſcham funkzijam. Naw ko ſchaubiteeſ, ka puiſeni un meiteneſ, wetſchi un wezeneſ ir wairak lihdiſgi ſawā ſtarpā, neka wiſhreeſchi un ſeeweetes ſawa breeduma laikmetā; bet meitene tomehr ir ari pſichiſki meitene, bet ne puiſenſ; weziſ peh3 ſawa dwehſeleſ rakſtura ir weziſ, bet ne wezene. Meitenē, wiſā winas gaitā un rakſturā, wiſoſ winas kuſtibas waibſtoſ un maneerēſ, wiſoſ ſpreedumos, wiſā iſtureſchānāſ pret zilwekeem — wiſur ipihgulo zauri nahkoſchā ſeeweete; bet wezene, neſkatoteeſ uſ jau paſaudetām daudſām ſeeweetes ihpaſchibam, tomehr ir redſamaſ bijuſchā ſeeweetes zehluma atleetas, bijuſchāſ firſchu walſinatajaſ pehdas. Tahda kahtā ſeeweete no ſchuhpula lihdiſ kapa malai, ſawa muhſcha kahtā brihdi paleel ſeeweete.

Peeweeſtee fakti leezina par ſeeweetes fiſiſkā tipa ſawadibam, kam ir leela, iſſchkiroſcha noſihme ſeeweetes pſichiſtāſ dſihweſ attihſtibā. Sakarā ar ſeeweetes wehſturisko ſtahwoſli, tee ir par zehloni ſeeweetes

přichiskà tipa řawadibam, no teem atkarař tař, řa ne řeeweetes řirdi, ne galwà naw neweena puřštejeena, neweenař domař, neweenař idejař, kurař neatřpulgotu řeeweetibař rakřturař. Wirabo naw teizis taiřnibu, řad leezinaja, řa dwehřelei neeřot dřimuma dařřadibibu, bet tikař meeřai. Wiřpirmř, řeeweetes řiřiřkà tipa řawadibař ařřpogulojař řeeweefřu řirdř dřihwè, eeřřanà, energija un wiřu juřřanu rakřturař.

III.

Par dřimuma řuntřiju eewehřojamu lomu dřihwè un muřju juřřanu attihřtibà naw řo řřaubiteeř. Dřimuma juhta ir weena no řozialu jeb řabeedriřku nn humanu řirdř kufftibu pamateem; daudřřař augřtař dřinař un teeřřřanàř ir gluffři řweřřař un neřaprotamař tahtaem řilwekeem, kureem dřimuma řuntřija, řřahdu waj tahta zehlonu pehta, ir paralifeta, kure řlmo ar dřimuma organu neřpehtaibu. Tahta řilweři ne weenu reifi ween ir ruhtaigi řiniřki pehtiti un pee teem atrařtař řřahdař ihpařřibař: dřimite — aukřta iřtureřřanàř pret wezařkeem, řkolà — nepee-eetamař pařlehpumainař rakřturař, dřihwè — teeřřřanàř pehta weenatneř, wiřpahtaigi zeetřirdiba. Tee ir tahta řawadi, dihwaini řilweři, kure řmejař tikař pee řewiř, kureem naw nekahtař teeřřřanàř un patiřřřanař uř beedreem, uř řabeedribu. Behřnu wini nemihle un řawuř wezařkuř daudřřahtař nolaha; tiřumijtu un řozialu jeb řabeedriřku juhtu wineem piřnigi iřtruhřřti un wiřpahtaigi zeetř řirdř dřihwe. Ćarj wineem atgadař tahta, kure domà par pařřnahtařwibu beř řahdař řirdř bailem un iřdara mehtařinajumuř řewi nonahweteeř ar piřnigi aukřtam ařinim. Pee tam wineem eřot dařřahtař plařřař řinařřanař, mihtař daudř lařiti. Subjekti ar tahtař ihpařřibam wairařřahtař řařtařpařřeeř Ćrařta = Ćbinga prařtiřa.

Ja tahtař, normalam řilweřkam peemihtařřu dřimuma juhtu truhřkumuř ir zeetřři řaiftiti ar řirdř řřerař iřtuřřřojumu, tađ no ta war řlehta, řa augřti attihřtitita un dřimuma řuntřiju ilga darbořřanař, weřdama řew lihtař leelu wairumu ihpařřu un řawadu juřřanu, ir ta, řař leeř řirdei nemt pahtařwaru par prahta, řař wiřu nolrahta juhtu řubjektiwà krařřa.

Ja řkopzuř un eunuchuř wiři eedomajař un řtahta řew preeřřã, řa řauřuř, zeetřirdiguř, řoti apdomiguř, řař wiřu dara tikař ar ap-rehtařinu, kure neřa nedara un newar darit pehta řirdř ařřrahtařtibař un teeřřřanař, tađ, otrađi, řilwekeem, kuru dřihwè dřimuma juhtař ir

walboschās, jabuht tahdeem, tam peemiht otradas pretejas ihpajchibas—firdeš pufes plaščā attihstiba, winas pahrsvars par wišu zitu. Un tahds ir seeweetes pšichiskais tips.

Fiziologistu prozešu leelā daščadiba, tahdu prozešu, kureem ir nopeetna, leela nosihme preekšč organisma wišas dšihwes, gluschi dabiski peepilda seeweetes apšinu ar organiska rakstura juščanām daudš-kaht loti neskaidrām, tumščām, nepastahwigām, padara seeweetes loti usmanigas un eewehtigas uš šawu eekščejo organisko prozešu gaitu, attihsta fisisko pašchapsinu. Seeweetes wairat ruhpejas par šawu weselibu, par šawu meesju, nefa wihreeschi, drihšak un labprahtigak žeras pee daščadeem aiššargasčanas lihdsjekleem, winām ir leelaka patiššana dšeedinatees un dšeedinat. Katru pahrmainu šawas wejelibas un ahreenes stahwolli winas eewehtro loti ruhpiģi un war to pamatigi aprakšit. Baščkirzewas deenas grahmata par 29. septembri 1880. g. eekšhmetš tikai šekošchais: „No wakardeenas es ešmu tahda balta, šwaiga, un škaišta, ka pate brihnoš. Uzis dšihwas un špulgojšchās; pat sejas konturs leekas škaištaks un šmaltaks. . . Šchehl tikai, ka wišs tas tahdā laikā, kad es neweena nejaštopu. Mulkigi ir runat par to, bet es ap puštundas ar patiššanu nostahweju špoguļa preekščā, apškatidama šewi; jau ilgaku laiku tas nebij ar mani notizis“. Šawas deenas grahmatas zita weetā Baščkirzewa atšihmē, ka, buhdama drusku melancholiska gara stahwolli, pastaigajusēs pa istabu un špoguļa preekščā šahkuse raudat; „neleelā wairumā ašaras, man loti peederās“. Pašihštamais fiziologš Wagners eewehtrojis, ka seeweetes daudškaht pahrspehjt katru tizamibu winas mozoščo zeesčanu apraksta pareišibā un noteiktibā.

Buhdamas usmanigas pret šawa organisma labklahjibas stahwolli, seeweetes ir usmanigas ari pret wišu, kas stahw šakarā ar organismu. Ušwalks, apaws, wela, dšihwolliš, mehbeles stahw loti tuwu seeweetes firdei, wina to ismeklejas un iswehlas pamatigi un ar leelako ruhpiģu, reišes šeptinas peemehro un daudškaht ne reišes nenogreesch. Širms nopirktu pašču neezigako tualetes (apgehrba) peederumu, seeweetes apštaigā loti daudš pahrdotawas, wišur apšlata un pehta prezi, patehrē loti daudš laika un galu galā nepašpehjt weenā deenā išdarit tahda eepirkuma, ko wihreetis, ar ziteem ušskateem uš tahdām leetam, išdaritu puštundas laikā. Tā ka tualete (apgehrbs) stahw taišnā un teekščā šakarā ar fisisko organismu, tad seeweetes išturas pret wiku ar šewišču usmanibu un ruhpiģu. Baščkirzewa loti beeschi stahsta šawā deenas

grahmatâ par uswalkeem, par peemehru, par to, ka uswalka pehz bijuse gluschi ismifuse un pat raudajuse, kopâ ar frustmahti bijuse pee diwâm ftroderenem, bet wiſur un wiſs bijis ſlits. Raħdâ zitâ reisê ſata, ka winas uswalks „Agrippine“ darijis waren patihkamu eespaidu un winas zepure taiſni apbrihnota Eliſejaſ laukos Pariſê. Pat wehl ſawas deenas grahmatas beigâs, ihfi preeſch mirſhanas, kad Baſchfirzewa nopectni nodewufês glesneezibai, wina neaprimst ſtahtit par daikeem uswalkeem no peleka audekla ar forjaſchu darba bluses weidâ u. t. t. Ne ka tam lihdsiga mehſ neſaftopam wihreeſchu deenas grahmatâs, par peemehru Sch. Sch. Ruſſo deenas grahmatâ.

Wehriġa iſtureſchanâs pret ſawas weſelibas ſtahwokli un pret ſawâm organiſkâm juſchanam un lihdsigi pret wiſu apkahrtni, ziġ taħtu wina ſtahw ſakarâ ar organiſma labkrahjibu, mudina un ſkubina ſeeweetes ruhpigi eewehrot juſchanu daſchadas parahdibas, pahrmainas ſejaſ pantos, balis noſkanâ, kuſtibu ahtrumâ; winas daudj weeglat, ahtraġ un pareiſal, neka wihreeſchi, war ipreeſt par zitu ziġweku weſelibas un gara ſtahwokli pehz winu ahreenes, jo winâm ir loti ſkaidri preeſchſtahdijumi par katru ſwarſtiſchanos winu paſchu eelſchejâ ſtahwokli un lihdsi ar to par atteezigâm pahrmainam wiſâ ſawâ ahreenê. Sawu paſchas figuru, winas labâs ihpaſchibas un winas truħkumus ſeeweete paſihſt un ſin weenumehr neſalihdsinami labat, neka wihreetis; wina apluħto un iſpeħta to wiſos ſiħkumos un daſchfahrġt tâpat wiſos ſiħkumos aprakſta to. Baſchfirzewa, par peemehru, ſaka par ſewi, ka 13 gadu weza wina bijuse par daudj reſna un winu noturejuſchi jau 16 gadu wezu, bet tagad „eſ eſmu teewina un tomeħr ar pilnigi attiħſtitâm formam, eſmu eewehrojami ſmuidra, warbuħt, pat par daudj. Eſ ſalihdsinu ſewi ar wiſâm ſtatujâm un neatrodu taħda ſmuidruma un tiġ platu gurnu, kâ man paſchai. Bet waj tas—truħkums? Plezi gau waretu buħt maſleet apalaki“. Pee ta Baſchfirzewa peemetina wehl ſchahdu filoſofiju: „negaufiba pee ſeeweetes ir nenormalſ neiġkums, bet labi paehſt ir tiġ pat nepezeeſchama leeta, kâ praħtê, kâ labſ apgeħrbs, nemaſ nerunajot jau par to, ka ſmalta un weenkahrſcha bariba uſtur ahdas ſwaigumu un formâ apatumu. Tam par peerahdijumu — manas paſchas meeſas“. 23. juliġâ 1880. g. Baſchfirzewa pat peeſihmê ſawâ deenas grahmatâ, ka neſen atraduſe ſew triħs firmus matuſ.

Pamatojotees uſ tiġto ġazito, mums jaatiſihſt, ka ſeeweetes paſch-
apſinâ ſiſiſkaiſ „eſ“ ſpeħlê loti eewehrojamu lomu. Seeweete apſihmê

un noteiz ſewi wiſpirmſ un wiſwairaf fiſiſti, un tapehž katru peeſihmi un katru ſpreedumu par ſawu fiſiſto „eſ“ nem loii tuwu pee ſirdſ. Pret katru atjaukſimi un ſpreedumu par ſawu ahreeni, par ſawu apgehru, par ſawam maneerem ſeeweetes ir daudi juhteligakaſ, nefa wihtreeſchi. Weenſ no paſchcem ſtipraſeem apwainojumeem preeſch ſeeweetes ir nelabwehligſ ſpreedumſ par ahreeni, apgehru, maneerem, jo ſeeweete dſihwo fiſiſti daudſ leelaka mehra, nefa wihtreetiſ. Ar ſawu iſtureſchanoſ pret apfahrtejeem preeſchmeteem ſeeweete ir neſalih- dſinami iſwehligaka un praſa daudſ wairaf, nefa wihtreetiſ.

Paſihdamas labaf ſawu organiſmu, ſeeweetes ari daudſ labaf prot wiwu wadit un rihtoteeſ. Winaſ daudſ weeglat par wihtreeſcheem war atraſt wajadſigo toni, peeſkritigo kuſtibu, weeglat war peeſchirt ſawai ſejai un wiſai ahreenei wajadſigoſ waibſtuſ un kuſtibaſ. Taſ ir taſ pamatiſ, ka ſeeweetem peemiht kreetnaſ atriſu dahwanas un ir ſinama leeta, ka ſeeweetes netiſ ween weikli prot ſpehlet uſ ſtatuweſ, bet ari dſihwè, ta ka wajag kreetnaſ analitiſkaſ un kritiſkaſ ſpehjaſ, lai pehdeja gadijuma, t. i. uſ dſihweſ ſtatuweſ waretu nopraſt, waj ſeeweete ſpehlè tikaſ kaſdu lomū, waj ari pateeſiba to juht, zeeſch un preezajaſ. It ihpaſchi ar ſewiſchku mahtſlu un weiklumu ſeeweetes prot raudat, zaur ko dara ſtipru eeſpaidu uſ juhteligeem wihtreeſcheem. Mantegazza ſaka: „ſeeweete, kura raud, ir ſpehžiga; bet ſeeweete, kura prot daiti raudat, ir wiſſpehžiga“.

Dſimuma prozeſu eewehrojama ſpehka un dſiluma otras ſwarigàſ ſekas pee ſeeweetes ir, ſalihdſinat ar wihtreeſcheem, leelaka praſiba pehž mihleſtibaſ. Echi ſeeweetſchu pſichikaſ ihpaſchiba jau ſen paſihtama. Etahla kdiſe rakſija: „beſ kaſdam ſchaubam, taſ ir muhſu dabas no- ſlehpumſ — mihlet un atkal mihlet! Taſ ir mumſ atlizeeſ debeſu mantojumuſ“. Sw. Dereſe ſkaiſti apſihmè elli ſchahda kaſrtà: „elle ir taſda weeta, kur naw mihleſtibaſ“. Man ir ſchehl demonu, wina ſaka, — wina nemihlè“. Seeweetes wiſa buhine, wiſa daba praſa pehž mihleſtibaſ, pehž glahteeem, pehž lihdjuhtibaſ un ahrpuſ mihleſtibaſ atmoſſeraſ ſeeweete wiht, ſaudè ſawaſ labakaſ ihpaſchibaſ; ſeeweete leezaſ pehž mihleſtibaſ, ka puke pehž ſauleſ.

Analizejot mihleſtibaſ juhtiaſ, wajag weenumehr iſſchirt diwuſ gluſchi daſchaduaſ elementuſ: patigo jeb perſoniſko un dſimuma elementu, juhtiaſ karſtumu un dſiau un atkal winaſ dſiko pamata noſihmi organiſma wiſa dſihwè. Pee wihtreeſcheem mihleſtibà paſrwalda perſoniſku bandu elementuſ, lihdſ ar to wina juhtiaſ ir aſtrakaſ un

kaisligakas; pee seeweetem mihlestibâ pahrwalda dšimuma prafšjumu apmeerinajums, tihlošhana pehz behrna, zaur ko šchi juhta eemanto loti nopeetnu un dšiku nošhmi wišâ seeweetes dšihwê; lihds ar to winas juhta ir wahjata peršonigu patikas bandu finâ un ar masaku dšihšchanâs aštrumu. Pee dšihwneekeem tehwiini parafsti mehds buht kaisligaki un ar leelaku dšinas aštrumu, ne kâ maštites, mihlestibas leetâs iniziatīwa jeb pafahkums aišween peeder tehwineem. Pee daudšeem dšihwneekeem tehwiini uffahk weens ar otru zihnu uš dšihwibu un nahwi mahtišču deht, turpreti pehdejâs, t. i. maštites išturas glušchi meerigas un paleek ušwaretajam. Wišas mihlestibas ekfaltazijas, zeešchanas un nenormalitetes beeschaf ušbruht tehwineem, nefa mahtitem. Pee zilwekeem gandrihš wišur waldošchâ loma mihlestibâ ir peederejuse wihreescheem, wiini ir eekarojušchi few seewas, laupijušchi, pirkušchi, eeguwušchi zaur mainu, ar wiltibu, un weenumehr par waditaju un rišfotaju ir bijuščas peršoniškas patikas bandas; seeweetes turpreti ir eenehmuschas šchâ leetâ wairaf pašiwu štahwolli, atbodamâs ušwahretajam. Ka seeweetes mihlestibâ peršonišku patikas bandu elements špehlê masaku lomū, nekâ wihreescha mihlestibâ, tas redšams no ta, ka daudšas jaunawâs apprezedamâs drihši ween eerauga it kâ buhtu wihluščhâs par laulibas patikas preekeem. Kašds katolu garidsneeks štahštijis Dumâ = dehlam, ka no 100 jaunawam, kuras pee wina nahkuschas grehkus šuhdsjet un apprezejuschâs, 80 pehz mehnescha laifa štahštijuschas winam, ka winas ejot wihluščhâs par laulibas preekeem. Wet par to seeweetes no šen šeneem laikeem ir bijuščas behrnu šargatajas, katrs behrns katrâ laikâ ir atradis winâs few šargu un aišstahwi, turpreti ka tehwi loti beeschi ir štatijuschees uš behrneem kâ uš kahdu prezi, kuru war pahrdot par labu maksu.

Dakteris Felings, profesors seeweeschu šlimibâs un akufcheru jeb behrnu šanehmeju šinaschanâs Bafeles uniwersitatê, leezina, ka mihlestibas poesija seeweetê pahršpehjet juhtibas dšinu, kura pee daščâm seeweetem, neškatotees uš ilgu laulibas dšihwi un seewas peenahkumu godprahtigu un apšinigu ištildišchanu, pateesibâ nekad pilnigi nepamostotees. Wišč atšihst par glušchi nepareišâm tâs domas, ka jaunawu teekšchanâs pehz otra dšimuma buhtu tikpat leela, kâ pee wihreescheem: pehz wina domâm pee pareiši un kreetni audšinatâm jaunawam mihlestibas juhtas ejot drihšaf dšina pehz mihtaka zilwaka preekšchâ šawa „es“ papildinaschanas; wišč uškata pat par patalogišku parahdibu juhtibas dšinas peemaišjumu mihlestibâ pee jaunawâs.

Bet ja bandu elements seeweetes mihlestiba špehle mafaku lomu, neka wihreescha mihlestiba, tad pajchas mihlestibas juhtas, wajadsiba un prasijums pehz tam un wina nosihme parahdas nesalihdsinami stipraf un wairaf seeweetes dsihwe, neka wihreescha dsihwe. Indiwidualitete seeweete parahdas mafak spilgti, neka wihreeti, turpreti dsemde prozefi-prasibas un instinkti ir wina daudš stipraf, neka pee wihreescha. Wini ir loti ilgi, loti dsili, loti šwarigi wiša seeweetes dsihwe lai seeweete weegli waretu wineem pretotees, laut gan winaš personištās baudas pee šcho prasibu apmeerinašchanas ir wahjafas par wihreescha baudam. Pat fatištme ar mihlamu zilweku pee seeweetes daudšahrt parahdas it kà kahds mahtes juhtu elements, mahtes mihlestiba un ruhpiğa aishghdiba. „Mani walboscha kaisliba, šaka Schoršč Sand, bij mahtes juhtas. Wišas šawās jušchanās, wišos mihlestibas gabijumos kahdi nahkuschi preeščā manā muhschā, šlehpās. mahtes juhtu elements. tihkofschana nemt šawā patwehrumā.“ Šcho Schoršč Sand isteikumū ap-leezina winaš šarafitišchanās un to zilweku leezibas, kas wina labi pašinušchi.

Buhdama loti dsika, mihlestiba pilda wišu seeweeti, špeeschas winai wižaur, tā kà seeweete neatleef neweenas kanninaš, neweena atoma, kuzi nedšihwotu un netrihjetu šem mihlestibas eespaida. Tapehz mihlestiba war seeweeti it kà no jauna radit, war dsili pahrgrofit wišu winaš pšichiško raksturu un gaitu. Šawā mihlestiba seeweete šmel špehkus jaunai dsihwei un darbiba, šmel špehkus atstahť wežos deeweklus uu peeluhgt jaunus. Tapehz naw reta leeta, ka seeweete ar wahjām tikumibas juhtām un newišai tihru pagahťni, bet reiš nopeetni eemihlejuše, peepeschi atrod mihlestiba špehkus atgreestees pee bijušchās, šen pašaudetās kaunibas un maiguma, atrod šewi špehkus pamatigi pahrgrofit wišu šawu dsihwes gaitu. Nopeetna mihlestiba pazilā uš wišu labu seeweeti. Wihreets nekad neatdodas mihlestibai pilnigi šawā wišumā: mihledams wišč weenmehr paleef šinamas špezialitetes zilweks un mihlestiba ne uš azumirkli pilnigi nenomahž winā šcho špezialo intrešču. Mihlestiba aijnem wina „es“ tikaš weenu dafu, un tapehz mihlestiba newar darit uš wina tahda dsika, atdsemdinofcha eespaida, kahdu dara uš seeweeti. Netikumišta seeweete, ja wina eemihlejuše godigu wihreeti, laboņas un tā šakot tikumišti ščfihštās zaur šawu mihlestibu; bet netikumišks wihreets, eemihlejis godigu jaunawu, loti beeschi pawed wina, padara winaš netiklu.

Leetiščka wajadsiba un prasiba pehz mihlestibas parahdas pee seeweetēm wehl weenā loti pašihštamā ihpajchibā — kofeteščhanā.

Koketesčhana ir parahdiba, kas dihguje no vajadsibas un prasibas pehz mihlestitas. Wahrdi „koketesčhana“, „kokete“ tagadeja laika ir dabujuschi newisai teizamu nosihmi ar teem apsihme kahdu nelabu ihpaschibu. Bet taisni pascha koketesčhanas faktā naw itneta nelaba; ņchi ihpaschiba ir loti zeeschi ņaistita ar ņewetes pņichiskā tipa paschu ejamibu: wina ir isteikime preeņsch mihlet wajadsibas un prasibas. Koketesčhanas truhņst tikai pee tahdas mihlestitas kurai naw ne maņakās individuala rakstura ehnas, kad mihlestitas, prasijumus war apmeerinat kuresch katrs otra dņimuma preeņschstahwis. Bet tiklihdj mihlestita individualisejas, aņoziejas ar otra dņimuma tikai ņinamu personu, tad koketesčhana ir neiņbehgama parahdiba. Wajag greest uņ ņewi wehribu, peewilkt tihkamo zilweku, darit uņ wina labu un patihkamu eespaidu, uņsturet un nostiprinat ņcho eespaidu, attihstit winau. Preeņsch ņcha noluhka ņaņneegņchanas noder ņawu labo ihpaschibu weikla israhdiņchana, nostahdot ņewi wislabpatihklamakā gaismā. Koketesčhana pateņsibā naw nekas zits, kā ņawu peewilzigo ihpaschibu weikla israhdiņchana, ar noluhku cerosinat tihklamā zilwekā mihlestitibu un ņaistit to pee ņewis. Seeweeschu konkurenze tihkoschanā eeguht otra dņimuma labako eņsemplaru mihlestitibu, ņewetes atkarigais stahwoņlis, kas nelauj winai darboteles ar ņpehku, bet tikai aplinkus zaur peewilzibu un kas ņpeesch winau isleetot wiņus lihdselkus lai patiktu un paturetu ņawa kunga labpatihņchanu, ir attihstijuschi ņewetes koketesčhanu, tā ka tagad wina apnem loti plaņchu ņferu. Te japeeskaita: ruhpiġa meeņas kopschana, gahdiba par weselibu, ņkaiņtumu, ņwaigu iņņkatu, ruhpes par apgehrbu, praschanu kā isituretes ņabeedribā, kā runat, gahdiba par ņinashchanu eeguhschchanu un prahta attihstibu, par tikumiņkām ihpaschibām u. t. t. Sewiņschkos gadijumos koketesčhanas ņņerā atrodas ari praschana isliktees par dņestru un nepeejamu, mahņņla modinat greiņņirdibu, patmihibu u. t. t., tā kā koketesčhana ir ņeweeschu plaņcha ņinatne, kura kreetni un pamatigi pasihstama wiņām ņeweeetēm no pat jaunibas. Tā ir ņinama un parasta leeta. Sinams, koketesčhana peemiht ari wihreescheem, pee wineem koketesčhanai tas patš awots, bet tikai parahdās wahjākā, maņak raksturiskā weidā ņaņkanā ar winau pņichiskō tipu. Turklaht pee wihreescheem koketesčhana wairak atteezas uņ pņichiskām ihpaschibām, neka uņ ņiņiskām; turpreti pee ņeweeetēm dehl winau ņiņiskā „es“ leelakās nosihmes winau apņinā, koketesčhana wairak atteezas uņ ņiņiskām ihpaschibām. Wes ta wehl ņewetes wehsturiskais stahwoņlis ir bijis tahds, ka tika wairak prasits pehz meeņas ņkaiņtuma, bet ne pehz gara daiņuma. Sejas un wiņas

meeſas ſtaiftums ſeeweetei ir dewis eeſpehju uſ labaku ſtahwokli un laimigatu likteni. Tahdâ kahrtâ fifiſtâ elementa pahrijwars ſeeweefchu foketeſchanâ ir ſen ſena parahdiba, uſ to ir aifrahdijufchi un aprakſti-juſchi jau wezee bajnizas tehwi. Luhf ko rakſta bajnizas tehws Tertulianus IV. gadu ſimteni ſawâ apzerejumâ: „Par ſeeweefchu greſnuma rotâm un kaſ naw ſaudejis ſawas noſihmes ari tagadejâ laikâ. Ir jaſahf to, lai patiktu Deewam. Wiſwairaf ir Deewam pretim nepatihkamâ daudſu ſeeweefchu pahrmehriga teekſchanâs leetot wiſadas ſahles un ſmehres, lai padaritu ſawu ahdu baltu un gludenu, lai noſtrahjotu ſawu ſeju un waigus ar ſarkanu ſmehri, ſawas uſazis ar ſmehpeem melnas. Kâ redſams, weenkahrſchs Deewa radijums winâm nepatihf, kad winas atrod toſ truhtkumus. Winas nizina un noſmahdê augſtâ Raditaja gudribu wiſâs, leetâs, jo iſlabot un pahrtaiſit to, ko Deews radijis, noſihme tiſpat kâ noſmahdet Winu... Ko Zehſus Kriſtus mums mahjijis? Wiſch ſaka: Tu neſpeh j neweena mata ne balta ne melna pataiſit. Un ſeeweetes driht Deewam preti darit? Paluhkojeet, winas ſaka, zif weikli no tumscheem mateem mehs pataiſam gaiſchus un tapeh j eſam glihtafas... Waj teeſcham juhs newarat atſtaht meerâ ſawus matuſ? Te juhs winus jaſtrullejeet, te atſtrullejeet, te pazeleet augſtaf, te nolaideet ſemaf, ſchodeen juhs winus ſapineet, bet rihtu laideet nekahrtigi pliwinatees; daſchreiſ juhs winus apkraujeet ar leelu pulku leeku matu, taiſidamas no teem it kâ zepuri, ko apſegt galwu, waj ari torna weidâ ſaleezeet uſ augſchu, lai kaſks paliktu walâ failê. Kaſ tâs par eedomâm — nemitigi zenſtees pahrfahpt Deewa bauſchtuſ“.

Zif diſta un leela ir ſeeweetes wjadſiba un praſiba peh j mihleſtibas, to rahda tâs ſeeweetes, kuras ir gribejuſchas wiſu muhſchu un gluſchi pilnigi nodotees kahdam augſtam ſabeedriſkam uſdewumam, ſinatnei waj mahſklai bet naw warejuſchas iſtift be j mihleſtibas. Peemehra deht waram aifrahdit uſ Sofiju Rowalewſkaju.

Sofija Rowalewſkaja, neſkatotees uſ ſawu nodofchanos matematikai un diſiſchanos peh j ſlawas paſtahwigi un loti ruhgti ſajutuſe mihleſtibas truhtkumu. Winai hijis paradums daudſfahr t analiſet ſewi, ſawu pagahtni, wina puhlejufêſ atraſt zehloni, kapeh j winai jazeetſch, weenmeh j jabuht nelaimigai, kapeh j winai nekahdâ ſinâ nedodas taſ, peh j ka wina tiſ karſti un kaiſligi tiſkojuſe wiſu muhſchu: kapeh j wina nekad neteekot mihleta ar to iſhto, pateejo un zehlo mihleſtibu, kad weens zilweks preekſch tâs eſot — wiſs. Kapeh j manis neweens newar

eemihlet? — wina pastahwigi jautajufe. Es waretu dot mihlamam zilwefam wehl wairaf, nefa daudjas zitas seeweetes; kapeh3 teef mihlelas paschas neezigakàs seeweetes, bet tikai manis neweens nemihle? — Dramà „Zihna peh3 laimes“ dramàs warones Alises personà, Rowalewskaja ir gribejufe tehlot sewi paschu un schàs dramàs daschas replikas tik spilgti raksturo winu, it kà to teiktu winas paschas luhpas par sewi paschu. Treschà zehleena otrà skatà Rowalewskaja ir gribejufe isteikt jawu paschas kwehloscho kahri peh3 glahsteem, ihstas dsilas mihlestitas, kas speesch diwas buhtnes dsihwoi kà weena firds un dwehsele scha wahrda pilnà nosihmè, ir gribejufe aprakstik tàs dsilàs imisuma juhtas, kas usmahkuschàs un speeduschas winu zaur jawas weentulibas apstau, un to neustizibu pret sewi, pret jawu spehju waldfinat un jaistit pee sewis mihlama zilwefà firdi, kahda neustiziba sagrahbuse winu katru reisi, kad wina pamanijufe, ka teef mihlela ne tà kà winai gribejees. Alise jaka: „es jau tà esmu paradufe, ka wisi ziti teef mihleli wairaf, nefa es. Skolà man sazija, ka es esot pate apdahwinatakà, bet es weenumehr sinaju, ka littens ir dsinis launus jokus ar mani, apdahwinadams mani ar tahdam gara dahwanàm it kà tadehl, lai es labaf sajustu, kas es waretu kluht preeksch zita, ja kahds mani pateesi gribetu eemihlet... Es netihkoju daudj, es tikai gribeju, lai neweens nestahwetu starp mums, nebuht tew tuwat, kà es; tikai peh3 weenas leetas esmu tihkojufe un kahrojufe wisu muhschu — kluht par pirmo preeksch otra zilwefà... Laid man jel reij parahdit tew, kahda es waru buht, kad teeku pateesi un no firds mihlela... Rabadsite Alise nebuht naw tik neeziga, kà leefas... Paluhkojees usmanigaf uf mani. Waj es esmu daila? Ja, kad mani mihlè, tad es esmu daila, bet tikai tad, kad mani mihlè. Waj es esmu labfirdiga? Ja, kad mani mihlè, tad es esmu pate labfirdiba. Waj es esmu egoiste, patmihle? Ak, ne, es neesmu egoiste, patmihle, es waru pilnigi atsazitees no sewis, ar wisàm jawàm domàm waru jakust ar otu zilwefu“. Slawenà Rowalewskaja tik aisgrahbjoschi luhds peh3 mihlestitas, furu littens winai atrahwis, tik dedfigi un kaisligi wina tihkoja un dsinàs buht par pirmo un weenigo preeksch otra zilwefà. Augstakà laime wisà muhschà, faka Rowalewskaja, ir „firds laime“, bet tur preti runajot par jawu pagahjuscho dsihwi, wina ar wisleelako ruhtumu weenumehr schehlojàs: „neweens nemihlè manis firsnigi“.

Deht tahdam nedsejejamàm slahpèm peh3 mihlestitas, kas neatrada apmeerinajuma, Rowalewskaja newareja pilnigi nodotees, finisfeem

darbeem: tee nejnecdsja winai laimes un patikas baudu, ijlitās jauši, tahtu nepeepildija, winas dsihwes, darbs nedarija winai preeka. Rowalewskaja šazija, ka nejuhtot šewi apmeerinatu šawā dsihwē, šawos šausos šiniškos darbos un panahkumos, ka labpraht išmainitu šawu likteni, ar wišu eeguhtu šlawu un ar wišām šiniškām uswarām, pret paščas išdeeniškās šeweetes likteni, ap kuru atrodas mihti zilweki, preekšj kureem wina waretu buht par pirmo. Rowalewskaja daudzahrt gandrihš nebijuse špehjiiga strahdat, ja pee winas nebijis kahda, kas greestos tai pašchā ideju šferā, kur wina. Darbs pats par šewi, šinišku pateesibu abstraktā meklešchana nešneeguškji winai pilniga apmeerinajuma. Wina gribejuse, lai par winu preezatos, lai šaprastu winu, nahtu winai preti un pamudinatu winu uš katra šola, kuru wina špehruse uš preekšču, pee katrām jaunām domām, kas modušchās winas galwā. Winai gribejees atdahwat šawu gara behrnu kahdam weenam zilwelam, apbalwot ar to ne wišu zilwezi, šcha wahrda abstraktā nošihmē bet kahdu nebuht weenu šinamu noteiktu zilweku, kurščj winai pret to pilnigi atdotu šewi pašchu. Par winas idealu bijis kopigs darbs mihleštibas šaitēs starp wihtreeti un šeweeti, un wina šapnojuse par to, ilgojušēs pehž to, kad tiš šastaptu zilweku, kurščj waretu kluht par winas otro „es“ taišni šchas nošihmē. Wina ar aišgrahštibu pee-rahšbijuse, ka darbs pats par šewi un ihpašchi šiniški darbi pašchi par šewi neešot nekahdā wehrtibā, neko nenofihmejot, jo newarot šneegt nedš preeka, nedš warot wešt zilwezi uš preekšču; ka ešot neprahšigi upuret wišu šawu jaunibu šiniškeem darbeem; ka špehjas un dahwanas uš šiniškeem darbeem ešot tihrā nelaiime, it ihpašchi preekščj šeweetes, kura žaur to teektot špeesta dotees tahdas darbibas šferā, kas nešpehšot winai šneegt laimes.

Tahdā kahrtā prašiba un wajadsiba pehž mihleštibas pat tahdā šeweetē, kā Rowalewskaja, ir bijuse tiš leela un nopeetna, ka winas neapmeerinašchana darija winai zeešchanas un nesa nelaimi, laupija wišus preekus, neškatotees uš miššigeem panahkumeem, neškatotees uš šlawu, noweda pat tiš tahtu, kā wina leezina, kā šiniškās špehjas un dahwanas preekščj šeweetes ešot šaunums, ihsta nelaiime. Bet jaewehro, ka Rowalewskaja ir pate mihlejuse un tituše mihleša — wina bij apprezejušēs, winai bij meita. Neweens negribeža tižet, ka wina ešot nelaimiga neapmeerinatas mihleštibas pehž; wiši winas pašchi tuwakee draugi domaja, ka wina daudz wairak dšenotees pehž šawas godkahribas apmeerinašchanas, nekā pehž šawas širds prašibu apmeerinašchanas.

Bet turpreti wina runaja pateesibu, mihlestiba pee winas eenehma pirmo weetu. Wina mehdsja buht druhma un ūkumiga ūawos wisleelafos finifos triumfos, bet kluwa ahrfahrtigi lihgsma, tã ūafot, preekã gawileja, tad auga un stiprinajãs zeribas uū mihlestibu. Beū mihlestibas wina ūaudeja katru atbalsta punktu dūihwẽ, bij lihdsiga no ūemes iūrautam ūahdam, kureū nekur newar eesafnotees un tapehū wihūt; ar zeribãm uū mihlestibu wina atkal uūseedeja. Sauehmuse reiū wehūtuli, kura iūūkaidrojees kahds pahūpratumū ar mihlamu zilweku, kas winu loti mozijis, wina ūahkuse greestees un lehkat pa istabu, ūmehūjũs, raudajũse, krituse ap kaku ūawai draudsenei un pehdigi nokrituse uū dihwana, ūkani eesaukdamãs: „Al Deews! al Deews! Kas tã par debeūūkigu laimi, al wai, man truhūūt ūpehka tikdaudū laimes baudit! Es mirūūu! Al Kungs, kas ta par laimi!“ Kowalewūkaja pastahwigi zihniūsees ūeeweete un ūinibu darbineeks; wina preezajũs, ūūaubiūjũs; weenlihdūi ūtiprs ūpehks winu wilzis uū diwãm preteūãm puūẽm, un winai par nelaimi, neiūdewees pahūrūpeht ūūho diweūibu un ūãneegt dwehūeles harmoniū, meeru un weenibu.

Tahdu paūūu newaldamu wajadsibu un praūibu pehū mihlestibas mehū redūam ari pee zitam ūeweetẽm; daudūs no tam nokluhūt pee tãū paūūas filozofijas, kuru tik energiski un ihūi iūteikuse wairat kã ūimtu gadu atpatak paūihūtamã maūelle Leūpinãs: „j'aime pour vivre et je vis pour aimer“.

War ūazit: waj tad wihreeshi neslahpūt pehū mihlestibas ar tahdu paūūu kaiūlibu, kã ūeeweetes? Waj wini ari nenokluhūt iūmiūuma ūahwofli nelaimigas mihlestibas gadijumã un neūãjuht preeka gawiles laimigã mihlestibã? Waj, pee wiūeem ziteem labklahjigeem apūahkleem, wini nejuhtas ūewi nelaimigus, ja naw apmeerinata mihlestibas wajadsiba un praūiba? Tas wiūs taiūniba: wajadsiba un praūiba pehū mihlestibas ir katros dūihwas buhtnes organiūka pamata praūiba. Bet te naw runa par to, ka praūiba pehū mihlestibas peemistu tikai ūeweetẽm, bet wihreeshẽem ne; praūiba pehū mihlestibas peemihūt kã wihreeshẽem, tã ūeweetẽm, tikai ne weenadã mehrã un pakahpeenã. Pee ūeweetẽm ūūat ūinã ir manãms pahūrūwãrs par wihreeshẽem, — pahūrūwãrs, kureū atkarãs no ūeeweeshu organiūma paūūas buhtnes. Kowalewūkaja, Baūūtirzewa un daudūs zitas ūeeweetes, kuras wiūu ūawu dūihwi uūpureūūūas ūinatnei, mahūslai un zilweta darbibas zitam augūakãm noūarẽm, ir breeūmigi zeetufūas dehū mihlestibas truhfuma, ir eeskatijufūas mihlestibã dūihwes augūako noluhku un ir biūufūas ar meeru iūmainit

wiſus ſawus ſiniſko: un zitus panahkumus pret mihleſtibu, kaſhda peeeetama paſchai weenkahſchakai ſeeweetei. Ne to mehſ redſam pee wihreeſcheem, kuri nodewuſchees ſinatnei un mahkſlai. Winu dſihwe ir bijuſe pilna ari beſ ſeeweefchu mihleſtibas, wini naw zeetuſchi, naw moziuſchees, wini naw ſuhdſejuſchees par ſawu ruhtto likteni, ja ſchis liktenis ir bijis tik neſchehligſ, ka naw lahwis wineem iſbaudit ſeeweetes mihleſtibu, naw iſteikuſchi wehleſchanos mainit ſinatni pret ſeeweetes mihleſtibu. Schaſ ſinâ Kanta muhſchs un dſihwe ir it ihpaſchi pamahzoſchs: wiſu ſawu muhſchu winſch nodſihwojis neprezejees, wiſu ſawu laiku winſch upurejis filoſofijai, naw dſinees pehz ſeeweefchu mihleſtibas un naw zeetis winas truſhkuma pehz. Wiſa wina dſihwe un darbiba ir bijuſe pilna prinziſu, ir bijuſe pilniga uſupureſchanas ſinatnei un mihleſtibai te naw bijis weetas. Ir taiſniba, Kants bijis pehz firdeſ ſauſs, bet winam ari netruhziſ ſpehjas preeſch maigas aiſtuſtinajchanas. Winſch augſti zeenijis un wehrtejis draudſibu un pats bijis uſtizams draugs, loti mihlejis ſeeweefchu ſabeedribu, bijis ſchahdâ ſabeedribâ it jautrs tehrſetajſ, diwas reiſes bijis tuwu pat pee aprezeſchanas, bet palaidis garam ijdewigus brihſchus, nebuht loti nezeefdamſ un nezozidamees ſawas neiſdoſchanas dehl. Nekahda dwehjeles tuſſchuma, nekahdu mofu winſch nejutis ſeeweefchu mihleſtibas truſhkuma pehz, bet tapehz noſaukt Kantu par beſſirds zilweku waj par ſeeweefchu eenaidneeku nekahdâ ſinâ newar. Winſch dſihwi un ar leelu labpatiku ſajutis ſeeweetes daitumu, bijis jaſtopams winu ſabeedribâ; bet ka winam paſcham truſkft zilweziſkâ radijuma ſchâs daitâs puſes, — ta winſch nejutis wiſai ſahpigi un pret wiſeem draugu padomeem un aiſrahbijumeem iſturejees gan labwehligi, bet tikai neſekoſis un nedariſis pehz teem.

Dtrs ſlawens filoſofs, ar maigaku un juhtigaku dwehſeli, kâ Kants, — Spinoſa bijis eemihlejees kaſhdâ jaunawâ, kura bijuſe winam par latinu walodas ſkolotaju. Spinoſas mihleſtiba palikuſi beſ tiſkojameem panahkumeem, jaunawa eeſkatijuſe par labaku eet newis pee nahkamâ ſlawenâ un nabadſigâ filoſoſa, bet gan pee bagatâ tirgotaja, kuſch ſawu tiſkoſchanu pabalſtijis ar dahrgem grebſeneem, pehrku rotâm u. t. l. leetâm. Bet Spinoſa tapehz naw nolaidees, naw ſau-
dejis ſawas energijas nelaimigâs mihleſtibas pehz, winſch naw ſuhdſejees un ſchehlojees, kâ Rowakewſkaja, winſch wiſs nodewees filoſofijai un nodſihwojis muhſchu kâ nabadſigſ weentuliſ, kuzam arween peemitis weenads jautrs prahts un gara ſtahwoſkis. Pahrmaint ſawu ſtahwoſkli pret laimiga miſkâtâ waj wihra ſtahwoſkli winam ne prahtâ

nenahzīs, wina dšihwe bijufe pilna ari bej feeweetes mihleštibas, winam peetizīs intelektuālās mihleštibas uš Deewu, ūša augstakā stahwokka, kuzā atrod pilnigu apmeerinajumu kā zilweka prahts, tā ari wina juhtas.

Tahdā mehrā, kahdā feeweetes sahš wairak nodarbotees ar ūiniūskem pehtijumeem un ūabeedriūku darbibu, tahdā mehrā, kahdā winas jahšs wairak pahrzelt ūawas dšihwes un darbibas zentru no ūawa „es“ ahrpus ūewis, kaiūligat un deūigat sahšs nodotees profesionaleem darbeem, politiūskām zihnām, un intrigām, tad ari jo wairak winas ūpehs pretotees instinktiwai praūibai uu wajadsibai pehž mihleštibas, tad jo weeglat winas warēs iūtist bej tās un ūūai ūinā sahšs tuwotees wihtreeūhem. ūūa noluhka ūaūneegūhanai, ūaprotams ir wajadsiga feeweēūhu weūelu paaudūhu peenahziga audūinaūhana. Tam lihdsigs reūultats ūūim brihūham ir ūaūneegts daūūos ūeemel = Amerikas apgabalos. Tur feeweetem ūen jau peēūkirta leela zeeniba, plaūūa brihwiba, iūglihtiba, teeūibas uu tagad winas iūrahdas ne maūat iūglihtotas un brihwas, kā wihtreeūhi. Daūūi nowehrotaji pat eeūkata par eeūpehjamu leezinat, ka feeweete ūeemel = Amerikā iūglihtotaka par wihtreeti, un ka wina eūot „kulturas neūeja, mahtūlas un ūinatnes preēūūstahwe un tautas iūglihtibas dedūigakā apūargataja un glabataja“. Lihds ar to nowehrotaji aiūrahda, ka amerikaneetes eūot ūauūu ūirdi, maū uūtwehrigas pret maigām juhtām, dodamees laulibā leelot waditees tikai no weenkahrūūa aprehūina un neūpehūot ūagahdat tahdas patihkamas gimenes dšihwes, kā eiropēetes. Pat maūu behrnu audūinaūhanu winas zeūūhotees nobot leeku zilweku rokās, bet paūūas negribot ar to nodarbotees. Wiūpahrigi tā ūauzamās feeweetiūkās ihpaūūibas pee winām ūawā ūinā panihtuūūas. Pee amerikaneetēm paūtahw manama kuūtiba pret laulibu. Tā ūauzamās jaunanglu walūtis, it ihpaūūi Bostonā, ir jau daudū feeweēūhu, kas prinzipā atūakotees no laulibas, lai wiūus ūawus ūpehūus pilnigi uūupuretu wiūpahlderigai darbibai. Starp feeweetēm = ahrūtēm, — un ūeemel=Amerikā ar ahrūtneeūibu nodarboūas ne maūat par 3000 feeweetēm, — laulibā atrodas gluūūi maūs pulzinsū. ūūis fakts ir iūūaidrojams zaur to „ka augstakā iūglihtiba un paūtahwiba dod feeweetei eeūpehju meklet un atrast ūawu laimi neatūarigi no wihtreeūha“.*) Tik leels un dšihū ir dšihwes ūozialo apūtahūku eeūpaids uū feeweēūhu pūūiūiūto rakūturu.

*) Krepags, Pilnigas feeweēūhu emanūipazijas biūūtamās puūes.

IV.

Dsembeſchanaſ prozeſu ſpehla un noſihmes treſchās ſelas ſeeweetē ir wināſ atkaribāſ juhtāſ, kaſ laiſch dſihlāſ ſalneſ ſeeweetes aſpinā. Sawāſ fiziologiſkās dſihwes leelakāſ wiſpuſibāſ pehž, dehl ſeeweetes ſpeziālo prozeſu zeeſcha ſakara ar wiſa organiſma labklaſhibu, ſeeweete neiſbehgami nokluhſti leelakā atkaribā no apfahrtnēſ, neſa wiſhreetſ. Katra pahrmaina ahrežā apfahrtnē un apſtahlkoſ wairak apdraud ſeeweeti, neſa wiſhreeti, wināſ organiſmu, kā ſareſchgitaku un maigaku, weeglaſ un drihſak apdraud wiſadāſ waināſ un ſaitēſ. Leekſ pulkſ daſchadu ſlimibu un wainu draud ſeeweetei, ja wina neewehro, apfahrtejo preeſchmetu darboſchanoſ un eeſpaida uſ wināſ organiſmu, taħdu ſlimibu, kaſ pilnigi nepaſiſtamaſ wiſhreeſcheem, kuraſ ir ſpeziſiſti ſeeweēſchu ſlimibāſ. Seeweete newar tiſ brihwi uu droſchi atteikteeſ no weetas un laiſa ſinameem apſtahlkeem, kā wiſhreetſ, wina newar, liħdſigi ſaldata, uſmeſt ſomiu uſ muguraſ, plinti pahr plezu un buht gatawa uſ taħlu zeku pehž pirmāſ pawehleſ. Zaur ſawa organiſma ihpaſchibam, zaur wina funkziju daſchadibām wina ir ſaiſtita pee ſinamām aprindām un neſpehž peepēſchi pameſt un atſtahteēſ no ſchām aprindām, bet war tiſai maſ pa maſam paſaħpeniſti aſtwabinateēſ no wina warāſ, Seeweetes organiſma dabā atrodaſ atkariba, nepeezeeſchama wajaħſiba peemehroteēſ un peeſleeteēſ, un ſchi atturiba aſpogułojaſ ſeeweetes aſpinā zaur peemiħtoſchām juhtām.

Atkaribāſ dabihlāſ juhtāſ, kam par zehlōni ſeeweēſchu organiſma ſawadibāſ, ir uſturetaſ un pabalſtitaſ zaur ſeeweetes ſtaħwołka wehſturikſu apſtahlku eeſpaideem, taħda beſ teeſibu, noſpeeſta un weħrdiſſka ſtaħwołka, kuruſch radijiſ, ſeeweetes atkaribāſ jaunu weidu no dſihwes ſozialo apſtahlku daſchadām ſchkirām. Naw ko ſchaubiteēſ, ka ſeeweetes ſozialā, kulturelā atkariba ir leelā mehrā zehlufeſ no wināſ dabihlāſ, organiſkāſ atkaribāſ; bet pateeſi ir ari taſ, ka ſchi ſozialā atkariba ir weizinajuſe atkaribāſ un atbałſta wajaħſibāſ dabihlō juhtu peeaugſchānu un noſtiſprināſchanoſ ſeeweeteſ aſpinā, wina paraħdaſ ſeeweēſchu maſakā paſtaħwibā, wina maſakā brihwibāſ miħleſtibā, maſakā uſnehmibā. Wiſadāſ ſchkirāſ kuſtibāſ pehž brihwibāſ pirmā weeta weenumehr ir peeſtritufe wiſhreeſcheem; daudſi no teem neatlaidigi ruħpejaſ par ſeeweēſchu emanzipaziju, tur preti kā daudjaſ ſeeweetes uſſkata ſcho emanzipaziju par tiħreem neekeem un bleħnām.

Atkaribāſ juhtāſ, ko liuſe ſeeweeteſ wina organiſma daba un

kas nostiprinatas, zaur wiku wehsturisko stahwokli, ir attihstijuschās paraleli ar ņeeweņņu religioņiteti jeb deewbijibu.

Ir paņihstama leeta, ka ņeeweetēm peemiht deeņgan ņtpras religioņas juhtas; winas ir bijuņņas daņņadu religijās mahzibu un kultu uņzihtigas, dedņigas un darbīgas weizinatajās un iņplahititajās, winas ir *sexus devotus* — deewbijīgais dņimums, kā ņaka katolu baņnīza. ņeeweetes labpraht iņpilda religioņus peenahkumus, mihlē nemt dalību wiņadās religioņās zereemonijās, uņzihtīgi apmeņle baņnīzu; iņdeenīņņkā dņihwē winas beeņņat par wiņreesehem domā par Deewu. Weens no religioņo juhtu galweneem pamateem ir atkarības aņņina, no augņatās waras ņawas newarības un beņpalihdņības aņņina, tiņkoņhana atraņt droņņu nekustoņņu atbalsu, ņtpru patwehrumu un aiņņtahwi. ņņis religioņās juhtas pamats atrodas pilnīgā harmonijā jeb ņaņkanā ar ņeeweetes pņiņiņkās dabas wiņu buhtni, kaņdā dabā jo redņamu weetu eeneem atkarības juhtas. ņeeweetes organīņma daba, radīdama ņeeweetē atkarības juhtas, ņeeweetes wehsturīņkais stahwoklis, nostiprinadams winā ņhās juhtas, lihds ar to ir nostiprinajuņņi ari ņeeweņņu religioņitati jeb deewbijibu. Kam ņlikti ņahjas wirs ņemes, kureņ wiņur juhtas beņ patwehruma, kā pameņts un atņahts ņehrdeenis, tam glusņi dabīņti rodas tiziba par laimi debēņs, tas meklē ņpehzīga aiņņtahwia un taiņna teeņneņha winā paņaulē.

ņeeweņņu religioņām juhtām, kā dņihwaņām un dņilakām, nekā wiņreeseha religioņās juhtas, peemiht ta ihpaņhā ņawadiba, ka winas daudņņahrt ņaweenojas un ņaiņtas ar mihleņtības juhtām un rada weenibā ar tām ļoti originelu un intreņantu parahdību pņiņhologiņkā ņinā. ņņo diwu juņņhanu ņaweenoschanās ņeeweņņu aņņinā atkaras no mihleņtības waldoņhā stahwokla ņeeweetes dņihwē, uņ kaņdu mihleņtību, kā uņ kaņdu widus punktu, dņenas wiņas zitas parahdības, un ari no daudņeem ziteem zehloneem. ņtarp ņņeem pehdejeem paņņu redņamato weetu eeneem zilweka aņņinai peemihtoņņha augņtaku juņņhanu iņteikņme ņemaku juņņhanu terminos jeb noņaukumos.

Lihdsīgi tam, kā waloda un domajhana paņtahwīgi zihnas pret wahrdu un preekņņņtahdijumu juhtības rakņturu, tiņ lihds wajadņīga pilnīgi abņtrahta paņrņpreeņhana un ņlehdņeeni, i walodai i domām preekņņ kautkā garīga aņņihmes ir jaņem iņteikņme no juhtības ņferas, iņwedot analogiju ņtarp juhtīgo un garīgo; tā ari pee juņņhanu iņbau- diņhanas mehņ paņtahwīgi iņejam no organīņkeem eekuņtinajumeem, kas mums pilnīgi ņtaidri un pee-eetami, un tiņai ar puņlēm paņrņekamees

idealu juschanu sferà, nefad pilnigi nesaudedami ari scho aiskustinajumu organiskà pamata. Mehš mihlejam Deewu, bet mihlejam ari zilweku, un mihlestiba us zilwekn, pehz dabistlas kahrtibas mums stahw tuwal un ir šaprotamaka nekà mihlestiba us Deewu. Swehtos rakstos ir jazits: „ja tu nemihlè šawu brahli, ko tu redsi, kà tu wari Deewu mihlet, ko tu neefi redsejis?“ Mehš peeluhdsam Deewu: bet no mihlestibas aisgrahbti, waj mehš nepeeluhdsam ari mihlamas buhtnes, un waj mehš neefam gatawi upuret winai wišu, pat šawu dšihwibu? Preeksch mums pajcheem nemanamà augstaku un semaku stahwoktu analogijeschana peejauz pee debesu mihlestibas ari semes mihlestibas elementus un darina no tam weenu šatausetu stahwofli. Te zelas debesu mihlestibas isteifme semes mihlestibas terminos jeb nosaukumos, te nem šawu šahkumu neparastà dedsiba un dedsigais tonis, kas nereti manami religiošo juhtu ispluhdumos, it ihpajchi tos religiošos kultos, kuros ir peelaiistas statujas, tehrptas dahrgos un krahschnos apgehrbos un fur kopigas deewkalposchanas darbibas un zeremonijas norisinas it ihpajchi krahschnuma pilnos apstahklos. Bet tà kà prasiba pehz semes mihlestibas ir stipraka šeweete, un pehznahzeju rashoschanas funtzijas winas dšihwè eenem redsamaku weetu, nefa wihreescha dšihwè, tad gluschi dabisti, ka winai semes mihlestiba weeglak šajauzas ar debesu mihlestibu, it ihpajchi tahdos gadijumos, kad wajadsiba un prasiba pehz semes mihlestibas kahdu nebuht apstahklu pehz, par peemehru, agra eestahschanas klosteri nonnu kahrtà, paleef neapmeerinatas. Tad semes mihlestibas dedsigee un kaisligee elementi neisbehgami peejauzas garigos aiskustinajumos, peeschkirdami pehdejeem ihpajchu toni un raksturu. It ihpajchi slikti tas manams pee tahdam šeweeteem, furas šawà religiofitete jeb deewbijiba noklumufchas lihdi mistizismam, un pee pšichiskam kaitem.*)

*) Luht kà kahda religioša jeb deewiga šeweete katoleete tehlo šawu zeesho weenoschanos ar Deewibu. Peemedamais faks šimejas us XVIII. gadusimteni: „Es nespehju isteikt šcha leelà Deewa wišu labwehlibu, sinaschanas gaimu, zeesho un mihlestibas pilno istureschanos pret wina nezeenigo radijumu. Zif maiga un leega labwehliba! Zif leela mihlestiba! Zif brihnišchigi un burwigi apšampeni! Rahdas dšilas, šaldas baudas! Rahdi pateesi preeki! Rahdas besgaligas baudu gawiles! Ar wahrdu šakot, pašchi maigakee un širnigakee wahrbi nespehji istakdrot un isteikt šchà walbsinoschà dihwaini burwikà stahwofla. Man, engelku legioneem aifnestai pašchà Deewa kleshpi, Winsch ir kahwis dušet pee wina truhis, turedams mani ar šawàm rofami, tà kà man litas, ka es esmu paradise. fur špihd muhschiga gaima, fur preeku bes gala, fur pate tikrakà draudsiba walda,

Lihds ar religiofiteti jeb deewbijibu seeweetem peemiht pahrlēeziga weenkahršhiba un pat nebehdiba pee istureschanās pret Deewibu; greesdamās pee Deewa šawās luhgšchanās, winas isturās draudšigi, peetur beedra toni, winas luhds par katru neeku, it kā Deews buhtu winu draugs, padoma dewejs, tuwu stahwošča persona.

Wispirms seeweetes uštiz Deewam jawus mihlestibas peedšihwojumus un luhds Bina palihdsības. Baškirzewa šawā deenas grahmatā raksta: „Ak, mans Deews! Sedomajotees ween, ka winš

tur laulatom draugam un laulatai draudšenei tihra škaidra firds, un kur wini hauda pateesja preeka haudas guledami weens otra rokās pee mihlakaš kruhts jawstarpigā deewišhā mihlestibā. Te laulats draugs ar patikšchanu un preeku atklahj wišu šawu daikumu un krahschnumu, šawu laipnumu un mihlestibu un šaka ar Salamana augstas dseefmas wahrdeem: „Guli, mana mihlā, mana bailā, manu balodit. Tuši pee manas kruhts, praši wišu, kas tew tihl, un es tew to wišu hošču. Es luhdsu juhs, Jerusalemes meitas, netrokschnojeet, neusmodineet manu mihlo, kura gul, kura dus pee manas kruhts. . .” Ak! buhtu man atkauts isteikt, zikreises, no šhām preeka baudām apreibusē, es newareju šawalbit šewi to pahrlēezigo karstumu, kursch, likās, pahrwēhrtis mani par pelneem. Gan ar nošarkušču šewu un, kā ogles, kwehlošhām azim, es wisa, kā leesmās degdama, greesoš pee Ta, kuresch reedšhinajis mani til schthistu mihlestibu; gan šawu manas walšhinašchanas un aishgrahbtibas weenigo preekschmetu, manas dshiwibas dshiwibu, manas dwehseles dwehšelt, manas firds firdi, wismihlako preekschmetu. Ak, mihlestiba, tu, kas weenumehr bedši, bet nekad nedseesti. Ja kaut jel kahds radijums waretu tewi eepasihl un ishinat, ko gan wišu winšch nedaritu, lai tif tewi eeguhtu!” (Letourneau, Phhiologie des passions).

Wschistās wahjibas gadijumos seeweetes gandrihs weenumehr murgu un runā par mahtes ušbewumeem un par mihlestibu. Tas ir šmaguma žentrs, pee kura winas pašahwigi atgreeschās, nekatootees uš flimibas dašhadām formam, pee kam winu mahtes peenahkumu un mihlestibas ušbewumu murgi pašhā originelatā kahrtā jauzas un pinas ar religiošām juhtam un religiošem preekschahhdijumeem. Š Deews, i welns eenem jo redšamu weetu šhos juhtibas religiošos murgos. Šahda seeweete šawa muhšča kritiskā periodā, 44 gadi weza, šupri jo šupri nopuhlejušes ar religiošām leetam, katru deenu baudijuse šwehto wakarehdeenu, dašchlahrt pat wairal reises deenā. Šahdreij wina šastapuse uš eelas šaitu gaischmatainu jaunu zilweku, ušluhtojuse to par Krištu un aishweduse pee šewis. Bina uštijejuse tam šawus wehrtpapirus, winšch tos panehmis un aishnešis, un wairs neatgreessees. Šahdas deenas wehlah wina eestatijuje uš eelas Deewu-Dehwu pehž wina širmeem mateem. Ari to wina aishweduse pee šewis. Pehž kuhda laifa tas tāpat pafudis, kā pirmāis. Pahra nedēlas wehlah wideja auguma tumšmatainā zilwekā wina atšinuše Šwehto Garu un ari nometinajuse pee šewis. Pa tām šarppam winas špezifiskās šewišhklās funkcijas pawisam apšahjušhās, un tad wina eedomajuse, ka dšemdeshot jaunu Krištu un šahshotres wirš šemes šw. Jumprawas weetā (Šcard, seeweete menstruazijas periodā).

nekad manis nemihlès, man taisni jamiršt no behdam! Man naw wairaf nefahdu zeribu. . . Ta bij tihra neprahtiba — tihlot neeſpehjamu. Ès eegrìbeju daikuma par daudš! Bet ne, man naw tà janolaiſchas. Kà es drihktu křišt ijmìſchanà, waj tab naw Deewa, Kurſch ir wiſſpehzigš un Kuram ir labš prahtš uš mani! Kà es drihktu domat tahdà kahtà! Waj tab Wiſch neatrodas wiſur, ruhpedameeš par mums? Wiſch eeſpehji wiſu, Wiſch ir wiſſpehzigš, preekſch Wina naw ne plaſchuma, ne laika. Ès waru buht Amerikà, es waru buht Afrikà, un ja Wiſch gribèš, Wiſch ſaweenos muhš. Kà gan es wareju jel uš azumirkli aiſmiršt, ka Wiſch ir wiſu labš un wiſſchehligš! Waj gan tapehž, ka wiſch tuhlin nedod man ta, pehž ka tihloju, es drihktu Winu aiſleegt? Nè, nè. Wiſch ir wiſſchehligš un nefauš manai daikai dwehſelei moziteeš noſeedſigàš ſchaubàš. **Al, Kungš!** Uſklaufi manu luhgſchanu, palihdſi man!”

Schoriht es laſiju *Swiſſ Times*, pahriſtatiju zelotaju ſaraktu un atradu herzogu Neapelè. „Ès pateizu Tew, af Kungš, par to, ka Tu dewiſ man eeſpehju uſſinat, kur wiſch bijiš. Ès wairš nedomaju par Pietro, wiſch naw ta zeenigš, un, paldeeš Deewam, es nemihlu wairš wina. Lihdſ aiſwafar deenai es katru wafaru luhdju Deewu, lai Wiſch paſargà un paglabà wina man un dod man eeſpehju panahkt uſwaru. Tagad wairš es neluhdſu par to. Bet Deewš tikaſ to ſin, ka es wehletòš atreebteeš, kaut gan preekſch ta es nedrihktu luhgt Wina palihdſibaš.

Waretu domat, ka Baſchkirzewa ſala to wiſu joku pehž. Bet tahdàš domàš buhtu maldigaš, wina bijuje nopeetna no firđš deewbijiga, ſaprotamš ſawà ihpaſchà kahtà; neleekufotu religioſu juhtu iſteikſime welkaš wiſzaur winàš deenàš grahmatà. Wina peecturejuſèš pat pee tahdàm domàm, ka tikaſ iſdeeniſchkaš weenkahriſchàš dabàš warot iſtiht bej tizibaš uš Deewu; turpreti tec, kuroš kwehlojot ſwehtàš ugunš dſirkſtele, kaiſligi un dedſigi tizot uš Deewu. Un wina bijuje ſtiipri pahrlèezinata, ka winà kwehlojot tahda dſirkſtele.

Bej firđš leetam, Baſchkirzewa greeſuſèš pee Deewa ari wiſàš zitàš ſawàš leetàš. Daſchreiſ wina taiſni tà ari ſala: „tagad es eeſchu iſfraudateeš un luhgt Deewu, lai Wiſch nofahrto manàš dariſchanàš“. Bet ſchàš leetas un dariſchanàš bijuſchàš loti daſchadaš. Gadu 10—11 weza wina katru wafaru, gulet eedama, ſkaitijuſe pee ſewiſ ſchahdu luhgſchanu: „**Al, Kungš!** dari tà, ka lai man nekad nebuhthu baſu, lai es buhtu patihkama un ſkaiſta, lai man buhtu

škaita balss, lai es buhtu laimīga gimenēs dšihwē, un lai mahmina dšihwotu ilgi, ilgi!" Trihs padšmit gadu weza wina peemin, ka Deews jau trihs reises paklausijis winas luhgšanū: „pirmo reisi es luhdsu pehž krofeta špehles, un krustmahte man atweda to no Genfes. Otro reisi es luhdsu Winau palihdsēt man cemahtees angļu walodu, es tā luhdsu, tā raudaju, manas eedomas tā bij ustrauktas, ka man stahdijās preekščā Deewa mahtes weidols istabas faktā, wina man apfolija. Es waretu pat wehl tagad pasiht šcho weidolu. Wakar atkal Winsch paklausija mani; es raudaju, Winsch ijsirda manu luhgšanū, lai šwehtits top Wina wahrds". Aston padšmit gadu weza wina luhguse Deewu: „At, Kungs, dari tā, ka lai es waru ajsbraukt uš Romu (kur dšihwoja winas mihlestibas preekšmets Pietro). Ja Tu, Kungs, sinatu, zīt man to gribas! Kungs, efi šcheligš šawai nezeenigai kalponei. Kungs! Dari tā, ka lai es ajsbrauzu uš Romu. . . Sinamē, tas naw cešpehjams, . . . jo ta buhtu par daudž leela laime!" Greesdamās it beechi pee Deewa, Baschkirzewa, ka wina pate šaka, „peeraduse pee Deewa“, mehginajuse netizet uš winau, bet nespehjuse. . . „Man tīt ween ir, ka Deews, Deews, Kurisch cewehro wišu, un Kuram es šaku wišu.“ Wina šazijuse Deewam par wišu deesgan uštahjigi, raudajuse un luhguse škanā balši, kleeguse, steepuse rofas uš preekšču un wehrsuse azie, it ka Deews atrastos kahdā sinamā noteiktā weetā winas istabā. Gadijees, ka wina pate atšihstās, ka wina šazijuse Deewam pat rupjibas.

Tahdā kahrtā šeeweetes organiisma špezifiško funtziju loma, šakarā ar šeeweetes wehsturiško stahwokli, ašpogulojas šeeweetes apšinā zaur šchahdām parahdibam: zaur šišiškās pašchpahrsinas attihstibu, mihlestibas ka dšimuma instinkta wajadšibu, bet ne peršoniškās baudas prašibu, un zaur atkaribas juhtam, kuras ir par pamatu šeeweeschu religiošitatei, kura pee winām beechi šakuhst ar mihlestibu.

III. nodata.

Seeweefchu juhteliba. Zesara Lombroso domu analise par seeweefchu masu fisifku juhtelibu. Seeweefchu pfichifka juhteliba. Waj wina atteezina pilnigi us leelaku jakarinamibu? Seeweefchu spehja ahtri aisgrahbtees zaur prahta dsihwes daschadàm strahwàm un ahtri reaget pret tàm.

Peewestee fakti par seeweefchu juschanu jawadibàm rahda, ka seeweefchu apfina ir pildita ar loti spehzigàm juschanu straumèm, kuras taijni apfihmè un noteiz i seeweetes wispahrigo wirseenu i winas firds dsihwes daschas atsewischkas puses. Us scho faktu pamata ir eespehjams runat par daschu juschanu redsamo stahwofli seeweefchu apfinà; bet peeschfirt seeweetèm juhtelibu tikai us tam lihdsfigu faktu pamata, kà to daschi mehds darit, wispahrigi nemot — newar. Juhteliba apfihmè loti plaschu ihpaschibu, kura aptwer ne tikai daschas juschanas un seeweetes firds dsihwes daschas puses, bet wišu firds un prahta dsihwi, schi ir wispahriga ihpaschiba, kuru lai atsihtu kà seeweetèm peemihtojschu, ir wajadsigi ziti pamati un fakti. Preefsch seeweefchu firds dsihwes un wispahrigi winu pfichifkàs dsihwes labafas isfkaidroschanas, mehds apstahfimees pee schàs ihpaschibas.

I.

Juhtelibu war apluhkot no diweem redses punkteem: kà ahrejo juhtu organu fisifko juhtelibu, un kà pfichifko juhtelibu, weeglo eerosinamibu zaur wišu pateesu, labu, daitu, lihgsmu, stumigu, kà spehju us maigumu un simpatiju. Schee divi juhtelibas weidi ir zeeschi jaititi jawà starpà, jo pee mums fisifkee un pfichifkee prozefi fastahda weenu dsihwa zilwefa personibu. Fisifka juhteliba ir sinamà mehrà par zehloni pfichifkai juhtelibai. Apluhkofim wispirms fisifko juhtelibu.

No seneem laikeem usturas domas, ka ahrejo juhtu organi seeweetèm nesalihdsinami asafi un smalkafi, nefa wihreescheem un tapehjs fisifki seeweete juhteligaka par wihreeti. Katra seeweete leelakà waj masakà mehrà ir jaimneeze un kà tahda, dauds beeschaf un wairaf wingrina sawu garfchu un sawu ofchu, nefa wihreets. Weentahrschi nowehrojumi rahda, ka seeweete smalkaf un labaf ischfir daschadas garfchas un smarfchas, nekà wihreets. Tahdos gadijumos, kad wihreets paleef wehl gluschi meerigs, seeweete jau zeesch no garfchas un ofchas

nepatihkameem fairinajumeem. Bina ir daudz īsvehligaka un daudz wairak praša ūšat ūnā. Pret taustes fairinajumeem ūeweetes, leekas, ari juhteligakas, tā wihreeschi, winas stipri reage uš katru ahreju eerosinajumu: ūisiski glahsti dara uš winu ļoti stipru eespaidu; winas ļoti mihlē peldetees, mašgatees, eebūetees; daščas wilmainas drehbes un wispahrigi drehbes ar nelihdūenu wirūpuši nereti eerosina winas reehjuma juhtas. Dūirdes un redūes eerosinajumu uštwerūmē ūeweetes ari, leekas, nepaleef pakal wihreescheem, kraūhu pahrejas, winu harmoniju un diūharmoniju jeb ūaūkanu un neūaūkanu winas juht ūmalak par wihreescheem, un dūirdes harmoniju un diūharmoniju ne ūlita par wihreescheem.

Šos īdeeniūkas dūihwes nowehrojumuš par ahrejo juhtu organu leelaku juhtelibas aūumu pee ūeweetem, ūalihdūinot ar ahrejo juhtu organeem pee wihreescheem no ūen ūeneem laikeem ir apleezinajušchi un un apstiprinajušchi teoretiki pehtneeti ūeweeshu pūiologijas aplokā. Dr. Herzogi, kureū pagahjušchā gadu ūimtena ūeūdeūmitos gados ūarastijis grahmatu ūem noūautuma: „ūeweete ūiūhologiūā, patologiūā un tiūumiūā ūinā“, taiūni leezina un apgalwo ūchā grahmatā, ka ahrejo juhtu organu juhteliba pee ūeweetēm leelaka, nekā pee wihreescheem; tauste, oūcha, redūe, dūirde eūot ahtraūas un darbigakas pee ūeweetēm. ūeweeshu ūajuhtām eūot wairak dūihwibas; ūinamā noteiktā laika ūprihdi ūeweetes īšbaudot ūchās ūajuhtas leelakā mehrā un wairumā, naka wihreeschi; ūeweetēm eūot peeejamas ūcho ūajuhtu tahdas nokraūūas, kas wihreescheem pawiūam apūehptas. Minetais autors peeūchir ūeweetēm diwas galwenās ihpaūchibas, kuras it ihpaūchi rakūturojot winu dabu, un ihsti juhtelibu un ūairinamibu. „Par ūawu daikumu un ūawām galwenām, labām ihpaūchibām, ūaka Herzogi, ūeweete lai ir pateziga juhtelibai; no otras puūes atkal ūairinamibas pahrpilnumš peeūeeū ūawu ūehgeli wiūam, ko ūeweete war īdarit netikumiūku un noūeedsigu.“

Mantegazza kaūdā no ūaweem pehdejeem apzerejumeem: „ūeweetes ūiūiologija“ ari peeūleenas nodibinajuūhamees uūūateem par ūeweeshu ahrejo juhtu organeem. ūawā apzerejumā wiūch atūauzas un atbalūtas uš ūukola pehtijumeem par ahrejo juhtu organu daūchado aūumu pee wihreescheem un ūeweetēm, kura darbus ūchā aplokā wiūch atūihst par ļoti ūwarigeem. ūukola neatradis ne maūakās ūarpibas ūchā ūinā ūarp abeem dūimumeem reaūzijas laikmetā pee weenada wezuma, ūahwoka un īglihtibas. Tikai pee wihreescheem laika norahdiūumi maūat atahūinajotees weens no otra, nekā pee ūeweetēm, kas teeūhi atkarajotees

no usmanibas asuma. Pats Mantegazza ne gluschi pilnigi peefriht Bukola domam, winjch apgalwo, ka seeweetei beeschaf, nefa wihreetim peemihht smalkafa dsirde, maigafa tauste un smalkafa ojscha. Seeweeschu garfchu winjch atrod masaf attihstiu, nefa wihreeschu garfchu, jo seeweete neefot „kahrumneeze, gahrdehde“. Tomehr galigu spreedumu schai jautajuma, pehz wina domam, warot dot tikai pehz wairakeem mehginajumeem pee wairakam personam ar pajchu juhteligako fisiologisko instrumentu palihdsibu.

Pehdigi psichologs Wendts (sawâ grahmatâ „Seeweetes dwehsele“) uf sawu daudsgadigu un daudskahrtigu nowehrojumu pamata ir nofkurwis pee tahda pajcha slehdsena. Seeweeschu azs un auhs leelaks asums winam isleekas par nenoleedjamu faktu. Ar taustes smalkumu ari seeweetes pahrspehj wihreeschus. Winjch jastahdijis sifku un smalku par taustes organa juhtelibu meejas 25 daschadâs weetâs pee 33 gadi weza wihreescha, 33 gadi wezas seewas un 28 gadi wezas jaunawas. Mehginajumi un pehtijumi ijdariti ar zirkula palihdsibu, kura kahjas daschadâ attahkumâ, pee kam nowehrots, waj rodas no zirkula diwam kahjam diwi taustes fajutumi waj tikai weens pats t. i. waj schee diwi kairinajumi sapluhst kopâ par weenu wispahrigi waj ari pastahw katrs atsewischki. Wispahrigs resultats schahds: wisjuhteligata israhdijuses jaunawa, tad seewa, bet wisstrulakais pret taustes kairinajumeem israhdijees wihreets; jaunawa pahrspehjuse wairaf ka diwreij ar sawas taustes smalkumu, faut gan ne gluschi wisâs meejas dalâs, bet seewa pahrspehjuse no pusotras reijes lihds diwam reijem. Par noscheshlojchanu, Wendts nepasfaidro noteikti, kâ usstatama wina tabele: waj wina ir tikai taustes juhtelibas pehtijumu resultats pee weena wihreescha, weenas seewas un weenas jaunawas, waj ari tahdu ahdas juhtelibas samehru winjch usstata par normalu preeksch abeem dsimumeem, un mineto tabeli tikai kâ winas tipisko isteiksmi. Nemot wehrâ, ka atsewischka gadijuma pehtijumam naw gandriht nekahdas finiskas nosihmes, ka Wendts nowehrojis un pehtijis simtam seeweetes un wairaf desmit gadu, ir jadoma, ka, pehz Wendta domam, minetâ tabele ir ahdas juhtelibas samehra tipiska isteiksme pee abeem dsimumeem. Pee scha resultata Wendts peemetina wehl to, ka, pateizotees statistiska materiala usmanigai pehtischanai — (par noscheshlojchanu Wendts neusrahda scha statistiska materiala un neusrahda ari scha materiala pehtischanas darbus) — esot peerahdits ari tas, ka meitenem ari agrâ jaunibâ esot wairaf attihstii ahrejo juhtu organi, nefa puikam.

Tahdâ kahrtâ leelaka fijiſta juhteliba, ahrejo juhtu organu leelaks aſums pee ſeeweetêm, ſalihdsinot ar wihreeſcheem, leekas eſot tahda leeta, pret kuru nebuhtu gandrihſ waj eeſpehjamſ kaſ preti runat. Bet turpreti pret ſcho teji pehdejà laiſâ zehlâſ preti italeeſchu ſlawenaiſ profefors Beſarſ Lombroſo ar ſaweem ekſperimentaleem peerahdijumeem.

Ar Webera eſteſiometra palihdsibu Lombroſo iſdarijſ mehginajumus par taufteſ juhtam un ſahpju juhtelibu pee wairak kâ ſimtu ſeeweetêm; fairinaſjuma weeta — rahditaja pirtſta galinſch. Ekſperimentu reſultatſ ſchahds: iſnemot jaunas meitenes, kurâm tauſte loti attihſtita, wiſpahrigi nemot ſeeweetêm tauſteſ juhtas diwreiſ trulakas par wihreeſcha juhtelibu. Pee ſemako ſchſiru ſeeweetem Lombroſo atradiſ 2,6 milimetra tauſteſ juhtelibaſ, pee augſtako ſchſiru ſeeweetem diwi milimetri, bet turpreti pee wihreeſcheem tauſteſ juhtelibaſ widuſ mehſſ iſrahdiſees 1,6 milimetra. Schiſ reſultatſ kluhſt ſawâ ſinâ wehl augſtaſ zaur to apſtahkli, ka tauſteſ juhtas pee teem zilweekeem, kuri ir tâ ſakot degeneratiwaſ fiſionomijaſ jeb iſwirtibaſ tipi, mehdi buht trulakas, bet tahda iſwirtiba ſaſtopama pee ſeeweetêm daudſ retak, kâ pee wihreeſcheem.

Sahpju juhtu wiſpahrigaſ juhtelibaſ pehſtiſchanu Lombroſo iſdarijſ ar elektriſta algometra palihdsibu. Pee ſemako ſchſiru 50 ſeeweetêm Lombroſo atradiſ 90 milimetru wiſpahrigaſ tauſteſ juhtelibaſ un 53 mm. ſahpju ſajuhtas, turpreti pee wihreeſcheem no tâm paſchâm aprindâm iſrahdiſees 94 mm. pirmâ gadijumâ un 69 mm. oſrâ. Pee jauneem puiſcheem Lombroſo atradiſ 95 mm. wiſpahrigaſ juhtelibaſ un 78 mm. ſahpju ſajutas, bet turpreti pee jaunâm meitâm tifaſ 91 un 70 mm.

Rezeredamſ ar peeweſteem ekſperimenteem pahſreezinat wiſuſ ſkeptikuſ pār wihreeſchu pahſakumu par ſeeweſcheem wiſpahrigaſ juhtelibaſ un ſahpju ſajuhtas ſinâ, Lombroſo greeſchas pee ſlawenakeem kirurgeem ar luhgumu paſinot winam, kâ ſeeweeteſ pahſreeſch ſahpeſ pee kirurgiſkâm operazijaſ, ſalihdsinot ar wihreeſcheem, pee weenada wezuma un weenadaſ ſlimibaſ apſtahkkeem.

Daudſi kirurgi atbildejuſchi tahdâſ paſchâſ domâſ, ka, wineem paſcheem par brlſnumu, ſeeweeteſ weeglak un wihriſchkiſgat pahſreeſchot daſchadaſ operazijaſ, nekâ wihreeſchi. Weenſ no ſlawenakeem dantiſteem Dr. Martini Turinâ, ſinojſ, ka ſeeweeteſ ar leelaku wihriſchkiſibu un weeglumu pahſreeſchot wiſaſ ſobu operazijaſ, nekâ wihreeſchi. Melâ ſinojſ, ka giſboni beeſchaki ſaſtopami pee ſlimeem wihreeſcheem, nekâ ſeeweetêm. Pehz Dr. Karla wahrdeem, ſeeweeteſ pahſreeſchot operazijaſ

ar neparastu, apbrighnojamu uskrihtoschu weeglumu, it kà schàs operazijas netiktu isdaritas pee wínu pašchu meejas, bet pee kahda zita zilweka. Bet Dschordano pat jafa, ka paščas dsemdešanas mofas, neskatotees uš leelàm isbailèm, kahdas tàs eedivehšhot dsendetajàm, atnesot un nodarot seeweetèm majakas zeesšanas, nefa parašti teefot domats.

Lombrojo spreesch, ka seeweete pehz paščas šawas dabas padota weselai wirknei šahpu šajuhtu, kas daudš stiprakas un leelakas, nefa tàs, furàm padots wihreets. Ja nu, neskatotees uš wišu to, seeweetes labi teef galà ar wišàm zeesšanàm un šasneedš widus mehrà, kà rahda statitiškàs tabeles, leelaku wezumu, nekà wihreeschi, tad šoti dabiški, ka tahdu parahdibu peeschkiram un atteezinam uš wínu masaku juhtelibu un lihš ar to uš leelaku pretošchanàs špehju.

Seeweeschu masaku juhtelibu šamehrà ar wihreescheem, peerahda ari seeweeschu pilna meeriba šlimneeku klastbuhtuè, pee kam seeweetes patur ne titai meerigu un mundru gara šahwofli, bet ari labu apetiti jeb ehštigribu. Seeweetes ir šoti kreetnas šchehširdigàs mahšas, wihreeschi šchai lomà neder.

Šimejotees uš oščas un garščas šamehra ašumu pee wihreescheem un seeweetèm Lombrojo spreedums israhdas par nedrošchu. Weenà šawà rakštà wišsch jafa, ka ešot pamanijis titai neewehrojamu starpibu šcho organu darbiba pee wihreescheem un seeweetèm, un turklast wehl eewehrota starpiba runajot seeweetèm par labu. Dtrà rakštà, uš Nikolša un Beila pehtijumu pamata par seeweeschu oščas šmalkumu, wišsch nahš pee šlehguma, ka wihreescheem ošcha daudš šmalkata kà seeweetem, isnemot maigas weelas (à l'exception des choses douces). Šhee divi finibu wihri isdarijušchi špezialus eksperimentus šimejotees uš oščas šmalkumu pee abeem dšimumeem, atšklaidot uhdens nelkes, kšpofu un šilštahbes šipri šmarschojošchu esenzi. Šataišidami dašchada šipruma atšklaidijumu, pehtitaji mehginajušchi pehz oššanas noteikt atšklaidijumu kahdibu un šiprumu. Mehginajumi isdariti pee 44 wihreescheem un 38 seeweetèm no pašchàm dašchadakàm aprindàm un kahrtàm. Wišpahrigais rezultats isnahzis tahds, ka wihreescheem ošcha diwreij šmalkata, kà seeweetèm. Uhdeni atšklaiditu zeedru esenzi šaodušchi wihreeschi, kad esenzes bijis klast titai weena 250,000 dala no uhdens wairumu, seeweetes turpreti newarejuščas jaost šchàs esenzes diwreij štiprakà atšklaidijumà. Tas patš nowehrots, ari šimejotees uš kšpofeem un zitàm šmarschigàm weelàm. Pee dašchàm esenzèm starpiba bijuše wehl eewehrojami leelaka: šilštahbi,

atschkaiditu 20,000 reijes leelakâ uhdens wairumâ, neesot jaoduse neweena seeweete, turpreti wihreeschi fajutuschi pee 100,000 atschkaidijuma.

Franzis Galtons, us jawu nowehrojumu un mehginajumu pamata jau agraf par Lombroso nofkuwis pee tahdeem pascheem slehdseeneem. Winsch atsihst par nenoleedsamu, ka isschirshanas spehja ahrejo juhtu organu sferâ daudi smalkaka pee wihreescheem, nekâ pee seeweetem. Nowehrojumi dsihwê pee daschadeem darbeem, pehz wina domam, pilnigi apstiprinot scho slehdseenu. Klaweeru tihrskanotaji parasti esot wihreeschi, tapat ari tehjas un wihna noprowetaji, wilnas sortetaji u. t. t. Schahdi darbi top loti labi samakati, jo tirgotajam ir loti swardiga leeta sinat pareiso wehrtibu tam, ko winsch pirk waj pahrdod. Ja seeweeschu juhteliba schai sinâ buhtu augstaka par wihreeschu juhtelibu, tad tirgotaju labâ buhtu isleetot seeweeschu augstako juhtelibu. Bet tâ kâ teeschamibâ mehshedsam otradi, tad mums jadod schim faktam ari otrads isskaidrojums. Seewetes reti kad warot pee galda apwehrt un noteikt wihna labumu un ja winas ari pehz paraduma eenemot preekschshedetajas weetu pee tehjas galda, tad tomehr jawâ firdi wihreeschi neatsihstot winas par labam tehjas un kafejas pasinejam.

Tahdi ir aishrahbijumi un peerahbijumi par seeweeschu masaku fisisku juhtelibu samehrâ ar wihreeschu juhtelibu. Schos aishrahbijumos un peerahbijumos ne wis ir neschaubigs un nenoleedsams; ir ari tahdas leetas, kas zel jantajumus un schaubas.

Galwenais slehdseens, ka tauste pee seeweetem diwreij trulaka, nekâ pee wihreescheem, ari ir aprobeeshojams: pehtijumi ar daschadeem instrumenteem naw dewuschu weenadus resultatus, ir parahdijuschees skaitku diwas rindas un to nowehrojumu otra rinda, ko usrahda Lombroso, apleezina gan wihreeschu pahratumu par seeweetem taustes sferâ, bet tahku wehl ne diwreij leelaku. Pehtijumu pirmâ rindâ, ar pirmâ instrumenta palihdsibu, sabsedribas augstaku aprindu seeweeschu ahdas juhteliba ir parahdita kâ loti turwu stahwoscha wihreeschu juhtelibai, starpiba wihreescheem par labu israhdas tikai par 0,4. Pee tam te ir wehl isslehgtas wijas jaunawas, kuram taustes fajuhla leelâ mehrâ attihstita. Bet tâ kâ wijas seewetes sinamu laiku ir jaunawas, tad schis ijnehmums nosihmès, ka katrai seeweetei sinamâ wezumâ peemiht loti smalka tauste, kas pahrspehj wihreescha tausti, bet ar laiku seeweeschu taustes juhteliba eet us leju, kluhst lihdsiga

wihreeschu juhtelibai un kluht pat wehl trulafa. — Newar atftaht nepeeminetu, ka pehtijumi, kahdus Lombrojo isdarijis ar pirmo instrumentu, atteezas tikai us weenu weetu meesâ, un tapehz naw peeteefofchi preefsch wispahrigeem slehdseeneem.

Atteezotees us Lombrojo pehtijumu rezultateem ar ziteem instrumenteem, japeesihmè, ka tee ir loti tahli, lai peerahbitu taustes un sahpu juhtas diwreij leelafu trulumu pee feeweetèm jamehrâ ar wihreescheem. Tee tikai weentahrschi leezina par wihreeschu daschu pahrafumu schai finâ. Newar nepeesihmet, ka Lombrojo naw usrahdijs, zikâs meefas weetâs winsch ir isdarijis taustes un sahpu juhtelibas pehtischanu ar otro instrumentu, kapehz ari wisi pehtijumu resultati ar scho instrumentu israhbas daschâ finâ nenoteikti un nefaidri.

Kirurgu leezibâs, sihmejotees us feeweeschu masafu juhtelibu, wajag isschirt faktu un wina isskaidroschanu. Renoleedsams faktis, par kuru naw fo schaubitees, kas sen pasihstams un fo no jauna apleezinajuschu kirurgi, it tas, ka feeweetes weeglak un wihrischligaf par wihreescheem pahrzeesch gruhtas operazijas. Bilrots peemetina schim faktam isskaidrojumu, ka feeweetèm peemihot masafa juhteliba un sihmejotees us sahpu winas isturigakas par wihreescheem. Ziti kirurgi, usrahdijschi faktu, nedod tam nelahda isskaidrojuma. Bet wehl jautajums: waj Bilrota isskaidrojums, kam peekriht Lombrojo, ir ari pareijs? Warbuht, ka feeweetes labaf, weeglak pahrzeesch gruhtas kirurgiskas operazijas sawas masafas juhtelibas deht, bet war ari buht, ka wina juhteliba naw masafa, bet wina weeglakai isturibai un panesibai ir ziti zehloni. Saldati eedami kaujâ, kureem draud weenabas breefmas, juht un isturas daschadi: weeni loti duhschigi, otri loti bailigi. Bet waj tad te ir eespehjams isskaidrot scho starpibu ar to, ka duhschigee masaf apsinas un masaf juht breefmas, nekâ bailigee? Sa schâs breefmas ir loti tuwas un leelas, tad, kâ redjams, minetais isskaidrojums nekur neder, bet ir jamefle kaujas dalibneeku duhschibas un bailibas ziti zehloni. Tas pats sakams ari sihmejotees us feeweetèm. Winas, paturedamas juhtelibu, lihdfigu wihreeschu juhtelibai, bet war buht wehl pahrafu par wihreeschu juhtelibu, duhschigi pahrzeesch operaziju, kâ saldats breefmas. Kâ saldats duhschibas zehlons war atraftees wina peeraschanâ pee breefmâm un to pasihschanâ, sinaschanâ, kâ ne katras breefmas ir nahwe un ka no nahwes nelahdâ finâ neisbehgfi, tâ ari feeweeschu duhschibai un wih-

riſchfibai war buht par pamatu zeeſchanu tuwaka paſiſchana un pah-
leeziba, ka bailigà operazija naw wehl neiſbehgama nahwe. Naw ko
ſchaubitees, ka daba ir apbalwojuſe ſeeweefchu organifmu ar deefgan
leelu wairumu daſchadu zeeſchanu, no furàm wihreeſchi glufchi brihwi.
Tàs ir gruhntneeziſas zeeſchanas, dſemdefchanas un wiſu ſlimibas
prozefu zeeſchanas, kas ſaiſtiti ar pehznahzeju rafchoſchanas funkzijam.
Iſbaudijuſe ſchàs zeeſchanas, ſeeweete duhſchigaf iſturas ari pret zitàm
zeeſchanàm ne truluma dehl pret tàm.

Minetos aifrahbijumus par ſeeweefchu juhtelibu Lombroſo meh-
gina wahjinat zaur tahdu peefihmi: „ja ſaka, ka ſeeweetes ne maſaf
juhteligas, kà wihreeſchi, bet labaf un wairaf pretojas ſahpèm, tad
weegli ſapraft, ka jo labaf pretojas ſahpèm, tad ari jo maſaf juht
ſahpes.“ Œhi peefihme, wiſpahrigà weidà nemot, glufchi pareifa.
Œaprotamàs, neweens nepuhleſees noleegt, ka ſahpes weeglaf pahrzee-
ſchamas tad, kad maſaf juhtamas. Riſchè ſpreeſch pamatoti ſazidamàs,
ka winſch tizot ne tiſ daudſ wihriſchlibas daſchadeem pakahpeeneem,
zif gan juhtelibas daſchadeem pakahpeeneem. Loti tizams, ka atlariba
no indiwida, rahſas, ſugas ſtarpiba juhtelibas pakapeenà pret ſahpèm
ir eewehrojami juhtama un ka ar ſcho juhtelibas ſtarpibu ir iſſkai-
drojami daſchadi pretoschanàs pakahpeeni ſahpju ſajuhtàm, kahdi pa-
rahdas pee daſchadeem indiwideem, rahſàm un ziltim. Bet leeta tà,
ka ſchis, beſ ſchaubàm pareiſs un wiſpahrigs aifrahbijums beſ tah-
lafas pehtiſchanas un pahrraudſibas naw peemehrojams zitos jaunos
gadijumos, par peemehru ſeeweefchu juhtelibas parahdibà. War jau
buht, ka winas weeglaf pahrzeefch operazijas maſafas juhtelibas pehz,
bet war ari buht ziti zehloni. Wiſpahrigà peefihme, ka ſahpes weeglaf
panefamas, ja tàs maſaf juhtamas, atteezotees uſ ſeeweetèm, naw pee-
rahbijums, bet aifrahbijums, kuzam paſcham wajadſigi peerahbijumi.

Ra pret kirurgu aifrahbijumeem, pehz uſſkata, paſcheem drojcha-
keem un pahrlleezinoſchakeem, wajag iſturezzaes uſmanigi un apdomigi,
tas redſams, ſtarp zitu no ta, ka weens no teem, Diſchiordano, ſinojis
Lombroſo, ka it kà dſemdefchanas ſahpes, neſkatotees uſ leelàm bailèm,
kahdas eedwehſch ſchàs ſahpes dſemdetajàm, nodarot ſeeweetem maſafas
zeeſchanas, neka paraſti teekot domati; it kà Diſchiordano pats buhtu
iſbaudijis dſemdefchanas mokas un uſ ſawu peerahbijumu pamata ſino
publikai par ſcho ſahpju ne wijai augſto pakahpeenu.

Œeeweefchu muhſcha leelaku wideju ilgumu, ſamehrà ar wihree-
ſchu muhſchu naw wajadſibas iſſkaidrot ar kamehr wehl nepeerahditàm

aifdomam par feeweefchu mafaku juhtelibu, to war iifkaidrot daudj weentahrfchaf un pareifaf zaur potenzionalas energijas pahrpilnumu un bagatibu feeweefchu organifma, zaur mehrenu, wefeligaku feeweefchu dſihwes weidu un wiwu leelaku iſturibu. Ir finama leeta, ka wiſadaf ſchkiras pahrpilnibas ir eewehrojama mehrâ iſplatitas wihreefchu ſtarpâ un no tam aiſeet bojâ daudj wihreefchu. Zihna deht ekſiſtenzes, deht uſturas ari ſtipraf atſauzas uf wihreeſcheem, nefa uf feeweetem.

Lombroſo apgalwojums, ka feeweefchu praſchana kopt ſlimneekus un cewainotus, paturot gara meeribu un mundru ſtahwofli, eſot iifkaidrojama ar wiwu mafaku juhtelibu, ir druſku negaidits. Tahds iifkaidrojchanas weids noleedj ſirdi pee ſirds wiſaugſtakas parahdiſchanas. Ja zilwekſ parahda lihdsjuhtibu pret wiſu, kas augſts un kreetns, bet pee tam parahda ſinamu atturibu, tad par tahdu zilweku war ſazit, ka wiwſch ir majjuhtigs, ſimpatijas nabadſigs. Seeweetes, kuras paſchas tiſ daudj zeeſch, kuras, kâ wehſiſt redſeſim, weikli prot apeetees ar wiſwiſadeem zilwekeem, gan jauneem, gan wezeem, gan flimeem, gan weſeleem, kuras weegli ſaprot wiſas wiwu wajadſibas un tiſkoſchanas, winas luht ari war klaht buht pee ſlimneeka un kopt wiwu, paturedamas pilnigu juhtelibu. Buhtu jozigi domat, ka wihreetis tapeh3 naw derigs ſchehſirdigâs mahſas uſdewumâ, ka wiwſch par daudj juhteligs, naw ſpeh3jigs panefi zilweka leelu zeeſchanu ſkata, wiwſch, kurſch patſ nes ziteem zeeſchanas, ſit rehtas, neſchkiras no nahwes eerotiſcha! Wet kâ tad ahrſti un kirurgi panes jawas profefijas ſchaujmgos ſtatus?

Nikolſa un Beila mehginajumeem, atteezotees uf oſchas ſmallumu pee wihreeſcheem un feeweetem, newar peefchkiſt iifchkiſt oſchas noſihmes, tâ kâ wiwi naw weenis prahtis ar paſcha Lombroſo mehginajumeem un pehtijumeem un mehſ newaram buht droſchi, ka warbuht pat jau rihtu notiks jauni mehginajumi un pehtijumi, kuri dos pawifam zitabus reſultatus. Pee tam ari ſcho pehtijumu reſultats ir iſteikts ar eewehrojamu peefihmi, ka feeweefchu oſcha eſot trulaka par wihreeſchu oſchu, iſnemot maigâs weelas. Wet ſchis iſnehmums peh3 jawa apmehra war ijrâhditees loti plaſchs, war aptwert daudj oſchas ſajuhtu.

Peh3digi, kas ſihmejas uf Galtona domâm, tad tâs apſwerot ir jaewehto, ka feeweefchu profefijas naw apſihmejamas un noteizamas tiſkai weenigi ar feeweetes weenu waj otu atſewiſchku uſkrihtoſchu ihpaſchibu, bet gan wairaf ar wiwu organifma ſawado ihpaſchibu wiſu kopibu, kam ir teekſchanâs peh3 mahſas dſihwes, peh3 gimenes dſihwes,

kas speeſch winas pahtraukt darbibu uſ ſinamu laiku u. t. t., kahdam pahtraukumam tirgotaju azis ir koti leela noſihme un ſlittums. Pats Lombroſo atſihſt, ka jaunu meitenu taufteſ juhteliba eſot koti leela, bet turpreti ſtarp wiĥna ſortetajeem un tamliĥdſigu darbu waditajeem, kam wajadſiga ſmalka tauſte, iſrahdas tomeĥr wiĥreeſchi, bet ne jaunawas. Beſ tam newar nepeefihmet, ka ar klaweeru tihreſkanofchanu, tehjas, wiĥna labuma noproweſchanu u. t. t. nodarbojas neleels zilweku wairums un uſ tahda neleela ſaktu wairuma pamata pawifam naw eeſpeĥjams taiſit kahdus nebuĥt wiſpahrigus ſlehdſeenus.

Tahda kahrtā ir janahĥ pee atſihſchanas, ka jautajums par ahrejo juhtu organu ſamehra aſumu pee wiĥreeſcheem un ſeeweetēm un uſ ta dibinato ſiĥſfo juhtelibu weĥl ir tahku neiſſchĥirts. Lai ſchaĥ leetā waretu droſchi un beſ maldiſchanās ſpreeſt, tad weĥl ir jaiſdara jauni jo ruĥpigi un wiſpuſigi nowehrojumi un peĥtijumi, ar ruĥpibu un apdomibu iſraidot no teem latru neſlaidribu un nenoteiktibu. Tā peĥtijumus un nowehrojumus par tauſteſ juhtām wajag iſdarit, peeleeſot kairinajumu pee meeſas daudſām weetām, iſdarot peĥtijumus un nowehrojumus peĥz eeſpeĥjas pee leelaka zilweku wairuma, kaſ daſchadi peĥz ſawa wezuma, dſimuma un ſtahwoĥla. Taſ zilweku wairums, pee kureem ir iſdarijuſchi nowehrojumus un peĥtijumus, par peemeĥru Lombroſo un ziti, kà 15, 20, 40, 100 zilweku — ir gluſchi neezigs tam liĥdſiga jautajuma iſſchĥirſchanai. Te wajadſigi eeſperimenti un nowehrojumi newis pee deſmiteem zilweku, bet pee ſimteem un tuhĥtoſcheem. Tagadejā laikā, mums ſchkeetas, war droſchi apgalwot weenu leetu, un ihſti, ka ſeeweetes beeſchaĥ, labprahtigat un wairaf leeto ſawā dſihwē ahrejo juhtu organus, nekā wiĥreeſchi, ka ſeeweefchu dweĥſeles dſihwe tuwak un zeeſchaĥ ſaiſtita ar ahrejo juhtu organu darbibu, nekā wiĥreeſchu dſihwe, un ka tapeĥz, atteezotees uſ apfahrtnes iſdeeniſchkeem eeſpaideem, ſeeweetes ir juhteligakas par wiĥreeſcheem. Organu ihſtā juhteliba parahdas newis pee ta, ka ſpeĥj iſſchĥirt kiploku eſenzenes ſmaku, 250.000 leelā uĥdens atſchĥaidijumā, bet eeſch ta, lai labi iſſchĥirtu apfahrtnes iſdeeniſchĥos eeſpaidus. Taſ organa aſums, pee kahda manama pate maſakā ſmaka, ir abſtrakts, pa daſai mahĥſligs un dſihwē reti wajadſigs; organa aſums dſihwē ir — labi iſſchĥirt ſmarſchas, kahdas paraſti ſaſtopas apfahrtnē. Putna taĥtređſiba, ſuna ſmalkā oſcha u. t. t. mums naw wajadſiga, naw iſleetojama muĥſu apfahrtnē. Mums wajag labi iſſchĥirt, kaſ atrodas apfahrtn mums, un taiſni ſchi ihpaſchiba peemiĥt ſeeweetēm. Un winas ari newar

buht bej šhās ihpašhibas, jo kà šaimneezei un šawu behrnu audšina-
tajai winai gribot negribot ir pastahwigi jawingrina wišas šawas
ahrejās juhtas.

II.

Wersimees pee šeeweešchu pšichišfās juhtelibas apluhkošchanas.
Šeeweetees pšichiško juhtelibu wajag šaprast kà weeglu eerošinamibu
zaur daščadeem pšichiškeem eespaideem, kà špehju aštri nokluht lihdš
koti augsta pakahpeena witnošchanai, kà daščadibas un aštruma špehju
jušchanu mainā, leelu špilgtumu jušchanu parahdibā uš ahreeni. Šhāi
šinā un nošihmē bej šchaubām šeeweetēm peemiht leelaka juhteliba.
Winu pšichišfais organišms, pilns špehžigu, bet neškadru jušchanu strau-
mēm, kas noteiz winu dšihwibas un darbibas toni un wiršeenu, ir
išbewigs un auglīgs lauks preekš pašču daščadako witnošchanos
dihgšchanas un aštras attihštibas. Katrs eespaids atšpogulojas šee-
weetes apšinā wišpirms kà juščhana un šneedš šahkumu ne tiš leelā
mehrā idejām, ziš tāpat juščhanām; šeeweetes dwehšele ir pahrpilbīta
ar juščhanām un juhtas katrs mikrobs, kas winā kritiš, aštri wairojas
un špehžinajas. Nowehrojumi rahda, ka tam lihdšigi fakti weenumehr
šastopami šeeweešchu dšihwē. Ššaižinat lihdšjuhtibu, šmaiduš, nebehdigu
jaurību, ašaras u. t. t. ir daudš weeglak pee šeeweetes, nekā pee wiš-
reēšča. Teatri, dailes raščojumu ištahdēs, šeeweetes arween drihšaf
šmeēšes waj raudās, nekā wišreēšči, drihšaf šajutis gawīlu preeku par
dailes raščojumu. Wišadu šchīru prozešijās, šwinīgās, behdigās waj
preežigās, šeeweetes peedalas ar leelaku firšnibu waj aišgrahštibu, nekā
wišreēšči, winās išturas pret šcho leetu nopeetni, bet newis kà pret
weentahrschju formaliteti un ahreju prozeduru, kam naw nekahdas eef-
šhejas nošihmes. Katras behdas, kuzi katri preeki drihšaf atradis peeeju
šeeweetes firbi, nekā wišreēšča firbi; taiš laitā, kad šeeweete jau raud
waj šmejas, wišreets tišai wehl šahf juhteligi eerošinatees.

Aštri dihgdamas, šeeweešchu juščhanas drihši ššneedš attihštibas
augstakos pakahpeenuš un weegli kluhst par špehžigeem effekteem, kuzi
špehka šinā daščahart tahtu pahrspehš wišreēšchu efektuš. Šcheem
ašeekteem šeeweetes atdodas bej kahdas apdomašchanās, pahrdšihwo un
išbauda toš daudš pilnigat un kaišligat, nekā wišreēšči. Ššbailes,
šchaufmas, dušmas, kauniba, gawiles — wiš tas kà wehtra brahščas
pa šeeweetes firbi un šatrizina wišu winās organišmu. Ašeetos šee-
weete ir nešcheligata un nešaudšigata par wišreeti, winās cenaidam

naw robeschu, wina eenaidâ ir nepeeluhdama, winas schausmu isbailes ir bes masako zeribu starina. Bet ahtri dihgdamas, ahtri attihstidamâs, seeweetes juschanas ahtri pahreet, pahrgrofas un pat ismainas ar pretejâm juschanâm. No scha redses punkta skatotees ir loti pamahzofchs flawenais skats Schelspira „Karala Ritschara III. dsihwe un nahwe“ pirmâ zehleênâ starp Glosteru un karala Zndrika VI. atraitni. Glosters nogalinajis winas wihru un wina tehwu, Anna breefmigi nolahd Glosteru. Schee lahsti ir tif spehzigi, zif spehzigi war lahdet Schelspira tehlotâs seeweetes, — bet Schelspira seeweetes lahd breefmigi, meistariski. Stats, norisfinajas pee nogalinatâ karala jahrela un luhl, sche tad, pee tahdeem tad apstahkleem Glosters puhlas eeguht zeribas kluht par Annas wihru, laisdams darbibâ wisadus lihdselkus. Pats Glosters brihnas sawâm sekmem un panahumeem. „Kâ! Man, kas nokahwis winas wihru un wina tehwu, man ijdodas eeguht winas firdi tai paschâ brihdi, kad winas eenaidis pilnigâ kwehslê, kad no winas luhpâm birst lahsti un kad winas eenaidâ galwenais zehlonis atrodas tepat lihdsâs, kad pret mani stahw i Deews i firdsapfina, kad mani manâs zeribâs un puhlinos nebalsta it nefas, kâ tif pats welns un mani leefuligeew usskati. . . Un peepeschi, wina pasemojuse sewi tif tahlu, kâ metuse sawas azis us mani, kuzsch isnihzinajis nelaimigâ printscha selta pawasari, padarijis winu paschu par noschelojamu atraitni, kura sehrojâs pee tukshas laulibas gultas! Wina metuse sawas azis us mani, kas wisumâ nemot, naw pus Eduarda zeenigs, us mani klibu, un kâ redseet, pilnigu kropli, tâ kâ, skatotees us mani, pat suni scht reet. . . Swehru pee sawas dsihwibas, ka wina atrod mani par skaisfako wihreeti.“ Tif weegli un ahtri wihreechi nepahreet no dusmâm us mihtu peekrischanu. Wini lehni sakarsejas, bet par to ari lehni atdjeeft.

Seeweefchu juschanu ahtrai mainai un nepastahwibai ir par pamatu un zehloni daudsi apstahkli, kas dara eespaidu us winu gara stahwofli, un ari scho paschu apstahklu nepastahwiba un mainischauâs. Dsihwodama dsifakâ un daschadakâ fisiologiskâ dsihwê, seeweete ir zeeschi saiflita ar daudsejadeem ahrejeem apstahkleem sawas labflahjibas un weselibas sinâ. Tiklihdi pahrgrofas schee apstahkli, tad ari pahrgrofas seeweetes juschanu gaita. Jaunas parahdibas dsimtes dsihwes tuwakos apstahklos un aprindâs, jauni preeschmeti, personas, stahwofli, pahrmainas apfahrtejà dabâ, eespaidi no sarunâm un grahmatâm — tas wijs eewehrojamâ mehrâ dara eespaidu us seeweetes gara stahwofli.

Seeweetes juschanu spilgtums un nepastahwiba atfaraš wehl no seeweeschu domaschanas rakstura, no personibas, preekschstahbijuma leelās nosihmes seeweeschu prahta dšihwē, par to runasim wehlať.

Seeweeschu juschanu tahds stahwołlis parahdas seeweetēm wairaf peemihťoščā gara kaitē — histerijā. Šchi slimiba ir daudš wairaf iſplatita starp seeweetēm, nekā starp wiħreescheem, un to raksturo pahrmehriga meešas un gara ſafairinamiba, un pastahwigas pahrmains gara stahwołli. Slimās ir ļoti neapmeerinamas wišās ſawās prašibās un leelā mehrā egoišteš, pastahwigi nodarbojas ar ſawu slimibu, beeschi ween raud, puhlas modinat žitu lihdsžeeetibu zaur dihwaini ſlimiſku iſtureščanos. Slimibai ſeko lihds ſmeeschanās, raudaschana un leela ſchahwaschanaš. Netoš gabijumos histeriju raksturo ari juhťelibas juschana.

Seeweetes juhtelibas, winas sturmiguma un aiſrauschanaš eešpaidi parahdas ari seeweeschu nošeedšibā. Nošegumi pret personu un dšihwibu prasa wairaf sturmiguma uu aiſrauschanaš, nekā kašdi žiti nošegumi. Pehž františču statitiſkām ſinām wiħreeschu nošegumi fastahdot 41% no wiſeem nošegumeem pret personu un 51% pret mantu; turpreti seeweeschu nošegumi iſtaišot 51% pret personu un 49% pret mantu. Pehž františču statitiſkām ſinām seeweetes lihdsdaliba nošegumos pret dšihwibu ir augstaka par winas widejā ſamehra lihdsdalibu ſmagos nošegumos wiſpahrigi. Tas pats nowehrojams ari Kreewijā. Seeweetes lihdsdaliba nošegumos ſamehrā ar wiħreescheem pee mums wiſpahrigi muħſu wiſpahrigo teesu eestahdēs ir tikai 8,5%, turpreti winas lihdsdaliba nošegumos pret dšihwibu ir diwreij leelaka, ſneedsas lihds 16,5%. Lihds ar to kreewu statitiſkās ſinas rahda, ka nošegumos, kašdus wiſwairaf iſdara seeweetes, nošeguma mehginajumu ſkaitis ir ļoti leelš. Tahdu leelu nošeguma mehginajumu ſkaitu waretu iſſkaidrot zaur wiħriščķibas truħkumu, ka peħž iſſchķiroščā azumirķli seeweete atraujas no iſpildišchanas un atmet nodomato paſaħkumu. Bet ſchahdas domas neapstiprinas, tā ka labprahtiga atſaziščanaš no nepabeigta mehginajuma nošegumu iſdarit, kaut ari wiħriščķibas truħkuma deħl, peħž muħſu liſkumeem neteeť ſodita, turpreti seeweeschu mehginajumi iſdarit nošegumus ir teesati un ſoditi. Tā tad ſchahdi nošeguma nodomi ir palikuſchi nepabeigti un neiſdariti newis wiħriščķibas truħkuma peħž, bet gan kašda žita eemesla peħž; neiſdewuſchees nošeguma nodomi un mehginajumi leezina newis par atſaziščanos no nošeguma, bet gan par wina neiſdoščanos. Nošeguma beeschu ne-

ijdoschanos, pee tihkoschanas tahdu isdarit, war ijflaidrot tika zaur to, ka seeweete keraš pee darbibas par daudj sturmigi, kaisligi, ka wina eepreelš nepahrdomā wišu ūhūmu un warbuhtibu, nerihkojas ar apdomatu, stingru un noteiktu aprehtinu. Misranschanās un kaislibas ūpehts trauzē winau iswest lihdi galam nodomato pašahūmu.

Seeweeshū jušhanu rakstura ūho ūawadibu apleezina ari noseedšigo darbu ūhūroschana pehž gada laikeem. Statistika leezina, ka māntkahrigeē ihpašhuma noseegumi teef isdariti pa leelakai daikai seemas mehneschos, noseegumi pret personu — wafaras mehneschos, un gada laiku eespaida ūpehku apsihmē galejā maksimuma un minimuma starpiba. Kreewu statistiškās sinas rahda, ka seeweeshū noseedsiba zekas un krihtas ūpilgtal ūarbaū un arweenu agraf, ka wihreeschū noseedsiba, tā kā preelš seeweetem galejo punktu starpiba ir eewehrojami leelaka, neka pee wihreescheem.

Ir wehl weena seeweeshū jušhanu loti ūwariga ihpašhiba — ta ir ūho jušhanu ūkaidra, wairaf waj mašaf, energiska isteikšme. Seeweetes ir ešpanšiwakas, ešpresiwakas par wihreescheem, katris aiskustinajums stipraf un noteiktal parahdas pee seeweetem neka pee wihreescheem. Lihdi ar to pee wihreescheem pate jušhana un winas isteikšme jeb parahdišchanās attihstas, ūamehrā nemot, lehni, bet pee seeweetem juhtas attihstibas un winas isteikšmes jeb parahdišchanās prozeš noriškūnas ar leelaku weeglumu un ahtrumu, seeweetes dšihwo ahtraf par wihreescheem, starp apnemšchanos un winas ispidišchanu, starp jušhanu un peekrihtigo darbibu pee seeweetem paeet mašaf laika. Ar wahrdū fakot, no ūha redšes punkta ūkatotees, seeweetes parahdas kā buhtnes ar reflešū wahjaku ūawaldišchanas ūpehju, neka wihreeschi.

Seeweeshū jušhanu leelaks ūpilgtums parahdas wispirms sejas pantu pahrgrosiškās, jo seeweetes seja leekas wairaf it kā apškaidrota, apgarota, ūpulgaka, neka wihreescha weenmuligā, ūastinguše, un pa daikai druhmā seja. Kustiibu wairums, ūahwoūku mainas un pahrgrosiškās pee seeweetes ir dašhadakas un dšihwakas, neka pee wihreescha. Seeweetes ūlelets jeb gindenis ir mašaks par wihreescha, rofas un kahjas ihjakas, tapehž ari pašhas kustibas ihšakas un sinamā laika ūprihdi ir isdaramas leelakā wairumā, neka pee wihreescheem tiū pat garā laika starpā. Wals intonazija seeweetem daudj bagataka un waloda ahtrafa, kā wihreescheem. Seeweeshū walodas paahtrinatais tempš, kā ahtri mainidamās jušhanu un preelšūtahdišumu isteikšme, ir sinams un pašihstams fakts, bet, tiū par noscheloschānu, lihdi ūchim

wehl naw eksperimentali ispehtits. Wendts usfkata eespehjamu leezinat us sawu daudsfahrtigo nowehrojumu pamata, ka starpiba wihreescha un seeweetes walodas jeb runas ahtrumā parahdotees kà 10:11, t. i., tai paschà laika sprihdi, kad wihreetis war isrunat, par peemehru, 10 wahrduš, tad seeweete, zaurmehrà nemot, war isrunat 11 wahrduš. Saprotams, starp seeweetem war šastaptees ari flegmatiskas buhtnes ar lehnu ritwu preekschstahdijumu mainà un ar lehnu walodu, bet starp wihreescheem tihri sangwiniki, kuri pahrspehs flegmatiskàs seeweetes walodas ahtrumā. Bet ja šalihdsinat weenada wezuma, weenadas iŕglihtibas un weenas un tàs paschas šabedribas škliras wihreeti un seeweeti pee normaleem meesas un dweheles apstahkleem, tad, pehz Wendta domam, newarot neeweehrot, ka seeweetes walodas temps atšchitrotees no wihreescha wispirms ahtruma šinà, ko weenumehr warot nowehrot starp widus Ciropas un zitàm tautam. Bet loti wehlejami buhtu, ja šchis faktš tiftu apstiprinats eksperimentali, kas nebuht naw tif weenfahrtšchi, kà leekàs. Šalihdsineet, Wendts šafa, 10 seeweetes un 10 wihreeschus, šam weenada iŕglihtiba, weenadas gara dahwanas un zaurmehrà weenada fisiska organijazija, kad wini runà par preekschmetu, kas wineem weenlihdši pasihštams, un tad seeweeschu walodas paahtrinatà tempa faktš šinamà mehrà buhs eksperimentali peerahdits. Bet atrašt tahdus weenadus wihreeschus un seeweetes ir loti gruhti.

Seeweeschu jušchanu leelaks špilgtums ir loti šwarigs apstahklis seeweeschu pšchikà, jo winšch modina un eerosina jautajumu: waj seeweeschu leelata pšchikšà juhtiba naw peeschkirama gluschji weenfahrtšchi wiau leelakai šafairinamibai, t. i. špehjai ahtri un energifki reaget us eerosinajumeem un usbudinajumeem. pat ari pee wahjas juhtelibas? Warbuht, seeweetes nebuht nepahrspehji wihreeschus pšchikšà juhtelibà, bet tikai winàm peemiht špehja ari šamehrà wahjas jušchanas parahdit un isteikt špehzigi, dašchadi, šmalki? Tà dašchi ari šaprot šcho leetu. Fisiologš Seršchis šaisni leezina, ka seeweetes esot šafairinamakas par wihreescheem, bet mašak juhteligas. Šestatidami winas par wairak juhteligàm, wihreeschi špreeschot tikai pehz ahrejàm parahd.bam. Lombroso ari leezina, ka seeweetes tifumiskà šinà tàpat esot mašak juhteligas par wihreescheem, kà winas esot mašak juhteligas fisiski. Pee šahpju juhtu špehzigas israhdišchanas pee seeweetem, pehz wina domam, leelu lonu špehlejot seeweetes audšinaschana. No seeweetes neteekot prašita wihrišchiba, no winas prašot tikai graziju. Maš pa

mašam ņeeveete ari pate ņahtot ņaprašt, žif leels ņpehks un wara ņlehpjotees winas ašarās, un tapehž mahžotees raudat ņkaisti un ihšā laikā. Daudšas ņeeveetes ņašneedsot pilnigu wirtuositati raudaššanas mahšklā, tā kā wihreesčam loti grehti nahkotees atrašt ašaru žehloni, waj tās ešot pateesas behdas, waj tikai leekuliga išliksčhanās.

ņeeveesču pņichijs kās juhtelibas tahda ņapraššana, ka ta neesot taišni juhteliba, bet gan ņakairinamiba, weenkahršča reflektivitāte un ņawaldisčhanās truhkums, atduras uš pamatocem un leetiščeem kawekleem. Tā ņaprotot, pate juššana teef atščkirta no winas išteiksmes un rodas išreedums par juššanas ņpehku ašrupš išteiksmes ņpehka. Bet žitos žilwekos mehš newaram finat juššanu atšewiščki no winu išteiksmes, tāpat kā newaram finat wispašrigi žitu dwehjeles dšihwes; žitu žilweku pņichiško dšihwi mehš waram finat tikai til tahtu, žif tahtu wina parahdas uš ašrupši — sejas pantos un waibstos, kustibās un walodā. Ja mehš gribešim teikt, ka behdu stipra parahdisčšana jeb ņpilgta išteiksme, — t. i. ihstu dabišku behdu, bet newis leekuotu zaur mahšligu išliksčhanos, — wehl neleezina par pašču behdu ņpehku, tad preeksč tahda apgalwojuma mums naw nekahda pamata, jo žita žilweta behdas, bej winu parahdisčhanās uš ašrupši, mums nepawišam naw peeejamas. Tapehž išreedums, ka ņeeveetes ir tikai ņakairinamas, bet ne wis juhteligas, išsaka domas, kas naw dibinatas uš fakteem, par kahdu domu pareišumu naw pat eespehjamš pašrleezinātees. Ja weens un tas pats kairinajums dasčados žilwekos išaižina juhtu neweenadu parahdisčšanu uš ašreeni, pee weena žilweta ņpehžigu, bet pee otra wahju un glehwu, tad no ta wehl newar ņpreeft, ka abu juhteliba weenada, bet tikai ņakairinamiba dasčada. Žuhtu ņpehžigaka išteiksme jeb parahdisčhanās ar weenu ir leeziba par dwehjeles ņpehžigaku kustibu; ja kairinajums ir bijis weenads, tad žilweki ir bijušči dasčadi, ar juhtibas dasčadu mehru jeb pakahpeenu, kapehž ne til ween kā reakžija, bet ari pate juhta ir bijuščas dasčadas, neweenadas. Subjekta juhteliba ir diwu faktoru rezultats: ašrežā eespaida, wina ņpehka, un organišma, wina nerwu sistemas, un žitu organu uštwehribas rezultats.

Tahdā kahrtā jaatšihsti, ka juššanu energijskaka išteiksme jeb parahdisčhanās pee ņeeweetem leezina ne til ween par winu dabas leelaku ešspanšiwitati un ņakairinamibu, bet ari par winu leelaku juhtelibu, ņalihdšinat ar wihreesčeem.

No ņeeveesču juhtelibas ņpezielām formam, kas rakšturo ņeeveetes

pfichifko dabu, jaatfihmè divas: kauniba un lihdjzeetiba. Abas juſchanas ſtahw taiſnà ſafarà ar ſeeweefchu organifma pamata ihpaſchibam: ar pehznahzeju rafchoſchanas waldoſcho noſihmi un mahtes uſdewumu.

Kauniba, wiſpirmſ dſimuma un fiſiſka, tad ari wiſàs zitàs formàs, naw zilweka kaut kahda eedſimta ihpaſchiba. Tàs ſinas, kahdas par ſcho ihpaſchibu ſneedſ zelotaji, neſchaubigi leezina, ka kaunibas, pat paſchà elementarakà, weenfahrfchakà weidà, pilnigi iſtruhkft daudſàm meſchonu ziltim. Daudſi meſchoni un meſchoneetes ſtaigà ne tif ween kà glufchi pliki beſ kahdàm drehbem, bet pat pehznahzeju rafchoſchanas aktus ijdara beſ kahdas kautreſchanàs zitu zilweku azu preeſchà. Bet lihdj ar kulturàs ſahkumu ſahkàs ari kauniba, wina peepotejàs wiſpirmſ ſeeweetem un klufht pee winàm neſalihdſinami ſtiprakà, kà pee wihreeſcheem. Tad kad ſeeweeti jau ſtipri aiſſkar kahds nebuht wahrds, kuſtiba, bilde, kad wina noſarkft, kà ſaka, lihdj auſu galeem, tai laikà wihreetis wehl ir glufchi meerigs un pat ſmejàs. Kauniba tagad ir klumufe par ſeeweetes otru kulturelo dabu; nekauniga ſeeweete ir kaut kaſ nenormals, neparaſts. Schàs juhtas awots ir azim redſams: kaunibas elementarais weids ir dſimuma kauniba, tad fiſiſkà un jau pehdigi, uſ fiſiſkàs kaunibas pamateem, attihſtas pfichifkà, tikumiſkà kauniba. Tà kà dſimuma funkziju dſihwe wairak peeder ſeeweetei, tad ir dabiſka leeta, ka ari kauniba agrak parahtas pee ſeeweetem un ſtiprak nodibinas pee winàm, neka pee wihreeſcheem.

Lihdſzeetiba, beſ ſchaubam, ir ſeeweefchu rakſturifka ihpaſchiba. Seeweetes weenumehr parahtà ſtipratu lihdſzeetibu pret wiſu, kaſ wahjigs, newarigs un maſs. Wiſpirmſ winas nem ſawà patwehrumà behrnus, ſimpatifè teem, katrs behrnſ modinà ſeeweetè lihdſzeetibas pilnu ſtatu; tad ſlimi, wezi, liſtena wajati un noſpeefti, zeetumos eeflodſitee, ar wahrdu ſakot, wiſadu weidu nelaimigee liſtena pabehrni, peeſkaiſtot pat nederigus dſihwneekus, weenumehr modina ſeeweetè dſihwu lihdſzeetibu. Sai kur ſeeweete atrod ſew preeſchà newarigumu, truhkumu, wajadsibu pehz palihga, wina wiſur, beſ kahdas tahtakas apdo-maſchanas un runas, ir gatawa parahtit lihdſzeetibu.

Seeweefchu lihdſjuhtibas galwenais awots ir mahtes uſdewums. Seeweete ir behrnu dabiſka apjargataja, winas mihleſtibà patſ pamats ir mahtes inſtinkts, bet mihleſtba ir mahtes uſdewuma papildinajume, turpreti wihreeſchu mihleſtibà ir otradi: patſ galwenais ir pate mihleſtiba, haudas, bet tehwa uſdewums, tehwa juhtas eenem otro weetu.

Þret wiðam parahðibam feeweete isturas kà mahte un ðawu mahtes miðlestibu, lihdðzeetibas weidà, wina isplata uð wiðam buhtnem, pee kuràm wairaf waj masaf parahðas wajadðiba un praðiba pehz mahtes ruhþem un apgaððibas.

Seeweetes wehsturiðlais stahwoflis ir weizinajis feeweetes lihdðjuhtibas jeb lihdðzeetibas attihtstibu. Seeweetes darðibas aploks apnehma tikai winai tuwu stahwoschas perjonas, bij meera pilns aploks, kam ðweschas wiðas pahrestibas, kas weizinaja maigu, leegu, miðfstu ihpaððibu parahðischanos un attihtstibu. Seeweete neeelaidàs attahðos uðnehmumos, negahja kaujà ar eenaidneekem, neatstahja uð ilgaku laiku ðawas gimenes faktina; tapehz ari winas lihdðjuhtiba atrada paðtahwigu uðturu un baribu, turpreti bahtððibai un nescheðlibai nebij kur parahðitees. Þate fiðisðto spehku un muðku newartiba, ðalihððinot ar wiðreeðeem, jau weizinaja feeweete maigas klusas juhtas, lihdðzeetibas un radneezibas juðchanas.

Bet peelaiðhot feeweeshu leelaku wiðpahtigu juhtelibu un winas diwus apðihmetos atfewisðkòs wirseenus, ir jaatraida un janoleeðð wiðas zitas noðihmes, kahðas paraðti teef ðaistitas ar ðho noðaukumu. Tà nereti jehððeena par feeweeshu leelaku juhtelibu teef eesðaitita ari feeweeshu daudðinamà masakà spehja uð duðmam, winu daudðinamà eeððimtà dabisðta lehniba.

Þhai siðà it peewilzigu faktu paðtahsta profesors Wendts jawà grahmata „Seeweetes diwehsele“. Kahðu reiði feeweeshu ðabeedribà, winah stahsta, kahðs Wahzija labi paðihstams ðejneeks uðflawejis feeweetes par wianu lehnibu. Kad winah beidðis, klausitajas ðahkuðchas leelischki apðpreeðt ðho ðlawas ðeesmu. Apðpreeðchanà nehmuschas ðsihwu dalibu ðabeedribas kahðas 30 paðchas eewehrojamatàs preeððstahwes. Pee apðpreeðchanas bijis klahi ari Wendts. Þeð ihnehmuma wiðas damas weenojuðhàs ðlehððeena, ka feeweetes, eewehrojot wiðas winu pðichisðkàs un fiðisðkàs ðawadibas, eðot wairaf spehðigas nodotees duðmam, kà wiðreeðhi, un ka tapehz newarot pat runas buht par feeweeshu kahðu nekahðu eeððimtu lehnibu.

Wahzu dahmu ðpreedumis jaatðihst par pilnigi pareiðu. Seeweete ðamehra ir weegli uðbudinajama buhtne, kura ðpilgti iðrahða ðawu uðbudinajumu un uðbudinajumà ahtri aiððneeðð augstakòs paðahþeenus. Duðmàs neatrodas neka tahða, kas neðaðlanetu ar feeweetes fiððs ðho pamata stahwofli. Sinams, atkaribas juhtas feeweetes diwehsele eenem jo redðamu weetu, bet tàs wehl newar buht par eemeððu duðmu truh-

fumam. Zilwekeem, kas atkaras no ziteem, peemiht dušmas, warbuht ne tik wakširdiņas un atklahtas, tā zilwekeem ar neatkarīgu stahwokli, bet tomehr ne masaf stipras un kaisliņas. Tas, ko sauž par seeweeshu lehnibu, pateesibā naw lehniba, bet seeweetes lihdsjeetiba, winas prašhana apetees ar zilwekeem, peemehrotees un peesleetees teem, šavā darbībā neskreēt tā šatot ar peeri seenā, bet šaštanā ar zilweku indiwidualām ihpašchibām, peemehrojotees apstahklem.

Ar jehdseenu par seeweeshu leelaku pšichistu juhtelibu daudši šaista domas par wīnu leelaku juhtelibu pret wīnu, kas labs un freetns, un lihds ar to par seeweeshu tikumibas leelaku augstumu, šamehrā ar wihreescheem, kas, pehz nīškata, leekas apstiprinātees zaur statitiskām šinām. Wīnu kulturelo apgabalu statistiskās šinas leezina, ka seeweetes peedališchanās noseegumu išdarīšchanā ir nesalihdšinami masaša, nekā wihreeschu peedališchanās, wīna šwahrstas starp weenu dešmito daku (Kreewijā) un weenu peekto daku (Pruhšijā, Anglijā) un widus mehrā istaiša weenu šesto daku (Italiijā, Franziijā, Austriijā). Šinas par abu dšimumu školenu šodišchanu šneeds tahdu pašču rezultatu. Rašhs šcha jautajuma pehitajš leezina, ka par šihkām šahdsibām školās no 100 pušeneem teekt šoditi 9 lihds 10 šehni, bet no 100 meitenēm — ne-weena; par šildām un pluhšchanos no 100 šehneem krihtot šodā 54, bet no 100 meitenēm — tikai 17. Šchee šakti dod pamatu domām „par seeweetei eedšimtas morales jeb tikumibas augstaku pašahpeenu“. Bet tahds šehgums ir pahrshteigts un nepamatots.

Ir noseegumi, un šoti šmagi noseegumi, kuruš išdara seeweetes netišk ween ne retak, bet gan beeshak tā wihreeschi, kahdi buhtu usbru-kumi behrnu un wihra dšihwibai, nogištešhana, dedšinasšhana; ir ziti masaš šwarīgi noseegumi, ko išspreesch meerteesneeshi, kahdu noseegumu išdarīšchanā seeweete nem jo dšihwu dalibu, turprei wihreets šoti wahju: seeweeshu noseedsiba šahw šoti augstu ubagošchanā, šagtu mantu šehp-šchanā, šahdsibu lihdsidalibā, šahdsibās wainu mišštinoschos apstahkšos un šagtu mantu uspirkšchanā, labi šinot, ka tās šagtas. Ša jau nu ir peeteekojšs daudšums leelu un masu noseegumu, kuru išdarīšchanā see-weete pahrspehj wihreeti, tad seeweetes wahjaku dšinu us žitadu šehkiru noseegumeem newarēs iškaidrot zaur seeweeshu tikumibas augstaku pašahpeenu, bet gan zaur labwehšigu un išbewīgu apstahkšu truhškumu noseegumu išpildīšchanai. Pee tam ja seeweeshu wišpahriģā daliba noseegumos atkaratos no seeweeshu augstakas tikumibas, tad buhtu janahk pee gala špreeduma, ka ja kahdas tautibas waj šinamu tautibas

aprinđu ſeeweſchu noſeedſiba ir wahjaka un maſaka, tad ſchàs tautas waj ſcho aprinđu ſeeweetes ir tikumiſkaka, un otradi. Tad buhtu ja- uſſkata àngleete par maſak tikumiſku, kà wahzeete, wahzeete atkal ne- tikumiſkaka kà Franzijas, Italijas, Auſtrijas un Belgijas ſeeweete; wiſas ſcho ſemju ſeeweetes atkal par netikumiſkakàm kà kreewu ſeeweete, bet par wiſàm augſtak tikumiſkà ſinà buhtu janofſtahda Japanas, In- dijas, Deenwidus- un pa dalaì Seemel-Amerikas ſeeweetes, kur ſee- weeſchu daliba abu dſimumu noſeegumos ſwahrfſtas ſtarp 3 un 10. Pee mums ſtarp uſ Sibiriju noſuhtito 100 wihtreeſchu proteſtantu iſ- naht 31,8^o/o ſeeweefchu, uſ 100 ſchihdeem — 7,24^o/o ſeeweefchu un uſ 100 muamedaneem — tikai 1,88^o/o ſeeweefchu. Pamatotees uſ ſcheem ſkaiſteem, waj waram ſazit, ka ſchihdeete ir tikumiſkaka par proteſtanti, bet par wiſàm augſtak tikumiſkà ſtahw muhamedaneete?

Seeweefchu noſeedſibas rakſturà gluſchi noteikti un ſkaidri atſpo- gufojas ſeeweefchu fiſiſkà un pſichiſkà rakſtura un wiwu ſabeedriſkà ſtahwoſka ſawadibas. Fiſiſki ſeeweete ir wahjaka un newarigaka par wihtreeti un ſamehrà ar wihtreeti wiwa wiſmaſak iſdara noſeegumus, kur buhtu jazihnas ar ſtipru pretineeku un jaleeto leelaks meefas ſpehks, tahdi noſeegumi ir laupifchana, uſbrukumi jeb raſbaineeziba, ſahdſiba ar eerotiſcheem rokàs, nonahweſchana kildà, ſmaga eewainoſchana. No nopeetneem noſeegumeem ſeeweete dod preekſchrofu tahdeem, pee kuru iſdariſchanas naw ſagaidama ſtipra fiſiſka pretoſchanàs, par peemehru, nogiſteſchana, uguns peelifchana. Winas ſpehteem maſak peeejamos zirwi, dunzi, plinti ſeeweete maina pret giſti un ſpiſſchlàm. — Behz ſawas dabas un pehz ſawa ſtahwoſka ſaiſtita pee dſimtes un peeker- damàs tai, ſtipri un dſiki nembama pee ſirðs wiſus dſimtes preekus un behdas, weſdama ſamehrà atſchirtu, weentuligu dſihwi tikai jawas dſimtes aplokà, ſeeweete gluſchi dabigi leelako wairumu noſeegumu iſdara turpat dſimtes aplokà, dſimtes un mihteſtibas apſtahku un ſa- karu dehk. Seeweefchu-pilſehtneetiſchu un ſeeweefchu-lauzineetiſchu gal- wenee noſeegumi uſ leju eedamà kahrtibà buhtu ſekoſchee: pirmo, t. i. pilſehtneetiſchu noſeegumi, kaſ ſtahw augſtak par widejo normu: behrnu nonahweſchana un augla nodſihſchana, noſeegumi pret tikumiſku, mahjas ſahdſibas, nogiſteſchanas, zitas ſahdſibas; otro, t. i. lauzineetiſchu no- ſeegumi, kaſ ſtahw augſtak par widejo, ir: behrnu nonahweſchana un augla nodſihſchana, nogiſteſchana, wezaku un rabineeku nonahwe- ſchana, noſeegumi pret tikumiſku, dedſinaſchana, ſazelſchanàs pret wal- dibas eerehdneem, nonahweſchana kaujotees; noſeegumi, ko iſdara pil-

fehntneezes retal par widejo normu, ir šazelschanās un pretošchanās valdības wihreem, šahdsiba ar eerotšcheem rokā, meesās eewainojumi, rasbaineeziba un laupišchana, eelaušchanās, šahdsiba, šlepkawibas; no-seegumi, ko lauzineezes reti isdara, ir: rasbaineeziba, laupišchana, šahdsiba ar eerotšcheem rokā, eelaušchanās, šahdsiba, meesās eewainojumi, zitas šahdsibas. Pee wihreescheem turpreti otradi: tur, kur pee see-weetēm stahw wismasakee skaitki, tur pee wihreescheem wisleelakee, wis-beeschaf isdaritee noseegumi. Italijas statistika atsihmē tahdu faktu, ka no 100 aštonpadsmit gadu wežām jaunawām, kas teefatas par šahdsibu, 95 isdarijuščas šcho noseegumu tikai tapehž, lai buhtu kas ko daļwinat šaweem mihtakeem.

Lihds ar kulturu, ar seeweeshu darbības aploka paplašchināšchanos, ar winām peejamu profesiju pawairošchanos, peeaug ari seeweeshu noseedsiba. Gerobeshota šawā dsimtenē, seeweete ir masaf padota wišadām kahrđinašchanām, zihnas masafu zihnu par šawu esamibu, nekā pee winas darbības aploka paplašchināšchanas, pee winas leelafas patšahwibas un neatkarības. Pehdejā gabijumā milšigā starpiba abu dsimumu noseegumos šahf masinatees. Te ir mellejami zehloni šamehrā augstakai noseedsibai, šalihdsinot angļu seeweeti ar frantschu, frantschu ar italeeshu, wispahrigi Wafar-Eiropas seeweeti ar Kreewijas; zaur to pašchu ir isškaidrojama Kreewijas muhamedaneetes šamehrā neezigā noseedsiba, šalihdsinot ar „zitu kristigu izzibu“ seeweetēm, t. i. galwenā kahrđā ar armenu-gregorianu, kuras peekriteji šawā is-tureschanās pret seeweeti tuwojas šaweem kaimineem — musulmaneem. Seemela Kreewijā seeweetes dsihwe ir masaf eerobeshota dsintes aploka, uš winu darbojas gandrihš tas pats eešpaidu wairums, kas uš wihreeti, tapehž winas noseedsiba ir augstaka par Widuš un Deenwidu Kreewijas seeweetes noseedsibu.

Kultura, paplašchinadama seeweetes darbības aploku, pawairodama seeweeshu noseedsibu, lihds ar to dod ari špehšus seeweetes tikumiskai pazelschanai. Wispirms pareišs un kahrtigs darbs, ko prasa kultura, weizina seeweetes labalos tikumiskos apstahklus, pašargā seeweeti no noseegumeem, kahdeem par zehloni ir truhtums, jo darbs dod peknu. No otras pušes, pareišs kahrtigs darbs prasa gandrihš wišu zilwela špehku peelišchanas, aišnem gandrihš wišu wina laiku, atstahdams mas wafas noseedsigām domām. Pehdigi darba zilweks glušchi dabiski isturas ar leelaku zeenibu pret zitu zilweku šikumigo labkšahjibu, nefa bešdarba, wafas zilweks; darba zilwekā štiptaf peemiht šozialās idejas

un juhtas, wiinſch ir wairaf ſabeedriſks radijums, t. i. maſaſ teežas uſ patwaribu un teeſibu aiſſkahrſchanu, atteezotees uſ ziteem zilweekeem. Ar wahrdu ſaſot, darbam ir nopeetna moralifazijas noſihme, un to tad ari potè kultura.

Iſglichtiba, kaſdu banda ſeeweetes kulturelās ſemēs, dod winām jaunus ſpehkus noſeedſigo dſinu pahſpehſchanai. Kreewu ſtatifiſtiks ſinas, ko ſchāi jautajumā par deſmit gadu ilgu laikmetu apſtrahdajis profefors Foinizkis, nowedufſchas winu pee ſekofcha ſlehdſeena: ſeeweefchu, kaſ bandijufſchas augſtaku iſglichtibu, pawifam nebijis minetā laikmetā ſtarp tām, kuras ſodijufſchi meerteefneſchi par noſeegumeem pret mantu; widejas iſglichtibas ſeeweete tos paſchos noſeegumos nehmufe dalibu gluſchi neezigā mehrā, bet ſemafas iſglichtibas ſeeweete jau druſtu augſtakā mehrā, kaut gan ari neezigā — tikai daſchos deſmitās dalas prozenta. Kaſ ſihmejās uſ noſeegumeem pret perſonibu, ſabeedriſko tikumibu un zitu, tad tā pat iſnaht tam lihdsigs rezultats: wiſleelafā darbiba noſeegumos peeder pawifam neiſglichtotām ſeeweetēm; ſamehrā ar iſglichtibas kaſpſchanu uſ augſchu, noſeedſiba maſinās. Kaſ ſihmejas uſ ſeeweeti ar augſtako iſglichtibu, tad kriminal noſeegumu ſtatifiſtikām tabelēm wina ir dewufe tikai, un ari loti neezigus, ſkaitkus par noſeegumeem pret laulibas peenahkumeem, tur preti ſihmejotees uſ zitu noſeegumu minetā laikmetā wina pawifam neefot iſdarijuſe. Pee iſglichtotām ſeeweetēm wiſpahrigi par wiſu deſmit gadu laikmetu neefot hijis neweena wezaku ſleptawibas, wihra un radneeku ſleptawibas, behrnu ſleptawibas, dedſinaſchanas un zitu rupju noſeegumu gadijuma, kaſ loti beefchi ſaſtopami pee gluſchi nemahzitam ſeeweetēm. Tahdā kaſrtā, nopeetna iſglichtiba ir ſtiprs un ſolids tikumiſks ſpehks, kaſ nowehrſch aſinainus noſeegumus, nodibina zecnibas ideju pret perſonu, nepeelauj uſbrukuma pret mantu, ar waras darbeem pret perſonu.

Tā tad domas par ſeeweetei eedſintas morales augſtaku pakahpeenu iſrahdas gluſchi nepareifas, ſeeweetes ſtahwoſkis ſchāi ſinā gluſchi weenads ar wihreescha ſtahwofli: ir noſeegumi, kaſ wairaf peemihht wihreetim. Kultura, atwehrdama ſeeweetei plaſchaku darbibas aploku lihds ar to atwer ari wairaf zeku uſ jauneem noſeegumeem, waj ſenako noſeegumu pawairoſchanas, bet lihds ar to un tai paſchā laikā wina pamafina ſeeweetes ſpezialo noſeedſibu dſimtes ſakarū aplofā un ar iſglichtibu dod ſpehkus, kaſ ſawalda noſeedſibu wiſpahrigi.

Ja ſeeweete dſimtes ſakarū un juhtu aplofā iſrahda leelaku, intensiwaku noſeedſibu, tad ſchāi paſchā aplofā wina iſrahda ari

jawas juhtelibas augstako ūposchumu. Wiſas dſimtes juhtas wina iſbauda un pahrdſihwo dſihwat un dſikat, kà wihreets: pat mihleſtibas juhtu dſikat, kà wihreets: par mihleſtibas juhtu dſikumu jau bij runa; ka ſeeweetē mahte naw pahriſpehjama paſchujupureſchanā un paſchail-leebſibā behrnu deht — par to laikam gan nebuhs wajadſigs plaſchi runat, jo fakti par daudj labi ſinami un paſiſtami; pehdigi padewiba un nodoſchanās jaweem wezakeem ſeeweetē ari ir ſoti dſila. Antigonas dſejſkaiſ weidole, leeſas, ir weenigais paſauleſ literaturā, kuram naw lihdiſiga un jaſkanofcha wihreeſcha weidola.

Wiſpahrigi ſeeweetes pſichifko juhtelibu newar uſſtatit un ſapraſt kà ſeeweetes juſchanu plaſchaku un warenaku attihſtibu ſamehrā ar wihreeſcha juſchanām, wiſā ſ formā ſ un wirſeenoſ, newar apgalwot, ka katra juſchana, kaſ pee-ejama zilweka dwehſjelei, wiſadā ſinā pee ſeeweetes buhtu ſpehzigaka, kà pee wihreeſcha. Pee ſeeweetes ſpehzigakas ir tās juſchanaſ, kaſ ſaeetas ar winas ſiſiſto un dwehſjeles iaſturu, kà, par peemehru, mihleſtibas juhtas un gimeneſ daſchadaſ juſchanaſ, atkaribaſ juhtas; ſeeweete ir kaunigaka par wihreeti, baileſ aſtraſ eemitinajaſ ſeeweetes ſirdi un ſtipraſ apnem to; juſchanaſ pee ſeeweetēm wiſpahrigi aſtraſ mainaſ, aſtraſ ſaſneediſ attihſtibaſ augſtako paſahpeenu, ſpehzigak parahdaſ uſ aſreeni; bet tomehr ir taħdaſ juſchanaſ, kaſ wairaſ peemiht wihreeſcheem, nekā ſeeweetēm. No ſen ſeneem laifeem teekdameeſ uſ karu un medneeziſibu un lihdi ſchim laikam iſdaridamaſ daudj nojeegumu, kaſ ſaiſtiti ar ſiſiſto un tiſumiſko warmahziſibu, kà laupiſchana, ſleplawiba, ſaſelſchanaſ ar erotifcheem rolaſ u. t. t., wihreets beſ ſchaubam ir apbalwotſ ar leelaku wihriſchſibu jeb duhſchibu, ar ſpehju liſt uſ ſpehles ſawu un zita dſihwibu, pat ar ſinamu teekſchanoſ uſ neſchehliſibu, bet lihdi ar to un tai paſchā laikā ari ar leelaku brihwibu un neataribu, ar maſaku padoſchanaſ ſpehju un leelaku uſnehmibu. Tee praſijumi, kaħduſ ſchā ſinā uſſtaħda wihreets, ſeeweetei daudſkaħt iſleeſas par pahrlleezigeem, leeſeem, wina ir gatawa apmeerinateeſ ar ſo maſaku. Wiſpahrigi ſeeweete wairaſ teezaſ uſ kompromiſu, uſ iſlihgumu, uſ meeru, bet wihreets uſ zihnu, uſ karu; daſchadi widejee pahrejaſ ſtaħwofli, kaħ zilwekſ rodas kà kaſ nenoteikſ, kà kaħdſ kandidaſ, bruhtganaſ, priwat dozentaſ, wihreeſcheem ſoti nepatiſh kà taħdi, kaſ noſtaħda winu weenkahrſchi kà gaiditaju peħz uħdenſ kuſtinaſchanaſ; ſeeweete tur preti ar tam lihdiſigeem ſtaħwofkeem, par peemehru, bruhtleſ ſtaħwofli, apdſihwojaſ ſoti weegli. Peħdigi, newar nepeeſihmet, ka daſchaſ juſchanaſ,

kā par peemeħru, zilwezes miħlestiba, ņlawaš kaħre, perņonaš pņiħiņko teeņibu zeeniba un zitaš, praša peħz nopeetnaš un plaščaš prahta teoretiskaš attihstibaš un tapeħz war waldit tifaī taī dweħsele, — weena alga, wiħreeņħa waj ņeeweetes, — kura atrodaš, ņħee labweħligeē apstaħķķi, kura ir iņpilditi ņħee praņijumi. Bet wiņpahriģi ņaķot, ņeeweete ir jaatņihst par juħteligaķu i ņiņiņķi, i pņiħiņķi, kā wiħreets.

III.

Seeweetes leelaka juħteliba padara winu uņweħriģaķu pret wiņadaš ņħķiraš eeņpaideem, kaš nokuħst pee winaš, eeweħroģamā meħrā pa-plašķina winai peeņħķirto ņħauro darbibas aploķu; ņeeweete staħw it kā uņ waķtš, it kā par ņarģu, uņmanigi ķlauņidamāš un noņķatidamāš uņ wiņu, kaš noteēķ winaš apķahrtnē. Sawas juħtelibaš deħt wina weegli aiņraujaš ar Ćarigaš un ņabeedriņķaš dņihweš dašħadām strahwam un ņpilģti atņpuldņina winaš ņawā Ćara staħwoķķi, Ćawoš preeņķņstaħ-dijumos, ņawoš darboš. Tikliħdņ parahdaš eeweħroģama, stipra strahwa zilwezes ņabeedriņķi = Ćarigā dņihwē, tuħlin ņeeweetes stipri aiņraujaš ar to un ķuħst par winaš dedņigām ņludinataģam un iņplatitajaģm. Ćaunām religijaģ, Ćaunām tizibaš ņektem, Ćaunām ņiniņķām teorijaģ, Ćaunām ņoģialām maħģibam, dašħadām pņiħiņķām epidemijaģ ir leelš pulķš peeķriteģu un upuru ņeeweēņħu ņtarpā. Aiņrahdiņim dašħuš ņinamus weħsturiņķuš ņaktuš.

Kriņtigāš tizibaš iņlatiņķanaš weħsturē ņeeweetes ņpeħleģa ķoti leelu un redņamu lomu. Winaš weņeleeem puħleeem Ćahģa Ćeņum paķaķ; winaš staħweģa pee Wina ķruņta; winaš Ćahģa uņ Wina ķapu un pirmāš atneģa ņiku par Wina auģņħam zeliņķanoš; ņeeweetes ari iņrahdiģaš par kriņtigāš maħģibaš darbigām iņplatitajaģm pa Ćiropāš dašħadām ņemem. Starp kriņtigāš maħģibaš tikumiņķeem idealeem un ņeeweēņħu pņiħiņķā tipa iħpaņķibam ir ņawā ņinā it kā kaħda Ćariga radneeģiba. Kriņtigā maħģiba ņludina un auģsti staħda meera lab-daribu, wina eedweņķ miħlestibu pret zilweķeem, paģeetibu, paņķaiņ-leedģibu un padewibu un atrod ņeeweetes pņiħiņķā tipā, kaħdš wināņķ noķahrtoģeeš un nodibinaģeeš pa daķai ņem daģiņķo eedņimto iħpaņķibu eeņpaida, un pa daķai ņem weħsturiņķo apstaħķķu un ņeeweetes ņabeedriņķā un Ćimeneš staħwoķķā apstaħķķu eeņpaideem, pilniģi ņaģatawotu un auģliģu ņemi, tā kā kriņtigā tiziba iņrahdaš it kā Ćalwenā kaħrtā par ņeeweēņħu religijaģ jeb tizibu. Ćaganu tiziba un maħģiba uņstaħdiģa un dņināš peħz Ćiteem tikumiņķeem idealeem, wina staħdiģa pirmā

weetà tehwijs mihlestibu, winaš interešču wihriščīgu apšardšibu, energiju, paščzeenibu; paganu mahžibas tikumīškos idealos atradās wairaf šaduršmes punktu ar wihreešču pšichiskā tipa ihpaščibam, nefa ar ņeewešču.

ņeewešču lihdsaliba wišadas ščtirās pšichiskās epidemijās ari ir ļoti leela. Ščai finā it ihpašči eewešrojams ir leelais pulks raganu 16. gaduņimteni un welna apšestū ņeewešču 17. gaduņimteni. Ščos gaduņimtenos bailes no welna bij apstulbinajuščas wišu zilwezi, tas bij „šatana šelta laikmets“; parahbijās leels pulks zilweku, kam bijis šafars ar ļauno garu, kas dabujušči daščadu waru un špeķu no wina, bet par to atteikuščees no Kristus; bij ļoti daudz zilweku šatana apšestū, wina apmahktu. Nadās wešela literatura par burwjeem, raganām, welna apšestēem, parahbijās rofas grahmatas jeb mahžibas grahmatas preešč zilwekem, kas nodarbojās ar taħdu leetu ismekleščanu un pehtiščanu, lihdsīgi tām, kaħdas mahžibas grahmatas tagad teef šarakstītas preešč školeneem. Desmiteem un ņimteem tuħkstošču zilweku gaħja bojā uš uguns šahrteem, uš moku benķeem, tika noščnaugti, nosliħzinati, un ščo upuru leelakais wairums bij ņeeweetes; uš tuħkštoti ņeewešču raganu naħga weens wihreetis burwis. Ščee breesmīgee nodolki, kaħdus ņeeweetes aišmašajuščas laikmeta šlimibai, naw nejaušča parahdiba, wina ir par daudz grandioša, leeliška un willās paħrleezīgi ilgu laiku, lai waretu tikt ušstātita par nejaušču. Wina želas taisni no ņeewešču pšichikas. Laika warenais wiršeens un strahwa, tur kļahst wehl ar reliģišku raksturu, kas til tuwu stahw ņeewešču gara dabai, šagraħba galwenā kaħrtā ņeeweetes, kas mašaf špeħjigas pretotees ščahdeem špaideem, kas wairaf juħteligas. ņeewešču nerwu sistēma, šatrinata zaur ščahdu noslahpedamo tizibu, padewās tai un tehpa to wišwišadu glušči noteiktū weibolu leelā wairumā. Welni, kas apmetuščees ņeeweetes, kas riħtojušči un wadijušči winaš, bij pašīstami peħz wahrdeem, peħz ihpaščibam, peħz figurās; šatīščanās ar welneem, kurp gaħjuščas raganas, bij ap rakstīta šīħi un šmalki, nolīgumi, kaħdi šleħgti starp raganam un welna špeķu, tika rakstīti uš papira ar ašinim, ko parastījuščas abos, liħgumu šleħdsoščās pušes. Parišes nazional bibliotekā ušglabajas pat welna weħstule, ko tas atšuhitījis teefas tribunalam, kas 1635. gadā ismeklejis leetu par Ludenas welna apšestēem un par pašīstamo preešteri Grandje'su. Šči weħstule ir ušriħtoščā starp žitu ar ortograģijas kļuhdu leelu wairumu. Taħdā kaħrtā 16. un 17. gaduņimtenu

demonomaniskās epidemijas ir ļoti raksturīgs fakts ņeeveeņņu dvehņeles wehņturē, tahds fakts, kurā pilnīgi aīņpogulojas ņeeveeņņu pņiņhīfas ihpaņhības.

Frantsņu leelā rewoluzija aņtonpadīmītā gaduņimtena beigās ir tahda grandioņa, leeliņa parahbiba, ka wina newareja neaiņgrahbt ņeeveeņņu juhteligā prahta, newareja nemodinat un neerofinat ņeeveeņņu ņirdi paņņu daņhadako un lihbj ar to paņņu ņpehzigako aīņkuņtinajuma wilku. Un teeņņam, rewoluzionarā ņtraume aīņgrahba daudņ ņeeveeņņu, weņeli pulki ņeeveeīņu nokluwa lihbj rewoluzionarai ahrprahtibai un ņpehleja eewehrojumu lomū poņtiīņhanā un trakofņhanā. „ņeeweetes bij muhju rewoluzijas preeņņpulkņ“, ņaka Miņņhle's. Oktobri 1789. gadā iņņalkuņņu un uņtrauktu ņeeveeņņu pulki ņteidņās no Parijēņ uņ Weņņalu, neņahwa karaliņkai dņimtei aīņbeht, atweda karali uņ Pariņi, apņtahdamas wina kareeti wiņapņahrt. „Wiņreeņņi eenehma Baņtiliju, bet ņeeweetes jaehma karali“, ņaka Miņņhle's. Pa wiņu rewoluzijas laiku ņeeweetes darbojās lihbjīgi wiņreeņņeem, parahdidamas tahdu paņņu droņņhibu, tahdu paņņu aīņgrahbtibu un iņdaridamas tahduņ paņņuņ breeņmu darbuņ, kā rewoluzionari — wiņreeņņi. ņeeweetes nodibinaja daņhadās ņabeedribas, rewoluzionaras ņapulņes un klubuņ, winaņ ņentās darit eeņpaidu uņ waldibu, uņ walņņ buhņņhanu gaitu. Noņes ņakomb wadibā winaņ reiņ eeņprauzās Parijēņ walņņ wiņru ņehdes ņahlē, tiņkodamas nemt dalibu walņņ ņabeedriņkās leetās.

Raut gan ņeeveeņņu daņhadās beedribas tiņa aīņleegtas un ņeeweetem aīņņņehriņhtota ņatra ņpehja uņ patņahwigu politiņko un ņabeedriņko darbibu, bet tomehr winaņ nemitejās iņplatit un uņturet entuņiaņmu, kaņ tai laikā pazilaja un apgaroja wiņu Franziju, winaņ bij neiņbehgamas lihbjdalibneezeņ wiņās ņwinīgās ņeremonijās par godu brihwibai, winaņ bij brihwibas ņajuņhminatās preeņtereeneņ. Winaņ tureja uņtrauzoņņas un eeņarņejoīņņas runas, neņaja palmu ņarus ar uņrakņtu: „labatajam no pilņoneem“, ņaņtahdija apbrukotus bataljonuņ.

Unņheras ņeevas un jaunawas gribeja eet karā, gribeja ņelot paņal jaunai armijai, nemt dalibu brihwibas pirmā kruņia karā, ehdinat kareitwjuņ, kopt eewainotoņ. Winaņ ņwehreja neprezeeteņ, neeet ne pee weena, ka tiņ pee labeem pilņoneem, miņlet tiņai duhņņhigos un wiņriņņhigos un ņaiņtit ņawu muhņņu, ņawu dņiņwi tiņai ar teem, kaņ gatawi upuret Franzijai ņawu dņiņwibu... Behņ daņņu wehņturneeku leezības, ņeeweetes pat wairak, kā wiņreeņņi, parahbijuņņas energiju,

entusiasmu un dedību revolūzijas ceļā. Tas nav bijis weenkāršs entuziasms, ta ir bijuse religiska aizrautība brīvwības peļņ. Seeweete tehloja prahta deeweeti un jaunu šķēnu, kuri dšeedaja winas preefšā slawas dšeesmas brīhwibai. Pēe daudšām seeweetem, ihpašči tahdām, kam špilgtas juhtas un fantasija, parahdijas revoluzionars mistizisms, zehlās Robespjera deewinašhana un godbijiga zeeniba pret wiseem wina darbeem. Wīnšch šanehmis ne mašumu wehstuku, kurās wīnšch uškatīs par mešiju; wina portrejas kalpojuščas jaunā kulta šwehtbīlšchu weetā; daudšas seeweetes pastahwigi nešajuščas tās šew faklā, šķuhpstijuščas tās, peelušguščas, šautuščas wīnu par deewu! Tai laikā loti išplatitā iluminatu šekte ušnehma Robespjera wahrdu šawu šwehto wahrdu pulkā. It labi pamežā Katrina Deo, kas daudšinata par Deewa mahti, šludinaja, lai peelušdsot „nahkošcho Pestitaju“, „pīrmo praweeti“, „wīšaugstakās buhtnes dehlu“, „mešiju“ — Robespjeru. Tā zehlees Robespjera kults.

Revolūzijas breešmas, kas breešmigi uštrauza wīšu frantschu šabeeđribu un it ihpašči štipru eešpaidu darija uš seeweetem, kā wairaf juhteligām buhtnem, šaprotams, ne uš wīšām franzušeeem darija weenadu eešpaidu. Ja revolūzija ašrahwa šew lihds daudšas seeweetes, grošija un mehtaja winas šawa weesula wirpuli, padarija winas entusjastakas par wihreescheem, tad zitas seeweetes, štatotees peļņ seeweeschu tipa zitam ihpašchibam, ištorejās pret revolūziju zītadi. Rešchehliba un waras darbi, kas revolūzijas laikā tika dariti, iddeenas nahwes šodi, šlakteschanas uš celam, turu stahwoschu mišku un dahrgu zilweku šaudejumi bij pretīgi seeweeschu lihdsžeeitibai, modinaja reebjumu un šchaufmas, un lihds ar to šagatawoja seeweeschu širdi reakziju pret notikušcho pahrgrošibu. Škad pēe šchās seeweeschu juhtu kustibas wehl peeweenojās religioši motiwi, šad garidsneežiba, it ihpašči Wandejā, šahka zeltees un šludinat pret revolūziju un šchai nošihmē darit eešpaidu uš seeweetem, šad seeweetes eeraudšija, ka republikaneeschī praša par daudš leelas, neparasjas dšihwes weenkāršchības un tikumu štingribas, cet glušchi pret peenemto un parasto garšchu un eeraščam, tad eewehrojamis wairums seeweeschu peeslehhjās reakzijai. Robespjera kriščanai ušgarwileja daudšas seeweetes, kā atšwabinaščanas šahkumam no tikumu bahrgās ženjuras. Škad Robespjeru weda uš eščafotu, šoda weetu, tad namu logi un balkoni bij pilni šwehtku drehbēs grešni geħrbušchos seeweeschu un gaišu trižinaja launa preeka pilnas

škanas — „u! giljotinu!“ Attrises dejoja ap nesenā mešija un elka fauna rateem. *)

Pšichišā juhteliba, bej šchaubam, ir seeweetes wehrtiga un dahrga ihpašchiba; pateizotees tai, seeweetes, nestatotees uš wiau dšihwes un darbibas samehrā šchauro aplofu, dšihwo ahtri, daudš un wispušigi, juhtigi atšauzas uš wiswišadeem eespaideem un išbauda, pahrdšihwo ne mafak, ja wehl ne wairak, kà wihreeschi, nestatotees uš wiau darbibas lauka wišu plašchumu.

IV. nodata.

Seeweeschu prahta šawadibas. Personibas idejas nosihme seeweetes domaschanā. Seeweeschu domaschanas wispušiba, pilniba un špilgtums; seeweeschu masaka teekšchanās uš abstraktu un wispahrigu špreedumu šlehdseenu. Gewehrojami prahwā subjektivā nokrahša seeweeschu špreedumos.

Tad zilwekam jadsihwo un jagrošas zitu zilweku un preekšchmetu neleelā aplofā, tad wihšch išpehta tos lihds pašcheem smalkateem šihkumeem. Tad zilwekam peeteekošchi laika un išdewibas, lai wina preekščā atwehrtos winam tuwu šahwojchu preekšchmetu pate daba no wijām pušēm, lai apfahrtejee zilweki parahditu wišas šawas ihpašchibas, išrahditu šewi wišos šawos šahwofkos. Zilweks, kas grošas šchaurās, neleelās aprindās, neišbehgami peeron špreest par zita zilweka ihpašchibam un wijām parahdibām newis abstrakti, bet gan pehž ta ihpašchibu wešelas kopibas, istaiša sinama zilweka waj preekšchmeta dabu, pehž sinamas ihpašchibas šakara ar zitu ihpašchibu; gar wina gara azim libinas wenumehr wešelu preekšchmetu un zilweku weidoli wijā wina dšihwes un teeschamibas pilnibā, bet ne wis wina atje-wišchlas ihpašchibas.

Darbibas aplofam paplašchinajotees, parahdibu un preekšchmetu wišu šihkumu sinaschana išsuhd, išrahdas par ne-eespehjamu išpehtit un eepašiht katru peršonu un katru preekšchmetu wina ihpašchibu wišā pilnibā, bet jaapmeerinajcs šakopojojot tās sinamos redšes punktos, greeschot wehribu tikai uš wairak raksturigām un uštrihtošchatām šihmēm. Pateesi

*) Šchafskows, Seeweetes wehsturiškais listens.

dsihwu perjonu un realu preefſchmetu weeta ſtahjas abſtrakti jehdſjeeni, wiſpahrigas apſihmes un ſchematiſki tehlojumi.

Kad mehſ pilſehtâ beejchi ſtaigajam pa kahdu eelu, tad mehſ gribot negribot eelahgojam ſchai eelâ mahjas, wiwu ſaſades, magafinas, ſchkehrs eelas, pat zilwetus, kas beejchi ſtaigâ pa to paſchu eelu, bet ja mehſ pilſehtâ uſtahpſim kahdâ augſtakâ weeta, tad muhſu ſtats, muhſu redſes aplots kkuhs daudſ plaſchaks, aptwers ar reiſi ne tifai weenu eelu, bet wiſu pilſehtu, bet lihds ar to atſewiſchki nami, magafinas, baſnizas ſapluhdis kopâ, it kâ apſlihkſ wiſu ehtu pulkâ un muhſu preefſchâ ſtahjees pilſehtas wiſpahrigâ aina, winas plahns un weids no putnu laiſchanâs augſtuma.

Seeweetes darbibas aplots ir ſchauraks par wihtreeſcha darbibas aplofu. Seeweetes ſpehka un energijas loti leela daſa iſeet uſ darbibu organiſma eefſchpuſe, uſ ſeeweefſchu ſpezifiſkeem prozeſeem; ari leela daſa iſeet uſ darbibu paſchâs tuwatâs aprindâs — uſ behrnu audſinaſchânu un ſaimneezibu. Tad ſeeweete iſeet pahr dſimtes jeb gimenes aplofa robeschâm, uſturedama ſabeedriſku paſihſchânos un ſakarus, waj ari nodarbodamâs ar kahdu profeſionalu darbibu. Bet wiſmaj puſe no ſeeweetes buhtnes peeder dſimtei jeb gimenei, tur ir ſeeweetes darbibas ſakne. Wihtreets upure i eewehrojâmu ſpehka wairumu i eewehrojâmu laifa daudſumu darbibai ahrpus organiſma un pat ahrpus dſimtes darbibai, wina darbibas intereſes dſimte un ahrpus dſimtes daudſchârt ſtahw tahtu weenas no otrâm, neſaſtopas un neſaduras.

Seeweetes darbibas aplokâ waldoſchais objektſ ir perjoniba. Wiſpirmſ ſeeweetes apſinâ jo redſâmu weetu eenem winas paſchâs perjona. Seeweetes ſpezifiſke prozeſi, ilgi un dſiki pildidami ſeeweetes apſinu ar juſchânu leelu wairumu, i ſkaidru, i neſkaidru, i ſtipru i wahju, i weeteju i wiſpahr organiſku, noſtahda pirmâ weeta ſeeweetes apſinâ perjonibas preefſchitahdijumu, wiſpirmſ fiſiſkas un tad pſichifſkas perjonibas, pehz fiſiſko pahrmâinu zeeſchâ ſakara ar pſichifſkeem aiſkustnâjumeem. Pee ſeeweetem fiſiſkâs un pſichifſkâs „es“ ir zeeſchâk ſakujuſchi, zeeſchâk ſaiſtiti weens ar otu, kâ pee wihtreeſcheem, ſeeweetes perjonâ ir maſak ſpilgtas darifchânas, wina it kâ wejelaka nedalita, it kâ no weena gabala darinata; wina neſaſkaldâs uſ daudſâm it kâ atſewiſchlâm perjonâm, kas nereti noteek ar wihtreeti. Seeweete nefad nemehds buht ne weenigi tifai kâ gars, ne ari tifai kâ moterija; wina weenumehr dſihwo ar ſawas buhtnes wiſâm puſem.

Seeweete weenumehr reds ap fewi personas, fastopàs ar tà m, dsihwò stary tà m. Wina ruhpi gi ispehta sawu wezaku, wihra perjonistas ihpaschibas. Daudjus gadu dsimtenus ilgà seeweetes atkarigà stahwoffi no saweem wezakeem un wihra, winai bij neishbegami waja-dsiha nepezzeeschama wisu wihu ihpaschibu pamatiga un wispufiga sinaschana un pasihschana, gan maju, gan leelu, gan sliktu. Wina newareja darbotees, newareja darit eespaida ar spehku, wina wareja strahdat un rikfotees tikai ar pahreelzinaschannu, ar glahsteem, weifli spehledama u f wihu wahjàs puses stihgàm, usmundrinadama wihuus, eekarfedama, nemanamà kahrtà eedwehshdama wineem sawus usstatus un tad aishrahdidama u f winas paschas eedwehsteem usskateem kà u f tehwa waj wihra originalu raschojumu. Pehz tehwa waj wihra nahf behrnu personas, kus tà pat ruhpi gi nowehrojamas un smalki ispehtamas, lai tà s audsinatu, waditu un, wajaschibas brihdi, paturetu sawà pu f pret wihru waj tehwu. Dsimtes tuwee un tahlee radneeki, deenastneeki, daschadi pasihstamee, ar kureem teef usturets sakars perjonisku intereschu un patikas labad — tas wis mudina seeweeti pehtit perjonu, eeskatitees it dsiki personas dabiskàs sawahdibàs, tas peeschkir personas preeksch-stahdijumam pirmo un walboscho weetu seeweetes prahtà. Personiba ar wisàm winas ihpaschibu daschadibam ir seeweeschu domaschanas isejas punkts. Sawas dsihwes katrà azumirkli juschana loti dsihwi sawas paschas perjonibu, weenumehr fastapdamàs ar zilwekeem un un usmanigi pehtidama wihuus, seeweete tik stipri saaug un sakuhst ar personibas ideju, ka sawà domaschanà tik ar peespeeschanos spehji atswabinatees no schàs idejas speedeena. Tur, kur naw personas, kur ir dari schana ar nedsihwàm parahdibam, tur wina usstahda weselu preekschmetu wina ihpaschibu wisà bagatibà, tà jakot, nedsihwu perjonu.

Wihreescha domaschanà perjonibas idejai ari ir leela nosihme, bet tomehr majata, kà seeweeschu domaschanà. Wihreeschu darbibas plaschaks aplots, wihu nodarboschanàs ar dsihwes leetischko pu f, kurà zilweki nem dalibu tikai ar daschàm sinamàm ihpaschibàm, bet ne ar wisa sawu buhni, ne ar wisu sawu perjonu, skubina wihreeschus u f wisu apfahrteja wairaf abstraktu sapraschannu, kas peeschkir wihu domaschanai ihpaschu sawadu weidu un raksturu, schalihdsinot ar seeweeschu domaschannu.

Seeweete loti skaisiti saprot atsewischku perjonu, winas wajaschibas un prasibas, un schai sinà daudsfahrtigi pahrspehji wihreeschus. Wispirms greech u f fewi wehribu tas, ka wina saprot behrna perjonu.

Stad behrns jau runà, ari tad wehl naw gluschi weegli stahdit few preekschà gluschi staidri un parcisi wina stahwoklus, tapeh3 ka pfichisla sinà ir leela starpiba stary peeauguschu zilweku un behrnu. Bet gruhitums wehl dandtsfahrt pawairojas, itflidhs mums ir dariichana ar behrnu, kas wehl nerunà. Neskatoetes us wisu sawu labo gribu un nopeetneem puhlineem saprast behrnu, wihreetschi dandtsfahrt nesaprot wina. Schahdà gadijumà seeweetes nesamafajamas: kad wihreets, isleetojis wius lihdselkus preeksch icha usdewuma ischkirichanas, ir peespeests atsiht sewi nepeh3jigu schai sinà, tad seeweete weegli apferas un ahtri saprot, kas behrnam wajadsigs. Za mehs eedomafimees wihreeti ar plaschàm sinaschanàm behrnu pfichologijà un fisiologijà, un seeweeti, kurai pawijam truhstt schahdu grahmatu sinaschanu, tad tomehr preekschroziba peenahfces seeweetei, winai peemihstoscho dahwanu deht weegli un ahtri saprast personu.

Za pate parahdiba redsama ari pee slimneeka gultas. Ir sinama un pasihstama leeta, ka seeweetes labaf par wihreetscheem war kopt slimneekus ne titai tapeh3, ka winas lihdsjuhtigakas, pazeetigakas, akuratakas, bet ari tapeh3, ka winas labaf saprot slimneeka grosigo gara stahwofli, wina cedomibu, wina untumus, labaf prot apmeerinat wina wajadsibas un prasibas. Un ne titai slimneeki, bet ari weselee weenumehr isbauda pee sewis icho seeweetes dahwanu eespaidu: kattr apstahllis, kattr gara stahwofli, wisadas behdas un preeki weegli atrod lihdsjuhtibu seeweete; wina ahtri saprot otu un isajina no sawas firds fastanigu atsankmi. Pasleht no seeweetes sawu gara stahwofli, it kà aismafstot — aissegt wiku, ir koti gruhiti. Bet it ihpaschi seeweete klusht wisredfiga un wisinoscha, kad ir dariichana ar firds leetàm, te wina peh3 masakàs pahrmainas sejà, balsi, kustibas lasa it kà peh3 grahmatas. Iseleto dama sawu personibas sinaschanu jeb pasihichanu, sawu praschanu usminet un saprast to, seeweete, kà saka, weenumehr labaf warot pahrdot kahdu leetu. Seeweetes wispahrigi weiklas un isweizigas pahrdewejas, schai sinà stipri pahrspeh3 wihreetschus. — Daschi zetotaji nowehrojuschy seloscho: nokluhstot siveschà semè un neprotot waj sliti protot winas eemihneeku walodu, weenumehr warot gaidit ka seeweete labaf sapratishot wiku, neta wihreets, kusch ichai kà ari zitos gadijumos, drusku tuhtigs sawà domaschanà. Za siveschneeks apmalbijecs nepasihstama pilsehtà, tad wislabaf winam jagreeschas ar isprasihichanu pee seeweetes. Rahds pasihstams anglu ahrests, Dr. Kerris, saka, ka kad strahdneeks atnahzis pee wina peh3

padoma lihds ar ſawu ſewu, tad wiņſch, ahrſts, weenumehr no ſewas iſdabujis paſchas ſtaidraſās un noteiktaſās ſinas; wihrs turpreti loti lehni domajis un ſapratis preekſchā zelamos jautajumus.

Jo labi ſapraſdama dſihwu perſonu wiņas parahdibu wiſā daſchadibā, ſeeweete ir nahwigs eenaidneeks dſihwu zilweku ſtahdiſchanai ſem wiſpahrigem likumeem, dſihwu buhtu uſluhſoſchanai no nedſihwu formalu redſes punkta; wiņai ir pretiga kura katra forma-
liſtika un niwileſchana. Katrs atſewiſchks zilweks ir preekſch wiņas gluſchi ſawada, ihpaſcha likumeem peemehrota parahdiba, kaſ nebuht naw eeſpeeſchama wiſpahrigos rahmjos, bet uſtwerama un wehrtejama jeb apſwerama pate par ſewi. Ja waretu tā iſteiktees, ſeeweete weenu-
mehr aiſtahn iſnehmumu pret likumu, un par tahdu iſnehmumu, tahdu pilnigi ſawadu, neſalihdſinamu perſonu, ſawā ſinā weenigu, ſeeweete grib buht un uſſtatit wiſpirms pate ſewi. Loti pareiſi peeſihmē Doſe ſazidams, ka „kā weenas puķes kraſſchnumš naw mehrojams ar otras kraſſchnumu, tāpat ari ſeeweetes nekad negribēs noſtahtees uſ weena kaſpſchla ne ar weenu otru ſeeweeti. Tur, tur kaſpoſchanā wiſpahribai wihrētis labprahtigi eeſtahjas domu beedru rindā un pajuhđ wiņā kā nemanama atſewiſchka daſa, tur ſeeweete tomehr tihto palikt par miſlamu un tihtoſjamu kā kaſda kraſſchna weſela buhtne pate par ſewi, ſaprotama tiſai ſewi paſchā un dahrga zaur ſawas indiuidualās buhtnes neſalihdſinamo ſawadibu un ihpatnibu.“

Tam lihdsigā kahtā ſeeweete iſturas ari pret wiſeem ziteem. Wiſpirms wiņa newar zeeſt daſchadu juridiſku formu, pehž kuzām zilweks teek apluhſots ne kā dſihwa buhtne, bet pehž ſawām atſewiſchkām ihpaſchibam un darbeem. Pehž juridiſkeem uſſlateem un likumeem zilweks teek it kā gabalu gabaloš ſadalitš un jaſalditš un tad teeſats pehž ſcheem gabalineem, pee kam wiņa indiuidualitate pawiſam paſuhđ. Wiņu peelihdſina ſinamam pantam, ſinamam para-
graſam un no ſcha redſes punkta ſpreekſch un teeſā, it kā dſihwā perſona, dſihws zilweks waretu eeilptees kaſdā pantā, kaſdā para-
graſā. Katrai formai, katram likumam jaſaſpojot weſela labklaſhibai, pilnigas perſonas labklaſhibai, bet ne wiſ jadala un jaſalda wiņa ſihloš gaba-
liņoš. Ahrpus indiuidu labklaſhibas, ahrpus perſoniſku uſſlatu, ſeeweetes aziš wiņas formaš un likumi ſaudē kuru katru noſihmi, un wiņa, ja rodaš eeſpehja, ir gatawa apectees ar teem bej kaſdas zere-
monijaš, t. i. wiņus pilnigi ignoret, neewehrot, it kā tahdu pawiſam nebuhtu bijtš. Tihri juridiſka iſtureſchanāš ſeeweetei ir maš ſaprotama,

slawenais isteizeens: fiat justitia, pereat mundus, winai isleefas par tihru besprahibu; gluschi otradi, wina wiseem spehkeem gatawa aistahwet otu isteikum: summum jus — summa injuria. Saka, ka reti warot fastapt seeweeti, kura prastu pilnigi slaidri, noteikti un ihfi islikt juridisku jautajumu, nepeejauzot subjekta un apstahku raksturoshanai personiskas apwehrshanas un apstahkus, kam nepawisam narw juridisku ihpaschibu. Ne tik weens ween teešnešis, administrators atsihtas, zil darschahrt schi seeweetes nespehja nostahtees uš tihri juridiskeem pamateem darot teem leelas pat nepahrwaramas gruhtibas. Wihreeschu leetiškās šarunas arween ir ihšas, seeweeshu turpreti loti garas un reti isteef beš daudšahrtigu atfahrtojumu. Seeweete wišpahrigi teežas aistahwet personibu pret wišpahrigem likumeem un formam, wihreetiš atkal — likumu pret atšewišškām personam; juridiskā aplokā seeweete ir dšihwiguma un gara preekščstahwe pret burtu, wihreetiš turpreti daudšahrt nododas nedšihwam formalijmam, kas nonahwē wišu dšihwibu. Fiat justitia, pereat mundus, šaka wihreetiš; summum jus — summa injuria, atbild seeweete.

Peeraduse weenumehr nemt wehrā personu, špreeft par wianu, seeweete gluschi dabiski katru ideju, katru prinzipu atteežina uš personu un šaprot to newiš atšewišški, abstrakti, ne wiš pašču par šewi (an und für sich), bet šakarā ar personu, kā reformatora un sludinataja personisku leetu. Šr kahdas seeweetes (Danieles Stern) isteizeens, ka seeweetes šašneedsot ideju tikai kaišlibas želā. Pareišaki buhtu šazit — personibas želā, tapež ka katra ideja preekšč seeweetes eetehrpjas šinamā personā. Ša parahdas jauna religioša (tizibas) mahziba, parahdas slawens religijas reformators, tad wihreeschi atšraujas wišwairaf ar paškeem prinzišpeem, bet seeweetes turpreti wišpirms ar reformatora personu. Šinams, preekšč winām ir šawa nošihme ari paškeem prinzišpeem, tikai ne abstrakti, ne atšchkirti, bet zeešchā šakarā ar sludinataja personu. Šeeleem slaweneem reformatoreem štaigā pakaf tās seeweetes, kuras tiz reformatora personai, kuras ušwaretas wišpirms žaur wina personibu, bet ne idežām; turpreti štarp peekritežem jeb pakaf štaigatažem wihreescheem šastopas daudši tahdi, kas peekeras jaunai štrahwai beš kahda šakara ar reformatora personu, warbuht, pat neskatotees uš šawu reehjumu pret wina personu. Škatru abstraktu dšianu un teekšhanos, lai tās pilnigi daritu ešpaidu uš seeweetes wišu pšichiku un darbibu, wajag laišt žaur širdi, eetehrpt peenahžigos noteiktos weidolos.

Kad zelas strihds par idejām un prinziņiem, tad wihreēšči pilnīgi aizrāujas pahrspreedumu un slehdseenu straumē. Wini pašči pahrwehrščas it kā par spreesdamām maščinām un ari zitus uškata un apluhko no šaha pašča redsēs punkta. Tad ijsuhd katra individualitete jeb ihpatnība nu atleek tikai waj nu tas, kas šastan ar sinamu prinziņu, waj ari kas nešastan. Zilweks teek mehrotis tikai ar prahta mehtrauklu. Seeweetes turpreti strihdū išturas zītadi, — winas nekad neaišmirst personiškās ihpatnības. Tapehž winu strihds ir dšihwaks, laišligaks, ahtraf un weeglat pahreet škarbos apwainojumos. Seeweetes strihdū ne tik daudž peerahda, zik daudž zensčas pahrleezinat, t. i. aiskustinat personas daščadas pušes, darit eespaidu uš wiju zilweku, bet ne tikai uš wina prahtu. Un darit eespaidu uš personu winas wiju ihpaščibu kopibā weenigi tikai ar prahta slehdseeneem, kā redjams, naw eespehjamš, jo persona šastahw ne tikai no prahta ween. Te ari ir šakne pašihstamai seeweēšču ihpaščibai — augstfirdības truhkums ušwaras gadījumā. Ušwaredamas strihdū, seeweetes šwin newis prinziņa ušwaru par prinziņu, weenas bespersoniškās un abstraktās idejas ušwaru par otru tahdu pašču bespersonišku un abstraktu ideju, bet personas ušwaru par personu. Teek atraidita ne wis bespamata ideja, bet teek gahstis dšihws eenaidneeks, kuram ari kā tahdam wajag atreebtees pehž nopelna. Seeweetes ir wairak špehjjigas buht par adwofateem, nekā teesnescheem.

Utrodotees personības jehdseenam domāščanas pamatos, šeko wehl wejela wirkne loti šwarigu šeku. Persona ir buhtne ar loti daščadām ihpaščibām, fišifšām un pšichifšām; personības idejas kundšiba seeweetes domāščanā atšpogulojas un parahdas winas teekščanā dšihwi wispušigi šaprošt un stahdit šew preekščā, uškert preekščmetu no wišām pušem. Kaħdā kaħrā lai šastahdam pilnigu, pabeigtu jehdseenu par zilweku, ja ušmaniba konzentreta tikai pee kaħdas nebuhst weenas ihpaščības? Kā redjams, tad isnahks abstrakts jehdseens, bet ne wis pilnigs, konkretis, dšihws. Seeweēšču prahtu rakšturs wina wispušiba, šcho seeweetes prahta ihpaščibu eewehrojāmā meħrā uštur un pabalsta ari seeweetes stahwolkis, winas galwenā un walbosčā nodarboščanās.

Wihreetis pehž šawa tipa galwenām ihpaščibām war isleetot šawu energiju aħrpus dšimtes, aħrpus gimenes šakareem, wiašč war attihstīt šawu darbibu aħrpus dšimtes, t. i. šabeedriškās dšihwes plaščā aplokā. Tas tā ari parasti mehđj buht. Sawas darbības tahda stahwokka pehž wihreēščam ir dariščana ar plaščaka aploka

preelschmeteem, kas attahlati no wina i pehz weetas i pehz laika, ne kà tee, ar ko dariščana ņeeweetei. Wihreesča domas gribot negribot atraujas no teeščà, turwà, tagadejà un pahrlido uš attahlu pagahini waj nahlotui, uš fakteem, kam naw nekahda ņakara ar wina dšimtes dšihwi un darbibu. Saprotams, tahds stahwoflis peesčkir wihreesča domasčanai plaščaku atwehseenu, plaščaku aplofu, atwer un atkļahj winam tahlus apwahrschus, bet ņem weena ņwariga lihguma un aprobeščojuma — neatlaidigi konzentret ušmanibu un energiju pee preeščmetu sinamas kategorijas jeb ņščiras, sinamà noteiktà wirsena. ņhrpus dšimtes pajoule ir neaptwerama, — ta ir neaptweramà pajoule, kurà newar neka nopeetna un leetiščka pastrahdat, ja grib iņmehtatees un iņwaiditees pa preeščmetu, ušdewumu, noluhku nepahreščjumu wairumu. Nepezeesčhami wajadsigs konzentret ņawus ipehšus, iņwehletees ko nebuht weenu un te strahdat, t. i. nepezeesčhami jabuht weenpušigam. Wihreesča prahts, kà ņirneklis, war tahlu iņsteept ņawas iņihdšinas, bet ari tika iņihdšinas.

Žitadà stahwofli atrodas ņeeweete un žitadà ņahrtà darbojas winas prahts.

Pa leelakai dala ņeeweete ir ņaimneeze un mahte, bet ņčo pce-nahkumu iņpildiščana ir ņaweenota ar wišpušigu darbibu, praša daudšpušigas ņinasčanas. Seeweetei, kà ņaimneezei mahjās, ir daudš daščadu ušdewumu. Wina iņmeklè un eerihko dšimtes mitekli. Naw ko ņchaubitees, ka higijeni jeb wešeligi un daili eerihšotam dšihwoflim ir leela nošihme dšihwè, no ta daudš atkaras wešeliba un labs gara stahwoflis. Mitekla jeb dšihwofla iņwehle un eerihkoščana ir galwenà ņahrtà ņaimneezes dariščana, un lai peeteefošči tiftu galà ar ņčo leetu, tad ir wajadsiga ņinasčana un garšča. Žstabu eerihkoščana, wiku apgaismoščana, wehdinaščana, apšildiščana, peemehroščana mahjās un ņaimnezibas wajadsibām praša telpu wešeliguma jeb higijenas ņapraščanas; dšihwofla weenkahrsča, bet krahsčna un daila iņgrešnojčana praša wairaf waj mašaf attihšitias garščas. Pehz dšihwofla eerihkoščanas nahf deenas ņahrtibas, mahjās dšihwes ņahrtibas un ņaimnezibas eekahrtoščana, kurà jo redšamu lomu ipehlè ņehšis, t. i. dšimtes ložeklu razionala jeb ņapraštiga ehđinaščana. Žštrahdat ņapraštigu laika un darbu ņahrtibu starp dšimtes ložekleem, eerihšot wešeligu ehđeena galdu naw eepehšjams beš daudšpušigu ņina-ščanu par žilweka organišma prašibam un ihpaščibam, par ehđamām weelam, par atšewiščku dšimtes ložeklu raksturiskām un indiwidualām

ihpaſchibam; pee ta wiſa wehl japeemetina daſchâ ſinâ adminiſtratiwas dahwanas, pahrwaldot mahjas buhſchanas un apfalpotajus, peenahziga un weikla ijturedſchanâs ſatifikmê ar daſchadeem zilwekeem, ar fureem ir dariſchana katru deenu un katru ſtundu, dahwanas un apfehriba ekonomiſtâ rihzibâ, riſtkojotees pee wairaf waj maſaf aprobeſchoteem dſimtas materialeem lihdsjekkeem.

Seeweetes, kâ gimenes mahtes, ſtahwoklis ir wehl daudj ſareſchgitaks un gruhtaks par winas, kâ mahjas ſaimneezeſ ſtahwokli. Mahte tai paſchâ laikâ ir ari ſawu behrnu audſinataja. Un ſchis uſbewums, lai to peenahzigi iſpilditu, praſa loti daudj un wiſpirms deefgan pamatigas cepaſihſchanâs ar behrna higijenu jeb weſelibas kopſchanu. Naw neka weeglata, ka neſinaſchanas dehl nodarit behrnam leelu faiti ar nepareiju iſturedſchanos un apeeſchanos ar winu. Mahtei japrot kopt ne titai wefels, bet ari ſlims behrns, winai jabuht jehdſeeneem par behrnu ſlimibam un par weentahriſchakeem lihdsjekkeem ſcho daſchadu ſlimibu nowehriſchanai un dſeedinaſchana, jo ne katrai mahtei ir eeſpehjamſ katrâ neezigâ gadijumâ aizinat behrnu ſlimibâs iſweizigu ahſtu un peenemt ihpaſchu kopeju. Tahtaf nahf jautajums par behrna pſichifko kopſchanu. Ir wajadſiga praſchana pareiſi nowehrot un ſapraſt behrna pſichifkâs dſihwes parahdibas un weizinat wiſu wina pſichifko darbibu peenahzigu attihſlibu, t. i. mahtei lihdsj ſinamam mehram japaſihſt un jaſin behrna pſichologija un pedagogiſta gimenes audſinaſchanas robeſchâs. Pee behrna pſichifkâs kopſchanas no mahtes teef praſits daudj puhlinu; winai wajag i kaitetees jeb ſpehletees ar behrnu, i ſtahtit winam par ſwehreem, par putneem, par augeem; pee winas wiſpirms behrns greeſifees ar daſchadeem un wiſjadeem jautajumeem, buhdams neſapraſchana par ahrejàs dabas un zilweku dſihwes parahdibam; no winas behrns mahziſees ſihmet, lipinat, dſeedat un zitas mahkſlas; mahtei jabuht preekſch behrna par wijadu ſinibu un mahkſlu neiſſmelamu krahtuwi, un wehlaſ winai jagahdâ par behrna jagatawoſchana uſ ſkolas darbeem un mahzibam. Lai labi un apſinigi apmeerinatu ſawa behrna daſchne-daſchados praſijumus un wajadſibas, tad ari mahtes ſinaſchanaſm jabuht daſchadâſm un daudſ-puſigâſm.

Ja ſalihdsinaſim ſeeweetes ſtahwokli, kâ mahjas ſaimneezeſ un dſimtes mahtes, ar wihtreeſcha ſtahwokli, kâ ſinanſiſta jeb naudneeſta, mahzita wihra, eerehdna, tirtotaja, tad beſ ſchaubam buhſ jaatſihſt, ka ſeeweete nahf ſatifikmê un ſadurſmê ar wairaf daſchadâſm dſihwes puſem

un şakareem, nefa wihreetis. Wihreescha taişnà un weenpuşigà darbiba praşa leelafa dşiluma, leelafas peespeeschanàs un konşekwenşes jeb no-teiktibas weenà şinamà wirşeenà; şeeweetes darbiba ir maşaf dşila, bet daudşpuşigafa un daşşadafa. Newar praşit no şeeweetes plaşçu un pamatişu şinaşchanu higijenà, behrna pşichologiià, dabas şinaşchanàs, mahşflàs, kaşdas ir praşamas no şcho preeşşmetu şpezialişteem; bet no şeeweetes, kà no şaimneeşes un maştes, ir japraşa şinamà mehrà eepaşihşchanàs ar şcho şinaşchanu wişàm noşarem, zitadi wina newar buht ne par apşinigu şaimneeşgi, ne par şaprahtigu maşti.

Saprotams, ari şeeweete, lihşşigi wihreetim, war nodotees kaşdai nebuht proşionalai darbibai, ar wişu şawu buhtni war no-gremdetees winà un prahta şinà kluht tişpat weenpuşiga, kà wihreetis. Taşdu peemehru, lihşşigi ari daudşpuşigu wihreesçu, naw maşums bijis. Bet wişpaşrigi şeeweetei peemiht wairaf teekşchanàs uş daudşpuşibu, nefa wihreetim, wina nemihlè eeşlehgtees kaşdà nebuht weenà şpezialè şferà, wina dod preeşşchroku daudşpuşigai darbibai, kaş nowed pee dşihwas, pilnigaş, noapaşotas şinaşchanas. Şchaş şinà ir loti rakşturikaş Kolana kdeş şinas par şawu garigo attişştibu.

„Mana nodarboşchanàs, wina şaştta par şawu behrnibu, aişnehma wişu manu laiku, un deenas lişàs man koti ihşas. Lihşş ar mahşibas graşmatam, ar kuràm apgaşdat mani nekad neika peemirşts, eş drihşi işşmehlu wişu graşmatu kraşjumumu, kaş atradàs muşju maşaja mahjaş bibliotekà. Eş, tà şafot, apriju wişu un weşlaf, kaş nebij pee rokaş jaunu graşmatu, eş şakfu atkal no jauna paşrlaşit wezàs. Eş atminos diwus şejjumus, noşaşttu par weşlaiku şwehtajeem, taşda paşcha formata bibeli weşlaiku frantşchu walodà, Apiana pilşonu karu aprakşta wezu tulkojumumu, kaşdu to Theatre de la Turquie, şliktà walodà şarakştitu. Wişas şchàs graşmatas eş daudşreij paşrlaşiju. Şkaişliba uş laşihşchanu tiş ştiipri şagraşba mani, ka eş, kaşdreij uşşehruşe traktatu par heraldişko mahşflu, şehdos pee wina ştudeşchanas. Ari maşş traktats par kontrakteem gadijàs man rokaş. Ari to eş gribeju iştudet, bet taş man işraşhidjàs garlaizigş, un eş atmetu to, neişlaşijuşe 4. nodafas.“ —

Taş paşchà laiřa wina mahşijuşes dejot, şihmet, greeş no koka, beeşchi ween aiginata keşki un zepuşe olas, tişrijuşe daşrşja şaknes, şmehluşe putas no şupas katlina, gaşjuşe ar maşti uş tirgu un wajadşibas brişdi ştreşjuşe uş tuwako boditi weena pate pirtt peterşilus waj şalatus, ko keşkşcha peemirşjuşe. Tà taş bijis behrnibà. Weşlafos gados darbi gaşjuşchi taşdà paşchà kaşrtibà, t. i. beş kaşdas kaşrtibas

un aptwehrujchi wiſu: wina laſijufe filoſofuſ, teologuſ, ſoziologuſ, dramaturguſ, wezoſ un jaunoſ rakſtneekuſ, ſiniſkuſ apzerejumuſ un rakſchojumuſ par paſchàm daſchadafàm ſinatneſ noſarem, wiſu laiſmetu un wiſu wirſeenu autoruſ, turklaht winai bijiſ eeradumuſ laſit wairakaſ grahmatuſ weenà laiſà. Tapehž winaſ galwa bijufe pahrpildita ar paſcheem daſchadateem eeſpaideem un idejàm, tà tà wina pate ſewi jautajuſe: „ſinaſchanaſ gaiſma, mahſiſla apeeteeſ ar to, eedomajchana, no tàſ moſdamàſ tiſkoſchana patilt, kaſ tiſ dabijſta un ſupra pee ſeeweetem, mana deewbijiba, prahtſ un tiziba, kà gan taſ wiſſ kopà war mani atraſt weetu?“ Un tahtlaſ wina ſpreeſch par jawu iſglichtibu un ſaweem darbeem: „kaſ gan no maniſ buhtu iſnahžſ, ja eſ buhtu tiſufe kahta iſweiziga prateja aubſinataja rofàſ, kureſch buhtu wirſinajiſ un konzentrejſiſ mani pee kahta weena galwena preeſchmeta? Domajamaſ, eſ buhtu ſaſneeguſe un eeguwuſe leelu pilnibu ſinatneſ kahta nebuht ſpezialà noſarè waj attiſhtijufe ſewi leelu talentu, leelaſ gara dahwanaſ. Bet waj taſ buhtu preeſch maniſ labat un derigat? Echiſ ir tahtſ jautajumuſ, kuru iſſpreeſt eſ aſtahažu ziteem; bet droſchi ween, taſ nebuhtu darijiſ mani laimigatu; preeſch maniſ nekaſ newar lihdſinateeſ ar dſihweſ, meera, patikaſ preeſa pilnibu newainibaſ un darba pilnoſ gadoſ.“ Pehdejece wahrđi, kaſ aprahda winaſ dwehſeleſ rakſtura ſawadibu, kaſ iſſklaidro winaſ dſiau uſ darboſchanaſ wiſpuſibu, ir auglata kà mehra rakſturiſki, it ihpaſchi ja nemam wehra, ka ſchoſ jawuſ memuaruſ, no kureem iſnemiſ minete fakti, Kolana kundſe rakſtiijufe iſſi preeſch ſawas nahweſ, zeetumà buhdama.

Buhdama daudſpuſiga, enziklopediſka, zaur un zauri pahrpildita ar perſonibaſ ideju, ſeeweeteſ domajchana beſ tam ir eewehrojama zaur leelu dſihwigumu un ſpilgtumu. Seeweſeſchu domajchana pahrfwarſ atrodàſ teeſchamibaſ gleſnaka un weidolaka ſapraſchana pahrabſtraktu, individualſ un wejelaſ nem pahrfwaru par wiſpahrigu un dalitu. Analitiſku ſpreeſchana ſeeweeteſ jamehra maſ zeena; winaſ weenumehr dod preeſchrofu ſintetiſkeem ſpreedumeem, preeſchmetu apſtateem winu wiſumà un kopibà; noapalajumuſ, daiſumuſ, weſeli rakſchojumi un ainaſ ir koti intereſanti preeſch ſeeweeteem. Tapehž ſeeweſeſchu preeſchſtahdijumi ir ſpilgti; tad, kad wiſhreeſchi opere un raknajaſ ap aſtraktu materialu, taſ laiſà ſeeweſeſchu apſina lidinaſ weſelaſ ainaſ un weidoli.

Wiſpahrigi ſpehja ſklaidri un ſpilgti attehlot redſeto un dſirdeto, iſajinat prahta tauſteſ — muſkuſu preeſchſtahdijumuſ tà pat ari

pahrđsfišwotà gara redses đsfišwiguma pakahpeeni pee đasđhadeem zilwefeem ir loti đasđhadi. Pee daubđsem teesđhamibas paśaulės atminešđhanàs wiśpahrigi ir loti neśtaidra un tniśđha, winai truđtst noteiktibas, ir kà beś đsfišwibas; pee otreem atkal turpreti usglabajas atminà pilnigi ģpilgti weidoli, weśelas ainas, kas ģpulgo ween đsfišwàs kraśđās, formu un stahwołku đasđhadibà, tà kà wini it kà atkal no jauna redģ preekšđmetus, ir ţen pagahģuśđu notikumumu azuleezineeki. It zilweki, kuri, par peemeħru, war loti đsfišwi stahđit ţew preekšđà drauga figuru, kà winģđ jehđ krehslà ģđahđà waj tahđà poģà jeb stahwołki, ģawà prahtà war pahrmaint poģu, bet ţđim weidolam iđdarit đasđhadas kustiabas un pee tam it kà redset ģđās kustiabas. Đasđhi zilweki war ţew prahtà darinat ģareģđgitas geometriśkas figuras, peeweenot pee tàm jaunas, pahrgrofit, papildinat, pee kam figuras wiśas pahrmainas noriśinas wineem it kà azu preekšđà. Pehģijumi rahđa, ka ar tahđas đsfišwàs, pilnigi noteiktas ģpilgtas, glesnainas preekšđstahđiśđhanàs ţpeħju ţeewetes ir daudģ wairak apbalwotas, neka wiħeeģđhi. Ģđhi ģpeħja ne tit ween wairak ģplahtita starp ţeewetēm, bet ģastopama pee winàm attihstibas wairak augtà formà. Anglu pţichologs, Franģis Galtons stahsta, ka winģđ gribeģis iśfinat, kahđs preekšđstahđijums pee đasđhadeem zilwefeem ģaiśtotees ar wahrđu „laiwa“. Winģđ negaidot praģģis par to un starp zitu dabuģis ģđahđas atbildes: kahđs wiħreets, kas pee-radis filozofet, atbildeģis, ka wahrđs laiwa neefot ģaiģzinajis winà nekahđa noteikta weidola, jo winģđ tihģđam, ar nodomu ģawaldijis un attureģis ģawu prahtu stahđit preekšđà kahđu nebuht atţewiśđkas laiwas weidu, ne leelas, ne maśas, ne ģđahđa, ne tahđa iśkta laiwas. Uģ ģđo paśđu ģautajeenu kahđa ģaunawa atbildeģuģe, ka ar wahrđu laiwa wina tuhlin stahđijuģe ţew preekšđà leelu laiwu, kas aiģpeld no kraśta pilna kungu un dahmu. Dahmas ģehrbuśđas baltos un ģaiģđsilos uśwalkos.

Tahđà ģahrtà ţeewetes domasđhana, kura apţihmē un noteiz winas dabas ģawadibas, ir domasđhana, kura nem pahrswaru personas ideja, weśels, ir đsfišwa, glesnaina domasđhana, kas ģatur ţewi wiśadu eedģimtu un elementu bagatu kraħjumu. Tai paśaulės uśkta, kahđs rodas ţeewetes prahtà ţem winas domasđhanas aiśrahđito ģawadibu eģpaideem, ir wiśs ţtaidrs un ģaprotams, naw neka tniśđha un neśtaidra, kas trauģetu waj apgruħtinatu darbibas un ģautajumu iśģkir-ģđhanu. Uģstahđidama noluhku kahđai nebuht ģawai darbibaģ, ţeewete loti labi redģ ari lihđģektus ģđha noluhka ģaśneegģđhanai. Ar ţeewete

nenoteef tas, kas nereti mehdi buht ar wišreešcheem, furi, dšihdamees peh3 noluhka, nemana lihdsjekta, kas atrodas winu turumâ, un dšenas peh3 ka tahka. Wišreešchu redses punktis ir daščâ jinâ weenpušigâ, kas traužē winus un nelauj wineem pareiši apšwehrt un nowehriet daščadu rišku un lihdsjektu noderigumu. Seeweeschu prahtis ir praktiškaks, jo wiščh daudšpušigaf aptiver preeščmetus, pastašwigi tur wehrâ wišas winu ihpaščibas, bet ne tikai kahdu nebuht weenu. Wiščh ijmanto preeščmetu pilnigi, išjuh3 no wina wišu dšihwibas žulu, bet neaprobeščojas ar kahdas weenas ihpaščibas utiļižaziju jeb ijmantoščanu. Tapeh3 ari šeeeweete nedšenas peh3 pahrleeku attahškeem noluhškeem, furi atrodas ahrpus winas dšihwes realâs domaščanas robeščâm, wina nem par šawas darbibas noluhku to, kas ir šašnebdšams ar winas rihžibâ atrodoščamees lihdsjekleem. Seeweete ir pilnigi realiste, wina ar šawas garigâs buhtnes wišâm šatnēm dšihwo teeščamibâ, tagadnē, šawâ apfahrtnē, winai naw šewiščki leelas tiškofšanas dšihtees peh3 tahkâm fantašijam, kas reti peepildas.

Zaur šeeeweeschu prahta šcho ihpaščibu, šakarâ ar šeeeweetes wehšturiško stahwolli, ir iškaidrojams winas lihdsdalibas raksturs kulturâs attihštibâ.

Ir šinams, ka daudži meščoni šajuht pilnigu nepatiku un reebjumu pret wišadas ščkiras meerigeem darbeem un amateem; pat šewis zeenigeem wini atšihst tikai karu, medneezibu un kaujas eerotšchu pagatawofšanu. Tapeh3 wišadas iškčkiras meera darbi un amati, pat šemes apštrahdaščana no šen šeneem laiškeem guf uš šeeeweeschu pležeem. Winas pagatawo aparwus, drehbes, nodarbojas šehki, winas wehrpi un auščh; wiši mahjas šaimneezibas pšeeščmeti: ehdeena wahramee trauki, mehbelu elementaree preeščmeti, pat telšchu un buhdiru ušstahdiščana — tas wišs šeeeweeschu darbs; dšihwes wiša materialâ puše winas elementarâs formâs, neišnemot pat pirmatnejâs primitiwâs šemkopibas, — tas wišs darinats un lihdi šinamam pakahpeenam attihštits ir ar šeeeweeschu prahtu. Seeweete ir bijuše wišas pirmetnejâs materialâs kulturâs mahte un ušturetaja, uš šaweem pležeem wina ir nešufe šcho kulturu. Seeweetes darbibas šchâs pušes atšihščana parahdižâs zaur to, ka paščâm daščadâkâm tautâm zehlâs deeweetes, kas død auglibu un laimi, kas atraduščas un išgudrojuščas šemkopibu, kas apšargajuščas un aistahwejuščas materialâs žiwiližazijas wišas nošares; tahdas deeweetes ir: Ššida pee egipteescheem, Ššibela pee frigeescheem, Ššeja, Ššrošerpina pee grekeem, Ššesta, Ššunona pee romeescheem.

Mahte ar jawu behrnu, sam wajadsiga aissardsiba un patwehrums, nemeklē breefmu; „wina ustur un šargā šilbidamo uguni, zel juntu winas pajargaschanai no wehja; wina kluht par mahjas dšihwes dibinataju, kluht par wišu dšinu kopotaju preekšč pastahwibas ustu- reschanas jatiskmē. Wihrs strahdā un darbojas gluschi preteja nosihmē un eerotschi padara winau par tahdu pašču klaidoni, šahdi tee meiša šwehri, kureem winšč djenas pakaf, kurus winšč medi“ (Siperts). Ar wehrdsibas isplatiščanos dšihwes wiša materialā puje tika uskrauta uš wehrgu plezeem, ņeeweetes tika atšwabinatās no tās, bet lihđi ar to tika aismirsta ari ņeeweetes pirmatneja nosihme un šwars šchai šinā.

Darba tahda isdališčana starp wihrefšeem un ņeeweetēm atka- rajās no wihrefču un ņeeweču tipa dabišām ihpaščibām, bet no otras pušes darija eešaidu uš ščo ihpaščibu attihstibu un štiprina- šchanu. Šari un medneeziba prašja pahrdroščibas, bešbailibas, ušnehmibas, wiršinaja wihrefču ušmanibu uš attahleem preekščmeteem, kas atrodas tahlu aij winau gimenes dšihwes robeščām, mahzija winus dšihwot ahrpus dšimtes dšihwes interesēm; ņemkopiba un amati ņamehrā ar dšimtes prašibām un wajadsibām kuhlina ņeeweetes eedomaschanas praktiškumu, mahzija ņeeweetes isweizigi un weikli isleetot šawā labā aplahrtnes preekščmetus, mahzija buht ušmanigam pret wišem šihkumeem, nedšihtees un nešneegtees pehz attahleem noluhkeem un ušnehmumeem; lihđi ar to tahdi darbi, tahda nodarboščanās bij loti laba škola preekšč pazeetibas attihstiščanas.

Otra ņen ņenā ņeeweču nodarboščanās, kas žetas no winau pšihiskā tipa ihpaščibām, ir nodarboščanās ar praktišo medizinu jeb ahršneezibu. Augu baribas ušmekleščana, nowehrojumi par dšihwneeku ušturu un nodarboščanās ar ņemkopibu loti agri eešahstinaja ņeeweeti ar augu ihpaščibām, un wina nekawejas list leetā ņawas šinaschanas. Pee daudšām žilim ar medizinu un kirurgiju nodarbojās tikai ņeeweetes, pee žitām — ņeeweetes ar wihrefšeem. Pee wezeem normaneem medizinas deeweete bij Ēira un dšeedinaschanos mahšla atradās ņeeweču rokās, kuras beš šihlneeziškeem jeb burwneeziškeem lihđškeem, leetoja ari daudšus dšeedinosčus augus. Šhās ņeeweetes wislabaf prata dšeedinat rehtas. Pee Amerikas pirmeeemihšneekem ņeeweetes ari leelā mehrā nodarbojās ar medizinu un kirurgiju, ar loti labeem panahkumeem dšeedina rehtas, šaulu luhsumus, šagisteščanos, drudši, šaršoni u. t. t. Pee eškimošem, negereem, wezeem egipteesčeem, meš- škaneeesčeem medizina atradās ņeeweču rokās un ņem deeweču

apšardšibas. Wispašrigi seeweete — ir dšimufe ahršie, un lihđi ar to burwe, sihlneeze, šapnu isštahšitaja, paregone. Češch nodarbošchanās ar medizinu atrada šew iseju seeweetei peemihšoščais prahta praktiškums un firds lihđšzeetiba.

Pehđigi seeweete ir dšimis pedagogs jeb audšinatajs. Šliski waj labi wina wada behrna pirmās audšinašchanas leetu, bet nenoleeđšama ir weena leeta, ka ščās mahšilas pamatus ir likuščas un attihštijuščas seeweetes, ka winām, kas nostahđitas waigu waigā ar behrneem, gribot negribot bij jadarina un lihđi sinamam pakahpeenam jaattihšta likumi behrnu pirmatneja fiišikā un pšichikā kopsčhanā. Ščai leetā seweetēm palihgā wihreeshi ar šawu sinatni nahža loti nefen.

No šen šeneem laikeem nodarbodamās ar tuweem, realeem un praktišeem preekšmeteem, buhdama ar daudšpušigateem preekšštahđijumeem, neļā wihreets, seeweete newar ilgi apstahtees un kawetees pee preekšmeta, kahdas nebuht weenas eeshimes apluhkoščanai kā wihreets. Winai ir wajadšiga daščadiba, wajadšiga pahreja no preekšmeta uš preekšmetu, no ihpaščibas uš ihpaščibu. Ja winaš domas ar waru un uš ilgaku laiku top šaturetas pee weena preekšmeta, tad wina šahł garlakittees, winai apniht un ir par gruhtumu tahdas puhles, wina zensčas israutees no winai apšihmetās šferas. Te rodas štipra wajadšiba seweetēm pehz wišadas ščkiras tehrseščanām, ispraščnašchanām, pašču neezigako atgadijumu pahšpreeščanām, te zelas seeweeshu šinkahriba. Tapehz seeweetes beesčah un wairah par wihreeshieem greeščās pee ahrejeem eespaideem, kā pee patikas preeka awota, winaš atrodas leelakā atkaribā no ščeem eespaideem, wina šakars ar ahrejo pašauli wišā finā ir dšihws un zeešs. Wišadas ščkiras škatos seeweetes pehz škaita wairah peedalas kā wihreeshi.

Seeweeshu prahta daudšpušiba un dšihwigums un teekšchanās uš nodarbošchanās preekšmetu ahtru mainu ir par pamatu un zehloni tam ka seeweetes, šamehrā nemot, atrod maš patiščanas abstraktā domaščhanā. Seeweeshu prahta šči ihpaščiba ir labi sinama un teek apštīprinata waj uš katra šoka*). Tā kā abstrakta domaščhana ir

*) Luht diwi atšewiški šakti. Wendts šahšta, ka wišč jau daudš gadus pašneeđšot seweetem pšichologiju un logiku un ka winam bijuščas wairah kā 40 mahžekles, bet no tam tikai seščas iswehlejuščās par šawu špezialiteti minetos preekšmetus. — Šapterews šahšta, ka 18. dezembri 1893. g. mušejā bijušči diwi preekšlašijumi: par Łobatiščewiška geometriju un par ušturas weelu šterelišaziju. Abos preekšlašijumos wišč šakšaitijs peedaliušchos wihreeshus un seeweetes: pirmā — par Łobatiščewiška geometriju — bijušči 25 wihreeshi un 9 seeweetes, otrā — par ušturas weelu šterelišaziju — bijušči 15 wihreeshi un 27 seeweetes.

finiſſka domaschana, katra ſinatne apſkata parahdibas abſtrakti, bet ne pilnigi, nodarboſchanas ar ſinatni praſa wiſada ſina abſtrakſtas domaschanas mahkſlas, tad no ſchejeenes wairs nebij tahtu ſlehdsceens, ka ſinatne naw pa ſeeweſchu prahta ſpehtam. Pee tahda ſlehguma, pee kura nokkuwa pee daſchadeem redſes punkteem, tila ijdariti ne weenu ween reiſi ar leelaku waj maſaku droſchibu. Par peemehru, Sch. Sch. Ruſſo's domaja, ka nedſ ſtingri noteikta, nedſ filoſofiſka ſinatne neeſot ſeeweetem pa ſpehtam, pirmà tapehž, ka praſot pilnigi objektibas nowehroſchanas, uſ ko ſeeweetes it kà neeſot ſpehžigas; winas pee wiſa peejauzot ſubjektibas elementus; otra tapehž, ka praſot plaſchi attiſtiitas abſtrakſijas un wiſapahrinaschanas ſpehžas, kas ari ſeeweetem iweſcha. Daudſi ziti pehtneeki nokkuwa pee ta paſcha ſlehguma, tilai ar daſcheem aprobeſchejumeem un pahrgroſijumeem.

Jautajums par ſeeweſchu iſtureſchanos pret abſtraktu domaschanu ſaiſtas ar jautajumu par wina ſpehju ko raſchot, par wina originaliteti domu ſferà. Paſiſhtamais pahrmētums, ko paſtahwigi ſuhſta ſeeweetem wina pretineeki, atrodas originalitates truhtumà, prahta augſtakaſ raſchojchanas truhtumà pee ſeeweetem. Scha pahrmētuma taiſnigumu atſiſt paſchi karſtakee abu dſimumu weenadu teeſibu aiſſtahwi, kà par peemehru, D. S. Mills. „Augſtakaſ prahta originalitetes — luhk ka truhtſt ſeeweſchu intelektu raſchojumeem,“ ſaka Mills; „neweens pirmàs ſchētras raſchojums filoſofijas, ſinatnes waj mahkſlas aploka naw biſis ſeeweſchu darba reſultats jeb augliſ.“ — „Seeweſchu ſazerejumi eſot pilni originalu domu, t. i. no ziteem neaiſaemtu, nepatapinatu, kas raduſchàs un zehluſchàs no paſchas domatajas nowehrojumeem waj no winas prahta prozeſeem. Bet lihdi ſchim laikam ſeeweetes wehl naw raduſuſchàs neweenas paſchas no tām warenàm, zehlàm, jaunàm idejàm, kuras, tà ſakot, rada jaunū laikmetu domu un prahta wehſturē, naw iſaizinajuſchàs mahkſlā neweena pamatigi jauna jehdsceena, kuſch atwer efektu agrak nepaſiſhtamu plaſchumu nn leek pamatu jaunai mahkſlas ſkolai, jaunam wirſeenam. Wiſi ſeeweſchu raſchojumi galwenà kahrtā atbalſtas uſ jau paſtahwoſcheem un pee rokaſ buhdameem pamateem un baidas nowehrſtees tahtu no paſtahwoſcheem tipeem.*)

Kā lai ſaprotam tahdu nenoleedſjamu faktu? Waj te buhtu wairak uſkraujama ſeeweſchu prahta paſchai dabai waj ari jaunraduſchanas truhtums ir iſſkaidrojams zaur ſeeweſchu iſglihtibas truhtumeem, wina nelabwehligo wehſturisko ſtahwolli? Mills un lihdi ar wina ari ziti

*) Par ſeeweſchu kalpinaschānu.

abu dšimumu weenadu teešibu aišstahwi ištaidro ūcho leetu zaur pehđigi mineto zehlonu eepaideem. Mušhu laikos šiniška radišana praša plaščas un nopeetnas eepreešchejas ūagatawošchanas, kuras ūeeweetēm truhša un truhšt. „Mušhu laikos katrs jauns atmens jazet augšchā un jaleef uš daubšeem ziteem, no kureem teef zelta finatnes ehša, un kas grib eeguht ūawu dafu ūawa tagadejā laika darbā, tam jarahpjas augšchā uš jau ušzeltās buhwes un jaapgahđajas ar peeteekošchu materialu. Bet waj mums ir finamas un pašihstamas daudšas tahđas ūeeweetes, kuras waretu to wiju išdarit, pahreet ūcho prozefu?

Naw ko ūchaubitees, ka ūcha ištaidrojumā ir finama un fretna dafa pateesibas. Daudšus gadu šintenus ūeeweeshu iūglihtiba bij pilnā nowahrtā, ūeeweeshu prahts netika peeteekošchi wingrinats šiniška darbā, šiniška rašchošchanā un tapehž prašit tagad no wina tahđa pašcha darba, kahđu war paštrahdat ilguš laikus prahtisejis wihreeshu prahts, buhtu netaišni un neprahťigi. Šo, ka augštaka radišana, genialitate, naw kaut kas tahđs, kas friht no gaiša, kas parahđas glušchi nejaušchi, negaiditi, bej kahđas ūagatawošchanas; genialitate naw pašchwahligas rašchanās jeb iželšchanās auglis. Geniju ūagatawo gadu šintenus ilgs kulturās darbs, winu ūagatawo paandšchu weselas wirknes, kas strahđā garigā darba laukā, tas ir winu augštakā parahđiba un isteikme; pee mešhoneem geniju naw. Ir glušchi dabiski, ka ūeeweete, kas daudž gadu-šintenus naw peeteekošchi wingrinajuše ūawu šmadšenu, gribot negribot ir pafal palikuše wihreeshchem un tagadejā laikā wehl newar pazeltees ar winu weenados finatnes un mahšklas rašchojumu augtumos. Rebuhs leeki peesihmet, ka ūchee augštumi, paštahwigas radišanas nošihmē, naw peejami ari wišeem wihreeshchem; bet šekot genijam pafal war tišlab wihreeshchi, kā ari ūeeweetes.

Bet pilnigi ištaidrot wiju aprahđito faktu tikai ar ūeeweetes wehšturiško stahwokli naw eepeshjams. Waj teešchām tahđs šwarigs fakts stahwetu ahrpus katra šakara ar ūeeweeshu prahta dabu, ar wina ūawadibām? Un luht mehs šastopam ūcha fakta tahđu pšichologišku ištaidrojumu, pehž kura išrahđas, ka ūeeweete pehž ūawa prahta paščas dabas, pat neeewehrojot ūawa wehšturiška stahwokla eepaidu, neesot špehjiiga ko originalu radit un pat wehl wairaf — šoti daudžkahrt ejot naidiga katrai originalitetei. Apškatihim šewišchi Aštahjewa uštahđito ištaidrojumu.

Pateesiba, dšili aišgrahbjojcha originalitate, pirms eekaro šew atšihšchanu, ir beeshchi ween peespeesta išturet karstu žihnu ar leelu wai-

rumu wezu, stipri eefaknojufchos aijspreedumu, wina nedrihft baiditees no ſchkelſchanàs ar ſaweem apfahrtejeem, no wina nesaprafchanas, iſſmeekla un nelabatſinas, nedrihfti atfahptees pret nejauſchibàm un zihnas zeeſchanàm, winai daudſfahrte jaupurè konkreti, taufami labumi, peekehriba un dſihwes eeradumi par labu attahkai zeribai uſ eemihkotas un lolotàs idejas ſwinigu uſwaru. Un ſcha ſwarigà un leetiſchkà praſijuma preeſch rajchoſchanas ſeeweetèm truhtſt.

Rà ſiſiškà, tà ari pſichijškà ſeeweetes paſaulè pahrwalda ſugas dſihwes intereſes un wiſpahrigas dſinas par kaiti watſtahwigas ihpatnas individualitetes pilnigai uſplautſchanai. Seeweetes ſmalkà juhteliba, winos padoſchanàs azumirkla eeſpaideem, winaſ zeeſchats un juhtigats ſakars ar apfahrtejo teeſchamibu, winaſ ſpehja un teeſchchanàs peemehtotees un peeſleetees apfahrtejeem zilwekeem un apſtahkfeem, winaſ reebjums pret ſchkelſchanos un zihnu un tas, ka wina labpraht neeeredſ atſchirtu ſewi paſchà noſlehgtu dſihwi, — wiſſ tas ſtahw pilnigà neſaſkanà ar to ſwarigo praſijumu, kaſ wajadſigs preeſch radiſchanas darba.

Seeweete netif ween kà maſ ſpehjiiga preeſch originalas radiſchanas darba ideju paſaulè, bet wina wehl pa leelakai dakai naidiga katrai originaliteti, kà wiſa individuala, wiſa perſonijſka dſihwam proteſtam pret winai lihbjjuhtamàm un preeſchà ſtahdamàm dſinàm, zaur kuràm uſturas un dſihwo ſuga. Tiſlihdj originela ideja, rajdamàs no mahkſlas un ſinatnes abſtraktàm ſſeràm, uſbahſigi eelaufchàs ſeeweetei paraſtàs apfahrtejàs aprindàs, nodibinadama un eeroſinadama kritiku par apfahrtejo aprindu pamateem, trauzedama ſen waldoſchos likumus un formas, tad tahda originela ideja ſaſtop preteſtibu ſeeweete, kà tahda, kaſ runà preti winaſ wiſam pſichijſkam rakſturam. Katra originela ideja iſaizina zihnu, kuras weikſme un reſultats neſinams. Bet panahkumi un ſekmes preeſch ſeeweetes daudſ leelakà mehrà, kà preeſch wihtreeſcha, ir zilweku un winau paſahkumu eekſcheja labuma un leetderibas apwehſchchanai mehraulka, jo ſeeweete ir teeſchi praktiſka, maſ teežas nodotees un aiſrautees ar attahleem uſdewumeem un wairat konſerwatiwa, kà pehznahzeju ſugas intereſchu preeſchſtahwe.

Apluhkotalis uſſkats modina daudſ daſchadu ſchaubu, neiſpratumu un jautajumu un iſrahdas nepareiſs kà no faktiſkàs, tà ari no teoretiſkàs puſes.

Za nu radiſchanas prozeſs ne pawiſam naw ſeeweetes dabà — un autors tà taiſni ari runà par „originalitetes pilnigu truhtumu“ pee

ſeeweetēm, ka neweena no paſchām eewehrojamaſām ſeeweetēm „nekað un neka ſawa ihpaſcha naw fazijufe ne tifai pehz ſatura, bet pat ari pehz formas,“ ka „ſinatnē lihðſ ſchim kamehr wehl ne par weenu ſawu ſoli uſ preeſchu waj atpakał zilweze newar pateiftees ſeeweetei,“ — ja, ſeeweete pat „naidiga katrai originalitetei,“ kà to taiſni apgalwo muhſu autorſ, tad buhſ nepeezeſchami jaatſihſt, ka ſeeweetes dwehſele naw tahða, kà wihreeſcha dwehſele, ka winà iſtruhiſt weſelas ſerijas kòti leelà mehrà ſwarigu prozeſu — radoſchu, originelu prozeſu, ka ſeeweete ne tifai nepaſihſt winu, bet tiklihðſ tahði nahk winai preeſchà, tad wina iſturas pret teem nelabwehligi; ka wina ir originalitetes niſna eenaidneeze. Tad ſeeweetes dwehſele, ſalihðſinot ar wihreeſcha dwehſeli, iſrahðſees kòti nepilniga, nabadſiga, iſpluhkata, ta wairs ne- buhſ dwehſele, bet tik tahða „dwehſelite“, tad ſtarp wihreeſcha un ſeeweetes dwehſeli iſrahðſees ſtarpiba ne tifai pſichſko pamata elementu ſaweenibà, bet ari paſchos ſchos pehðejos, t. i. dwehſeles pamata ihpa- ſchibàs. Tad ſeeweete buhſ jemakaſ ſugas zilweks, zilweku ſugas otrs numurs, — taſ, kaſ bij ſawà laikà negers preeſch deenwidus- amerikaneſcha plantatora. Bet augſtaf mehſ jau peerahðijàm, ka ſeeweete pehz ſawàm dwehſeles pamata ihpaſchibàm un prozeſeem ir weenada ar wihreeti.

Geſkatotees dſikal aprahðità iſſkaidrojumà, newar neeewehrot, ka winſch pateefibà nebuht neiſſkaidro to, kò wajadſigs iſſkaidrot. Lai pee- rahðitu ſeeweetes nepehju patſtahwigà radiſchanà, tad wajag ſeeweetes prahta paſchà organiſazijà uſrahðit tahðu truhtumu, kureſch buhtu par zehloni patſtahwigas radiſchanas neeeprehjamibai. Bet tahðſ truhtums neteek uſrahðits, bet tifai teek apgalwots, ka ſeeweetei, kà ſugas inte- reſchu preeſchſtahwei, gruhti uſturet un aiſjargat originalu ideju pret uſbrukumeem, gruhti apraſt ar originalàm idejàm, kaſ paraſti ſatrizina dſihwes paſtahwoſcho gaitu un kahtibu. Lai ari ta buhtu pateefiba, kaut gan ari te wajadſigs minet daſchuſ eerobeſchojumus: katra ſeeweete, buhdama ſugas intereſchu preeſchſtahwe, tai paſchà laikà ir ari perſona, kuzai peemiht individualas dſinas; bet peeweftos un aprah- ðitos apſtahklos naw neweena tahða aiſrahðijuma uſ to, ka ſeeweetes prahtſ pehz ſawas dabas nebuhtu ſpehjjigs uſ patſtahwigu radiſchanu, un jo wairaf wehl naidigs tai. Peeweftais iſſkaidrojums aiſrahða uſ zihnas gruhtumu par originalu, jau paſtahwoſchu ideju; bet ka ſchàs originalàs idejas pate uſdihgſchana ſeeweetes prahtà buhtu neeeprehjama — par to naw ne wahrða peeweftis iſſkaidrojumà.

Ady 23. 2. 24

Un tam lihdfiga peerahdijuma ari newar atrast, tà fà jeeweete netit ween naw pehz jawas dabas naidiga patstahwigai radiščanai, originalitetei, bet radosčee prozeši, bej šchaubàm, norišinas winas dwehsele, winà usdihgft jaunās originelas domās. Radosčo prozešu aploks ir loti plaščs, radosčee prozeši ir loti daščadi. Patstahwigas radiščanas špehju, bej šchaubàm, parahda jau behrni jawās rotakās un daščados išdomajumos, un no behrnibas laiktmeta šahkot tahda radiščana neet masumà zilweka dwehsele, bet gan peeaug, štiprinaš, kluhft daščadaka, wispušigaka. Seeweeshu pšhika šchai sinà naw nekahds išnehmums. Tà tad, newar buht ne runas par jeeweeshu nešpehšibu waj naidibu „pret katru originaliteti“, bet tikai pret radiščanas un originalitetes atšewiščkeem weideem, — pret sinatnes, mahšklas weideem.

Bet ja jeeweetes jau no behrnibas peedšihwo patstahwigas radiščanas prozešus, ja originalitete wispahrigi peemiht winu dabai, tad ištahdas par loti nešaprotamu leetu, ka jeeweetes buhtu naidigas daščeeem atšewiščkeem un turklaht wehl augstakeem patstahwigas radiščanas weideem waj ari winas buhtu absoluti nešpehšigās uš to. No pšhologiskà redšes punkta sinatniškà un mahšklas patstahwigà raščoščhana jeb radiščhana naw absoluti jaunš prozešs, šalihdšnot ar ikdeeniščkas dšihwes radosčeeem prozešeeem; winà zilweka prahtu newada nekahda jauna, nedširdeta metode un rižziba, zilweka prahts nepahrdšihwo kaut ka tahda, kam lihdšigs nebuhtu peedšihwots un išbaudits ikdeeniščkos darbības radosčos prozešos. Šiniška domášhana un mahšklas raščojumu radiščhana naw stahwofli, kas pehz šawa šatura šawos pamatos buhtu žitadi, nekà ikdeeniščkas dšihwes domášhana un glešnaini išdomajumi ikdeeniščkas dšihwes apstahklos, bet ir tikai ušlabota, šistematiška, metodiška domášhana un zehla, nofahrtoia mahšklas raščojumu radiščhana. Atšihft par peeeetamu jeeweeshu prahtam domášchanas weenu weidu, mahšklas raščojumu radiščanas weenu ščkiru un noleegt žita weida, žitas ščkiras ešpehšjamibu un pat apgalwot naidibu pret šcho otru ščkiru nošihme išdarit pšhologištu kluhdu, nokluht pšhologiskà pretrunà un nešajšanà. Ari pats apškatamo domu autors naw pilnigi štiprs un noteiktš ščaiš domàs: te winsch runà par originalitetes pilnigu truhkumu pee jeeweetēm, te tikai par masu špehju uš originalu darbu radiščanu, peelaišdams to, par peemešru, romanà un elegijà, kas jeeweetes prahtam peeejami, bet atšihštami par rakššneežibas šematām ščkirām, un nekahdà sinà nepeelaišdams dramà un eposà, tà jeeweetēm pilnigi šweišchos un neeešpehšjamos raščojumos. Runajot par

ſeeweeſchu naidibu pret fatru originaliteti, autors peemetina daſchas peefihmes, — pa leelakai dakai, eewehrojama mehra. Na redſams, runat pilnigi kategoriski par labu aiſtahwamam domam patſ autors nee drojchinas un ir atſtahjis ſew pakal durwtinas peefihmēs.

No faktiſkās puſes aprahbitās autora domas ari ir pilnigi nepareiſas. Na mums naw no ſeewetēm tahdu darbu, ar kureem buhtu eefahzees jauns laifmets domu un mahſklas wehſturē, — to atſihjt ari ſeeweeſchu aiſtahwji; bet ka paſchas ſlawenakās ſeewetes nefad nebuhtu ſazijuschas it neka ſawa ihpaſcha ne pehz ſatura, ne pehz formas, ka winas buhtu bijuschas tikai weenkahrſchas populariſetajas un ſtingri noſteiktas pakaldaritajas wihtreeſcheem, — tas ir pilnigi netaiſni. Wehs newaram apſwehrt un nowehrtet ta, ko matemaitikā ir iſdarijuſe Rowalewſka, dabas ſinatnēs Sommerwil, literaturā Elliot, Echorſch=Sand, Stahl, Kreſtowſka, mahſklā Roſa Boner, Lebren, politikā Katrina II., Marija Tererſija, anglu Elijabe u. z. Speziali wehſturiſkas, mahſklas un ſinatnes kritikas ujdewumi ir apſwehrt un nowehrtet winu darbu noſihmi; bet weena leeta ir nenoleedsjama: autors ir ſazijis pilnigu nepateefibu, apgalwodams, ka ſeewetes ne ſinatnē, ne mahſklā nefad neeſot darinajuſchas neka ſawa ihpaſcha ne pehz ſatura, ne pehz formas. Seewetes nenoleedsjami ir parahdijuſchas talentu jeb bagatas gara dahwanas gariga darba daſchadās nojarēs. Un ſtarpiba ſtarp talentu genialiteti ir tikai wairuma jeb pakahpeena, bet ne kahdibas ſinā. Talentam, bej ſchaubām, peemiht originalitete, patſahwiga radiſchana. Radiſchanas pakahpeens pee talenta war buht daſchads, ſamehrā ar paſcha talenta leelumu, bet bej ſchaubām nenoleedsjami winſch ir tur klaht. Jaunums, darbības originalitete ir katra talenta, tāpat ari katra geniija eeſihme.

Ar kahdām tad dabijſtām, organiſkām ſeeweeſchu prahta ihpaſchibām buhtu iſſkaidrojams, ka ſeewetes lihdi ſchim parahdijuſchas maſatu prahta originaliteti, kā wihtreeſchi?

Galwenais zehlons atrodas ſeeweeſchu prahta maſakā teekſchanā uſ abſtraktu domajſchanu. Galwenais pamata praſijums originalu domu atklaſhjanā un darinajſchanā atrodas ſpehja atrautees, atſwabinatees no ſihkumeem, pahriwehrt winus par domu weenkahrſchu materialu, praſchanā ſtarp weſelu publi par gluſchi daſchadām iſlikdamos leetu uſfert winos weenkahrſcho, kopojochu un nokahrtojojochu pawedeenu. Bet ſeeweeſchu daudſpuſigā domajſchana, kura dod preekſchroku weſelam pret dakām, domu objektu ſatura bagatibu pret winu weenmulibu ir leels

kaweklis un šķēhrslis preekš šča prasijuma ispildišchanas. Pat mahkšlas rajchojumi dihgst abstraktu un nenoteiktu eedomu, ideju weidā. Mahkšleneeki domā weidolos, glešnās, bet wiau rajchojumu pirmās apsihmes, wiau darinajumu pamata šteleti ir itkai wispahrigas, plaščas un nenoteiktas konzepzijas, kura m truhkst katras weidolibas. Tikai rajchojuma tahlakā apstrahdajumā šchās wispahrigās idejas pahreet weidolu wirknēs, pahrwehričas par weidoleem. Tapehž abstraktas domaščanas wahjums ir eewehrojams kaweklis pat preekš mahkšlas rajchojumu radišchanas. Pascheem weidoleem, kas jau ušdihgušchi un gatawi, wajag peepildit un isteikt ideju, jo weidoli mahkšlas rajchojumā naw krašjaini akmentini, kas šawehti deegā. Rajchotajs — raditajs eet no idejām uš weidoleem; rajchotajs-ispilditajs eet no weidoleem uš idejām.

Seeweetes sozjalais jeb šabeedriškais stahwoflis ir tahds, ka tas eewehrojamā mehrā kawē un traužē wispahrigas un abstraktas domaščanas attihstibu pee winas. Seeweete ir šaimneeze, mahjas mahte, mahjas pahrwaldneeze. Šchis ušdewums aiņnem winas prahtu ar leelu pulku šihkumu, kas ušmahžas seeweetei iddeenās. Regreest wehribas uš tahdeem šihkumeem newar — šaimneežibā eeradišees nefahrtiba, šahks šihdet uš leju, bet nodarbošchanās ar teem išklaidē prahtu, atrauj winām špehtu un energiju uš plaščām wispahrinajchanām. Behrnu kopščana ari ir šaistita ar pulka šihkām ruhpe m, kas bej iņnehmuma nepeezeščamas preekš behrnu labklahjibas; paschi behrni pastahwigi ušbahščas ar wišadeem nekeem, trauzedami šaistoschu un nopeetnu domaščanu. Behdigi, ja seeweete greesč wehribu uš šawu tualeti jeb apgehrbu, uštur tahdus šabeedriškus šakarus un pasihščanās, tad atkal preekš tahdu dariščanu ispildišchanas winai šaseedo eewehrojami leela dala no šawa laika. Tahdā fahrtā seeweetes domas un ušmaniba pastahwigi ir wehrtas un šaistitas ar daščadeem šihkeem, neezigeem apstahkteam, kureem iddeenišchā šadšihwē ir leela nosihme. Lai ušturetū šawu prahtu špehjigu uš plaščām wispahrinajchanām un abstratzijām, seeweetei wajag peelikt nešalihdšinami wairak peešpeeschanās un puhliu, nekā wišreesčam, kura profesionalee darbi parasti iščakiras zaur leelu weenpušibu un lihds ar to zaur leelu abstratziju.

Behdigi, šajata ari tas, ka seeweesču prahta praktiškums, wina šaprašchana un interese uš aptahrtejo teesčamibu, wina praščana peemehrotees un peešleetees dšihwes doteem apstahkteam, kas šasneedj taiņni mahkšu, — tas wišs maš weizina originalos radoščos gara stahwoflus, kuri weegli war pahreet škaidra prahta teesčamibas robeschās, un tapehž

ijlittees, it ihpaſchi ſahkumâ, ſmeekligi un dihwaini, weegli war iſaizinat ſabeedriſko domu opoſiziju, wajadſibu zihnitees ar wiſu to, uſ ko ſeeweetes maſaf teežas, nekâ wihreeſchi.

Wiſu uſrahdito apſtahkku kopsjuma dara to, ka ſeeweetei gruhſtaf pazeltees ſinatnes un mahkſlas radiſchanas augſtakâs ſſerâs, kâ wihreetim, ne tapehž, ka winâ buhtu maſaf ſpehžiga un gudra, nekâ wihreetis, bet tapehž, ka winas prahts ir zitada rakſtura, ka winas prahta intereſes ir wehrſtas uſ zitu. Bet naw jaaiſmirſt, ka radiſchanas augſtakâs formas, tãpat kâ ari abſtraktas domaſchanas formas, ir kultureli eegurwumi zilweku ſugâ, un kâ naw nekahdas pretrunas ſtarp ſchâm jormam un ſeeweefchu prahta dabu. Wij laiki, kad ſenatnê zilweze nepaſina ne abſtraktas domaſchanas, ne patſtahwigas radiſchanas, aprobeſchodamâs ar pahrdſihwotâ attehloſchanas prozeſeem dſihwâ un apraugu formâ. Pehž tam maſpamaſam pakahpeniſti winâ peeſawinajâs ſchâs ſpehjas. Gewehrojamu ſeeweefchu weikſime un panahkumi ſinatnes daſchadâs noſarês un muhſu mahžoſchâs ſeeweefchu jaunâs paaudſes ſekmes nopeetnu mahzibas kurſu pahreeſchanâ nenoledjami un bej ſchaubam leezina abſtraktas domaſchanas un patſtahwigas radiſchanas plaſchâs attiſtibas eeſpehjamibu ſeeweefchu prahtâ, kaut gan dſina uſ konkretnu pee ſeewetem weenumehr buhſ pahſwarâ, ſalihdſinot ar wihreeſcheem. Tapehž ſeeweefchu prahta ſpehjas pakahpeniſta peeaugſchana uſ patſtahwigas radiſchanas augſtakâm formam ir pilnigi dabifka un pat nepeezeſchama un neiſbehgama parahdiba zilwezes tahtakâ wehſturê pee pahrgroſiteem apſtahkkeem ſeeweefchu ſabeedriſkâ ſtahwokli — un pee zitas iſglihtibas.

Uſrahditâs ſeeweefchu prahta ihpaſchibas ſawukahrt ir par zehloni daſchâm winu ſawadâm juſchanam un darbibi.

Tas apſtahkliſ, ka ſeeweetes ſamehrâ maſ nobodas wiſadâm tiſkoſchanâm, kaſ tahtas no teeſchamibas, ka paſchas ſpihdoſchakâs ainas, kuru preeſchmets ir attahki nahkami laiki, aiſgrahbj winas maſaf, nekâ ainas, kaſ gan weenteeſigas pehž ſatura un kraſjas, bet kuras ſihmejas uſ apfahrtejam aprindam; dara winu juhtas ſtiſwas tahtdoſ gadijumos, kad winu preeſchmets ir abſtraktis, tahtſch, newar buht nobots un peeſchkirtis gara aprauga uſſlatam. Tahda ir ſeeweefchu iſtureſchanâs pret ſlawu. Seeweetes nedſenas pehž tâs: winas ir meerâ ar tuwu ſtahwofcho zilweku labatſinu. Par ſaweem darbeem un puhlineem winas labaf ſanem godalgu newis wehlaſas ſlawas waj peemineſta weidâ uſ kahda laukuma ilgi pehž nahwes, bet weenfahrtſchakâ

un juhtas aiusufinoſchâ weidâ — apfahrtejo zilweku godinaſchanas un labatſinas weidâ. „Man naw nefa patihkamafa, ſafa Kolana kſje, ka taſ, kad mani pehz nopelna atſihſt un zeena tee zilweki, ar kureem kopâ eſ dſihwoju, un naw nefa neprahtigafa, kâ godinaſchana no taſdeem zilwekeem, ar kureem man wairs nebuhs jaſaſtopas.“ Seeweetes ſtipri peeturas pee ſakama wahreda: „labat ſihle rokâ, nefa mednis fokâ“. „Seeweefchu godkahriba, ſafa D. S. Mills, paraſti eerobefchojas ſchaurâs robeſchâs. Winas aprobeſchojas darit eeſpaidu galwenâ kaſrtâ uſ zilwekeem winu teeſchâ apfahrtnê; winâm gribâs, lai winas miſletu, zeenitu un preezatos par winâm tee zilweki, kuruſ winas weenumehr redj ſawu azu preekſchâ, un ja taſ pilnibas pakahpeenſ mahkſlâ waj ſinatnê ſaſneedj ſcho noluhku, tad gandrihj weenumehr winâm ir deefgan.“ Seeweetes, kaſ dſenas pehz ſlawas, kamehr wehl ir retſ iſnehmums; winu ſkaita wairoschanâs leezinâs par nopeetnâm pahrgroſibam, kaſdas noteef ſeeweefchu pſichikâ wiſpahrigi un ſeeweefchu prahta gaitâ ſewiſchki, kaſ war notikt lihđj ar ſeeweetes ſabeedriſkâ ſtahwoſka pahrgroſibam un ſeeweefchu iſglihtibas ſiſtemas uſlaboſchanu.

Zaur taſdâm paſchâm ſekam ſeeweefchu domaschanas uſrahđitâs ihpaſchibas atſpogulojas ari zitâs juſchanâs, kuruſ teoretikam abſtraktam elementam ir kôti leela noſihme, par peemehru, miſhleſtibas juhtas uſ wiſu zilwezi. Schâs juhtas gan ari pee wiſhreeſcheem ir kôti wahjas.

Pee ſeeweetem bagati attihſtitâ juhtu dſihwe, winu gara ſtahwoſka dſihwigums un nepaſtahwiba jeb groſiba iſaizina ſeeweefchu dwehjelê leelu pulku tiſkoſchanu. Seeweete ir wairak tiſkobama buhtne, kâ wiſhreetis. Sawu dſihwu tiſkoſchanu ſjerâ ſeeweete ir neatlaidiga; wina ſaſneedj ſawu noluhku, kâ ſafa, ja ne zaur maſgaſchanu, tad weleſchanu. Bet wiſu ſcho energiju un neatlaidibu ſeeweete parahda tiſ taſdâ gadijumâ, kad tiſkoſchanas preekſchmetſ ir ſeeweetei tuws, kad ari darbibas reſultats naw atbiſđitſ uſ kôti taſku naſhtotni. Ja winai leef preekſchâ dſihtees pehz kôti taſleem noluhkeem, ja darbibas lihđſekti un eerotiſchki teef nemti netaiſni no apfahrtejâs teeſchamibas, un patſ darbibas effekts naw azim redſams, tad ſeeweete maſ nododas taſdai darbibai. Attaſla naſhtotne preekſch ſeeweetes ir tumſcha un maſ peewilziga leeta. Loſe's gluſchi pareiſi peefihmê, ka wiſhreetis ir gatawſ uſnemtees ari taſdas leetas, kuruſ gals naw ſaredſams, ja tiſkai ir dariſchana par kaſda nebuht wiſpahriga prinzipa un paſaſtuma iſweſchanu; ſeeweetem turpreti ir nepeezeefſchami wajadſigs uſrahđit

gaidamos panahkumus, winas grib eepreefch nojauft galigo weidu, pee ka pehdigi janokuhst (winam neintereljantais) darbibas ustraufums.

Zeeschâ sakarâ ar seeweeschu tipa wispahrigâm pfichijlâm ihpafchibam stahw wehl weena seeweeschu domaschanas sawadiba — seeweeschu spreedumu eewehrojami leelâ subjektiwitate. Seeweetes spehku un energijas leela dala teef patehreta uš darbibu organisma cefschpušê un uš prozešem, kas zeeschi saistiti ar organifeem; jušchanu daschadi aploki spehlê loti redsamu lomu seeweetes apfinâ; personibas ideja e enem pirmo weetu winas domaschanâ. Gluſchi dabifki, ka seeweeschu tipa wiſas ſchâs sawadibas speeſch seeweetes wiſu apſpreeft no subjektivâ, personifkâ redses punkta, nelaijch peefchêirt objektiwai, neſawtigai pateefibai tâs noſihmes, kaſhda winai peenahlas, leef wiſu uſluhſtot peefleenotees zilwekam, ſakarâ ar wina wajadſibâm, praſibâm, tihofſchanâm un ſimpatijâm, ad hominem. Tahds subjektims redses punktis domaschanâ jau ir nomanams pee maſâm meitenem ſamehrâ ar ſehneem un ari pee pilnigi peeauguſchâm seeweetem.

Seemel = Amerikâ daschâs ſkolotajas, ſtarp zitu greeſuſchâs wehribu uš behrnu nepateefiguma daschadâm formam un, neatraſdamas waja-dſigo aijrahbijumu literaturâ, uſnehmuſchâs paſchâs iſpehtit. Pehz eepreefch ſaſtahdita plana tikufchi ruhpiġi nowehroti kaſhdi 300 abu dſimumu behrni, wezumâ no 12 lihbi 15 gadeem. Schâs nowehroſchanas weens reſultats bijis tahds: uš leelakâ wairuma behrnu nepateefiguma loti eewehrojamâ mehrâ darot eeſpaidu personifka eepatika un neeepatika. Ja meli teefot apgalwoti par pateefibu wezaku waj draugu dehl, tad eſot loti gruhti pahrleezinat behrnus, ka tâ darit naw labi. Veefchi nowehrots tahds gadijums: zilweks, kas behrnam patihkams, jautajis wina, kaſhdu winſch atrod to leetu, kas behrnam nepatihk: „to, waj naw ſkaifta leetina? ja?“ Tad behrnam gruhti atbildet: „ne“ un pa leelakai dalaſi winſch meklejis kaſhda nebuht widus zela ſtarp pateefibas praſijuma un personifko draudſibu; ja turpreti par to paſchu praſijis kaſhds leeks, behrnam ſweſchâs zilweks, tad winſch beſ kaſhdas ſchaubifchanâs un kaweſchanâs iſteizis ſawu pahrleezibu. Pehz nowehrojumeem iſrahdijees, ka ſchâs ſchêiras waf-firdibas truhkums pee meitenem leelaks, neka pee ſehneem.

Bet ja meitenes zenſchâs ſaweem draugeem ari nepatihkamu iſrahdit, kâ panefamu, kreetnu, tad wispahrigi winas ſtipraf un zeeſchaf par ſehneem iſpilda bauſli, kuſch gan neatrodas deſmito ſkaitâ: „pateefiba preefch draugeem — meli preefch naidneekem.“

Wantegazza pastahsta tahdu jaktu: kahda it glihta, skaiſta puſ-
 augu meitene gahjuſe kopâ ar ſawu mahti gar kaſarmeem un uſ waktſ
 ſtahwoſchs ſaldats ſtiprâ balſi teizis: „zil ſkaiſts behrniſch!“ Paerjot
 kahduſ ſolus tahtak, meitene kluſi un pat pabailigi ſazijuſe ſawai
 mahte: „waj tu dſirdeji, ko taſ ſaldats teiza?“ — „Ne“, atbildejuſe
 mahte, gribedama pahrbaudit ſawas meitaſ ſirdi. — Winſch teiza:
 „zil ſkaiſta jaunkundſe!“ Bet tad, it kâ noſchehlodama par ſawu
 atſiſchjanos, meitene ſtipri noſarkdama peemetinajuſe: „bet winſch to
 teiza koti kluſi, tâ kâ eſ neſadſirdeju“.

No peeauguſchâm ſeerweetem ſchâi ſinâ atjaukſimeeſ itai uſ
 weenu — uſ Rowalewſku. Pat tahda ſeerweete, kâ Rowalewſka, kaſ
 iſgahjuſe nopeetnu ſinatneſ ſkolu, kuraſ darbibaſ patſ preekſchmetſ
 radina pee objektiwitateſ un beſpatibaſ, koti tahtu nebij brihwa no
 ſubjektiwitateſ wiſoſ ſawoſ ſpreedumoſ, iſnemot matematiku. Par
 literariſkeem raſchojumeem wina ſpreeda ne wiſ pehz wiſpahratſihteem
 pamateem waj pehz winaſ paſchâſ iſſtrahdateem prinzipeeem, bet no
 tiſtri perſoniſka redſeſ punkta, jem ſawu ſimpatiju waj antipatiju
 ſtipreem eeſpaideem, lai ari taſ buhtu preti katrai logitai un katrai
 pahrleezibai. Ja domâſ un juhtaſ, kaſ apgarojuſchâſ kahda rakſt-
 neezijſka raſchojuma autoru, ſaſkaneja un ſakrita ar winaſ paſchâſ
 domam un juhtam, tad wina weenumehr bij gatawa atſiht paſchu
 iſdeenijſchako raſchojumu par warenu un ſlawenu. Turpreti, ja autoru
 uſſkati ſchkirâſ ar winaſ uſſkateem, tad wina paſtahwejuſe, ka ta
 grahmata ne kam nederot. Winai nebijiſ nekahda ſtingra un noteikta
 jehdſeena par dailumu. Pate bahlatâ, weenkahrſchakâ (landſchafſts),
 dabâſ aina winai likuſeſ daiſka, kad wina bijuſe labâ gara ſtahwoſki
 un, otradi, wina gluſchi weenalſigi gahjuſe garâm paſchâm apbrih-
 nojamakâm burwiſki daiſkâm ainam un weideem, iſturejuſeſ gluſchi
 newehrige, ja bijuſe ſliktâ gara ſtahwoſki. Tahdi paſchi bijuſchi winaſ
 ſpreedumi par zilwefu ahreeni, winai nebijiſ nekahda ſtingra jehdſeena
 par liniju daiſumu un harmoniju, par proporzionaliteti jeb ſamehru,
 par kraſſam un zitâm daiſuma objektiwâm apſihmem. Toſ zilwefuſ,
 no kureem winai preti dweſuſe ſimpatija, waj kureem peemituſchâſ
 tahdaſ ihpaſchibaſ, kaſ winai patikuſchâſ, toſ wina ſaukuſe par
 ſkaiſteem, zituſ turpreti par neglihteem. Gaiſchmatuſ un gaiſchmateſ
 wina labpraht atſinuſe par ſkaiſteem, bet koti reti ar ſcho wahrdu
 apbalwojuſe tumſchmatainuſ. Ar wahrdu ſatot, ſubjektiwitate winaſ
 ſpreedumoſ atgahdina tâſ apſihmeſ pilnigi ſubjektiwu rakſturu, ko

dewis kahds meschonis uš jautajuma par to, kas ir labs un kas slihts. „Dabi ir, šazijis šchis meschonis, nosagt zita seewu, bet slihti, ja tew pašam zits nošog seewu.“

Subjektiwitates, jušchanu, simpatiju eespaidu uš seeweeschu domaschanu daschi rakstneeki atsiht par tif leelu, eewehrojamu un šwarigu, ka šchis eespaids, pehz wiinu domam, pašchos pamatos, pašchâ jaknê trauzejot un bojajot seeweeschu domaschanu. Daniele Stern apgalwo, ka seeweetes šasneedsot un eeguhstot ideju šaprašchanu ar kaišlibas palihdsibu, bet tã kã kaišliba ir nepastahwiga, grosiga un nologiska, tad idejas pee seeweeschu leelakã wairuma ejot nejaušchas, negaiditas, dedfigas un weena otrai pretejas; winas neistekot meerigi un neattihstotees weenlihdfigi. Tahdãs wehtrainãs dabãs idejas ejot kaut kas it kã dwehseles šibens. Domat — preeksch seeweeschu leelakãs dasas drihsak ejot laimigs atgadijums, neka pastahwigs stahwoflis. Domu aplokã winas drihsak išdarot gaiščus ušbrukumus, neka pareišus ušnehmumus un isturigus uštahdijumus. Pate wiinu pašchu firds ejot tã neuštizigã, nodewigã Kapuja, kura wilina winas uš aptur beeschi ween tif pahra šokus no Romas.“ Pee šchã wišpahrigã ušškata papildu ilustrazijas weidã Stern peemetina šekojchas domas: „seeweetes, kuras bijuščas nelaimigas šawã gimenes dšihwê, praša laulibas šchkirščanas; turpreti tãš, kuras mihlê šawus wihrus, grib laulibas neščkiramibas — luht wiša wiinu logika. Wiinu juhtu dšihwigums un wina prahta wahjums un newariba špeesch wišu atteezinat uš indiwideem.“

Kã redjams, Stern ir gahjuše par tahtu seeweeschu domaschanãš subjektiwitates apšwehriščanã un nowehrtiščanã. Naw jaaišmirst, ka ari wihreeschu prahts šlimo ar to pašchu truhkumu, ka ari wiščh šawos špreedumos daudškahrt laužas waditees newis no objektiveem pamata prinzipeem, bet no subjektiveem — no jušchanãm, personišteem aiššpreedumeem. Pee seeweetem šchi domaschanas ihpaščiba parahdas, šaklanã ar seeweeschu pšichiskã tipa wišu raksturu, štiprak un špilgtak, neka pee wihreescheem. Bet šcho šawadibu paralise prahta kultura un dišziplina: jo wahjaka prahta škola, šo zilwešs zaurgahjis, tad ari jo subjektiwafi wina ušškati un jo wairak pee fakteem winam peemaišas juhtas, personiški eespaidi. Gluščhi neišglihtoti zilweki išrahdas pa-wišam nešpehjigi atšchirt šawã domaschanã šchãš subjektiwãš šehnalas no šakta objektiwãš patešfibas. Šglihtiba maj pa mašam peeradina pee tahdãš operazijas un eeksch ta tad ari pastahw weens no prahta

audsinaššanas ušdewumeem. Sašneegt ņingru objektivitati špreedumos ņeewetei ir gruhŭta, neņa wihrretim, winas pšichiskā tipa ņawadibu pehž; bet neņa newarama, ņeeweešchu tipam preti runajošcha špreedumu objektivitāte nemāš narw. Šchi ihpašchiba wairoņees un peenemšees ņeeweešchu prahtā lihds ar ņeewetes ņabeedriškā stahwolka un winas iņglihtibas pahrgrosibam gluhchi tāpat, ņa winas špehja uš abstraktu domāšchanu, augstako ņinatnes un mahkšlas radišchanu. — Tee wiņi ir kulturās eeguwumi, kuzi nahks ari ņeeweešchu rolās pee wiku darbīgafas lihdsdalibas kulturā.

V. nodata.

Šeeweešchu un wihrteešchu tipa ihpašchibu ņamehriģa apšwehrišchana un wehriteschana. — Šeeweešchu tips ņā pamats preekšch weenpušibu un nelihdsjenibu nowehrišchanas šcho laiku kulturā. — Šeeweešchu pšichiskā tipa nepeteekošcha attihštiba tagadnē un winas tahtafas attihštibas prašijumi.

Rad preekšchmets, kuzu mehš gribam pehtit, stahw tahtu no muhšu interesem, newar darit eespaidu uš muhšu dšihwes un darbības gaitu, tad war aprobeschotees ar weenu pašchu wina teoretisku, pehž eespehjas iņhri objektiwu pehtišchanu; kad turpreti winsch dšiti eespeeschās muhšu dšihwē, pinas ar wišām muhšu interesem, tad narw eespehjamās aprobeschotees ar wina teoretisku pehtišchanu ween. Pehž teoretiskā jautajuma nahk praktiskais dšihwes jautajums: ko jaunu war eewest muhšu darbībā pehtijama parahdiba? ņahdu eespaidu ta daris uš mums?

Tahds ir ari jautajums par ņeeweešchu pšichiskām, raksturiskām ihpašchibam. Mehš žentamees iņskaidrot šchās ihpašchibas. Bet eepašinušchees ar ņeeweešchu pšichikas raksturiskām ihpašchibam, mehš wehl neešam beiguhchi ņawas leetas. Renowehrišchami želas tahtaks jautajums: ņahduš tad ihsti ņlehgumus war taiņit no ņeeweešchu pšichikas ņawado ihpašchibu apluhkošchanas un ņeeweešchu lomas kulturā, ņihmejotees uš wiku tahtako lihdsdalibu un noņihmi wispahr žilwezes darbības

wehlaſa gaita? Waj ſeeweeſchu pſichiflais tips, ka ſawads, ir weenada wehribā ar wihreeſchu tipu waj ari ne?

I.

Seeweeſchu pſichiflā tipa ſawadibu pehtiſhana rahdija, ka ſeeweeſchu tips, buhdams weenads ar wihreeſchu tipu ſawās pamata ihpaſhibās un prozeſos, atſchēiras no pehdeja, wiſpirms, zaur eewehrojama mehra attihſtitu juhtelibu, daſcheem ſpehzigeeem un dſileem ſawilwoju-meem, zaur ſpehju ahtri nokluht lihds juhtu augſtakeem paſahpeeneem un aikal ahtri kriſt. Tas peeſchkir wiſam ſeeweeſchu pſichiflam tipam ſawadu un ihpaſchu weidu -- juſchanu pahriſwaru un kundſibu apſina. Pee wihreeſcheem turpreti, juhtelibas wahjakas attihſtibas peh3, gluſchi dabifli wairaf pazelas prahta darbiba; ſamehri ar ſeeweeſchu pſichiflā tipa ihpaſchibam, wina paraſhdas par waldoſcho, ne peh3 abſoluta leeluma un wihreeſchu prahta pahrakuma par ſeeweeſchu prahtu, bet iſti peh3 juſchanu ſamehri wahjakuma. Tapeh3 ari iſhumā teef ſazits, ka pee ſeeweetem walda juhtas, bet pee wihreeſcheem prahts, kaut gan ſchi formula naw gluſchi pareiſa un noteikta; winu war peenemt tikai kopā ar augſchminetām eerunam.

Peelaiſhot ſeeweeſchu pſichiflā tipā juſchanu pahriſwaru, bet wihreeſchu tipā — prahta prozeſu pahriſwaru un apſwerot abus tipus no ſcha redjes punkta, mums jaatſihst wini abi, wahrda ſtingrā noſihmē, par nepilnigeem, nepeeteekofcheem, weenpuſigeem, jo pilnigam wiſpuſigam tipam, bej ſchaubam, jaaptwer ſewi wajadſigā harmonija jeb ſaſhana ſtarp prahtu un firbi, wikam jaſakopo, jaſaſtandina domaſchanas ſpehks ar juſchanu ſpehku un ſmalnumu. Bet, ſaprotams, war uſtāhdit jautajumu par ſcho elementu ſamehri wehribu un noſihmi, war domat, ka prahts augſtaks par juhtam, un tapeh3 wihreets, kuram prahts pahriſwarā par juhtam, ſtahw augſtak par ſeeweeti, kurai juhtas nem pahriſwaru.

Dauſi domataji un dauſi gadu ſimteni ir peeſchkihruſchi prahtam loti augſtu wehribu un firdei atkal ſemu. Dee ir tihri intelektualiſma preeſchſtahwoji, kuri eeſkatija prahta attihſtibā, pateebibas ſaſneegſchana zilweka dſihwes un darbibas pehdejo un augſtako uſderumu. Naw neka augſtaka par ſinaſchanam, par prahta attihſtibu, par gudribu, ſazija wini, — wiſam zitam ir tikai palihga jeb kalpa noſihme. Bet wini aiſmirſa weenu loti ſwarigu un leetiſchku apſtaſkli, taiſni to motiwu, kurſch mudina un ſlubina zilwekus uſ ſinaſchanu kraſſchanu, uſ

pastahwigu prahta un gara progresu. Bet kadehł gan zilweki domā, krahj gudribu? Waj wiini ir domasčanas maščinas, komplizeti, šareščigiti mečanisimi, kas kaħdreis palaišti walā un no ta laika kustas peħz inerzijas, waj ari ir dšihwas buħtnes, kam šewi paščās atrodas wiinu darbības awoti, zehloni un motiwi? Domasčana pate par šewi ir tihri objektīwa un nešawtiga darbība: wina nešatur šewi šawas attihštības motīwu. Kustesčanas, par peemeħru, pastaigasčanas, ari ir darbība, lihdsigi prahta darbām, un ari newar notikt pate no šewis beš kaħda motīwa. Šchis motīws i preekšč weenkahrščas kustesčanas, i preekšč prahta darbības ir patikas preekš, kurešč peemiht abām kustībām, i fisisķai, i pšichisķai, un uštur tās; wiinšč ir eekščejs, pašleħpts eerosinatajš. Beš patikas preekša juhtas katra darbība tuhlin apstahšees un beigšees, ka peħz daudj ruhpetees par isgłihtibu un gudribu, ka peħz puħletees un dšihtees peħz pateesības atšinas, ka šchai atšinai lihdsi nešeko ne patikas preekš, ne zeeščanas, ka wiis ir weena alga: šinat waj nešinat un pat dšihwot waj nedšihwot? Ja rastos leeks briħnumu daritajs un isnemtu no zilweka dweħseles špeħju šajust preekša baudas un zeeščanu, tad zilwezes darbība azumirłki apstahtos, zilweku jaunās paaudšes wairs neželtos, bet ešoščās ar waru pahrrantu šawu ešamību motīwu truhkuma peħz preekšč winaš ušturesčanas. Ar wahrdu šakot, zilweka laime naw eepšejama beš juščanam, bet laime, lai kā kurešč katrs wiinu šaprot, ir dšihwes augstakais noluhķs, zilweka organizma pamata šwihre, tas špeħķs, kurešč wed zilwezi pee kustības, fisisķas un pšichisķas. Tā peħz prahts naw zildinams uš juhtu reħķina.

Laikam nebuhs wajadšigs runat par otradas, pretejas tešes nepareisību, ka juhtas augstakas par prahtu, jo winaš ir tikai prahta cekustinatajas. Juhtas paščas par šewi ir aklas, neprahtigas; winaš weenas paščas newar west wilweku pee laimes un pilnības. Winaš ir špeħzigs, bet ałks milšis, kurešč beškahjaino neš uš šaweem plezeem, bet kuram nepeezeeščami wajadšigas beškahjainā azis, lai neeekristu pirmā bedrē, pirmā graħwi. Parasti juhtu šastahwā atrodas prahta elementi, peeščħirot tam ar šawu daščadību dšihwigumu, špirgtumu, wišpušību, buħdami par zehloni juhtu neškaitamu formu ušdiħģščanai.

Tā tad uš jautajuma: kas šwarigaks — prahts waj širds? ja atbild, ka kaut gan abi šawadi un daščadi, bet abi weenlihdsj šwarīgi, weenlihdsj nepeezeeščami preekšč pilnigas zilweka dšihwes. Un kulturas attihštība pastahw ne tikai ideju progresā, bet ari juščanu progresā,

šad meermihligas, draudfigas un idealas juhtas zilvežē maj pamāsam patahpeniški eeguht pahršwaru par naidigām un egoistiškām juhtam. Jo plaščatās un dšilatās kluhst šchās juščhanas, tad ari jo augstata un stipraka ir kultura; bej juščhanu progresa naw eespehjama nopeetna kulturās attihstiba.

Saſtanā ar zilweka pšichiskās dšihwes prozesu divām galwenām grupam: atšinas un juščhanas prozeſeem, ari zilweka genijs parahdas divos weidos: prahta genijs un firds genijs. Pirmais ir domas, kas aptwer wišu pašauli, ir raščhojoščas, radoščas domas, kas apgaismu pašauli, atrišina wišus winas noslehpumus. Prahta genijs preeščai zaur wiſeem gadu ſimteneem, zaur wiſeem apgabaleem, no wina bej wiſa tumšiba, wina preeščā ir gaiſča un ſlaidra Deewa pašaulē. Sirds genijs — ta ir lihdsjuhtiba katrai zeeščhanai, katrai aſarinai, kas birst nahts kluſibā, katrai nopuhtai, lai tur wina iſlaustos no wahrdsinatās firds; tas ir preeks lihds ar katru, kas preezajas par kuru katru godigu un augstifirdigu darbu un leetu. | Ja par prahtu geniju ſata, ka wiſa elpo ar dabu weenu dwaſču, weenu dšihwibu, dšird ſahles augſchānu, ka winam ir gaiſča un ſlaidra ſwaigſchū grahmata un ar wina runā juhčas witni, tad par firds geniju ſaſata ka wiſa dšihwo ar wiſas zilwezes behdam un preeſeem, ka zilweka dwehſeles tatra kuſtiba atrod winā lihdsjuhtigu atſaku, ka naw it ne ne leela, ne maſa, kas neliktu lihdsjuhtigi trihſet un drebet ſchās leelai firds fibreem. Weens genijs aptwer wišu pašauli ar ſawu prahtu, otrs genijs ſlehds wina ſawā firbi. Kurſch genijs augſtaks, eewehrojamaks, kreetnaks, augligaks? Abi ir wareni, leeli, krahſchni, kaut ar daščhadi un ſawadi pehž ſawas dabas. Prahta genijs ir wihreešču genijs, firds genijs ir ſeeweetes genijs.

Saprotams, ſcho leetu newar uſtahdit tā, it kā weena pšichiski tipa dabai peemiſtu ſikai weenigi weens genijs un otra dabai — otrs. Pehž pamata prozeſeem abi tipi ir weenadi un tapehž war ſaſneeg, ari genialiteti abos wirſeenos; ir bijis loti daudz ar ta'antu apdab minatu ſeeweēſču prahta ſferā, ir bijis ari loti daudz wihreešču un juhtigu, lihdsžeeetigu firbi. Runat war ſikai par pahršwara teeſchānu, uſ weenu waj otru puſi pee ikdeenišķi wideji apdahwinatu wihreešču un ſeeweēſču wairakuma.

Peegreeschotees ſewiſķi wihreešču un ſeeweēſču domaſchanas ſa lihdsinoſchāi wehrtēſchānai un apwehrtēſchānai, mehš atrodami, ka ſeeweēſču domaſchānai peemiht eewehrojamā mehra dšihwigums un wi

pusiba, bet wihreeschu domaschana wairaf abstrakta un lihdf ar to sistematiska. Atkal ne weenâ, ne otrâ prahta tipâ newar eeraudsit pilnibas; pilniba ir weena un otra tipa raksturisku ihpaschibu harmonisks sastopjums. Abstrakta domaschana dod espehju preeksch leelaka dsikuma, asuma, analitiskuma, bet ir wecnpusiga. Winaš kodols slehpjas taisni eeksch ta, ka no wisa wesela wina isnem tikai weenu waj daschas ihpaschibas un us winu pamata uszel plaschas buhwes jeb darinajumus. Schâs buhwes, kâ tahdas, kas dibinatas ne us wisa wesela, bet tik us kashdâm dašam, weegli atdalas no teeschamibas pamateem un pahrwehrschas par gaisa pilim. Tahdâ zelâ rodas un dsimst fantastiske weidoli un tehli, wairaf waj masaf peewilzigi, wairaf waj masaf asprahtigi. Tahdi ir wisi jaunatee romani, kuri tehlo zilwezes dsihwi, kashda ta buhshot simtu, diwisimti gadu wehlat u. t. t. Abstrakzijas pahrsvars domaschanâ weegli nowed pee domu šausuma un formalisma. Pee tahdas domaschanas dsihwâ teeschamiba nobahl, preekschmeti un parahdibas it kâ istwaifo, pahrwehrschas par schemam, rubrifam, klastem; konkretu parahdibu pašales weetâ isplatas weikli pihtu wispahrijumu, likumu, slehgumu, formulu tihkls. St ihpaschi zeesch dsihwu zilweku šapraschana, kuri nekahdi newar eetilpees schematiskos rahmjos, pee kureem weenumehr sastopas te wairaf šatura, kas nesaeet gatawâ rahmi, te atkal masaf, tâ kâ rahmi atleek tukšcha weeta, i dsihwâ buhtne, i rahmis weens ar otru nesalihp, nesaaug, nesastahda weena wesela, un dsihwas buhtnes warmahziga eespeeschana gatawâ schablona ijarahdas par mahksligu un warmahzigu darbu.

Seeweeschu domaschana ir daudspusigata, dsihwaka; wina ir wiszaur pilna personibas idejas; wina sneedf wairaf pilnibas, noapakinajuma; wina ir teeschamibai tuwaka, spilgtaka. Abstraktas wachanalijas (jeb apreibinajumi) winai ir mas peeejamas un mas interesantas, wina ir skaidra, bej reibuma. Sinams, ari schis domaschanas tips, bej šamehrâ masas teeschanas us abstrakzijam, war radit ari daschus zitus truhkumus. Tâ, naw lo schaubitees, ka tas nesklubinatu daschâ finâ us išklaidibu un pawirschibu. Domajamâ šatura bagatiba, spilgtu weidolu un ainu pahrpilniba šlubina us domaschanas preekschmetu ahtru mainu, us ahtru pahreju no weena preekschstahdijuma us otru. Bet naw jaajimirst, ka daudspusigs un daschads materials ir wajadsigs, lai domas padaritu šwaigas, jaunas, lai domaschana buhtu augliga, radoscha. Domas, kawedamâs koti ilgu laiku pee weena un ta pašcha preekschmeta, nepegreesdamâs zitâm šferam, ijschuhst, kluhst nabadsigas un ne-

šneedš ta, ko winaš waretu šneegt, ja buhtu atjaunotas, padarinatas šwaigas zaur ziteem preeššmeteem.

Peemehrigi ar zilweka prahta diweem usrahditeem tipeem, ari prahta genijs war parahditees diwejadās formās: wispahrigā genijs un wešela genijs. Wispahrigā genijs — ir analitišks, abstrakts genijs. Winaš wijur redš un uštwer lihšsibu, wina preeššā išjuhđ atšewiščki preeššmeti un parahdibas, wiau walđsina abstraktas ihpašchibas, wiau pahrgrosibas un parahdišchanās pee preeššmeteem. Tahda šmalta analitiška prahta preeššā wiša pašauļe šaškalđas elementos, katrs preeššmets teef pehtits, te ar weenu, te ar otru juhtu, te preeššmeta weena puše, te atkal otra, bet reti preeššmets šahjas preeššā, kā wejšs šawā wišumā. Wešela genijs, glušchi otradi, teef walđsinats zaur parahdibas pilnibu, wišumu un pabeigtibu; winaš ir dahrgas newis atšchirtas abstraktas ihpašchibas, bet fakts wina wišumā, wina ihpašchibu wiša dašchadibā un bagatibā. Kad winaš peegreeščas šahdas atšewiščkas ihpašchibas apluhkošanai, winaš nekad neišlaišch no azim winaš šakara un nošihmes wiša wešela, špreešch par šcho ihpašchibu šakara ar žitām ihpašchibām, kuras šastahda preeššmeta dabu. Wešela genijs — ir sintetišks genijs. „Dihwaina leeta,“ šaka Šhofrua Sent = Zlers, „kad Kuewje's un es paštaigajamees pa pehrtiķu galeriju, winaš redš tuhštoti pehrtiķu, bet es — es redžu tikai weenu.“ Kuršch no šcheem genijeem augštaks, wehrtigaks, wajadšigaks zilwezei preeššch kulturās darba? Ubi nepeezešchami wajadšigi. Wispahrigā genijs ir wišreešchu genijs, wešela genijs ir šeweešchu genijs, bet pee tam naw jadomā ka weenam waj otram tipam peemistu weenigi tikai weens waj otrs domaschanas weids, bet tikai šcheem tipeem peemihđ galwenā teefšchanās uš aprahđitām pušem. Šeweešchu prahts, pee labwehšligeem attihštibas apštahķteem, war pazeltees abstrakžiju pašchā augšchgalā, un wišreešchu prahts — wišpušigi aptwert wešelu.

Tā tad wišreešchu un šeweešchu pšchišķeem tipeem ir katram šawas štiprās pušes un ihpašchibas, un šchais štiprajās pušes šlehpjas wahjumu weenpušibas un nepilnibu awots. Špehks ar newaribu, labās ihpašchibas ar truhkumeem ir nešchirami šaititi; katrai labai ihpašchibai ir šaws finams truhkums, štarp katru pahra škaitli šahw ari nepahru škaitlis. Redšedami šchos dašchados un šawados tipus, ko lai mehš tihkojam, uš ko lai dšenamees? Waj mums jaruhpejas pahrwehršt šeweešchu tipu wišreešchu tipā, išraut un išnihžinat šeweešchu pšchišķo tipu, jaruhpejas par to, lai padaritu šeweeiti par

wihreescha lihd sibu un weidolu? Waj ari eewehrojot scho tipu truhkumus un nepilnibas, mums jadsenas, lai raditu jaunu pilnigaku tipu, kurich weenlihdj atschirtos no tagadnes ka wihreeschu, ta seeweeschu tipeem, bet waj tas buhtu labaks un daifaks par teem? Waj ari mums jarikhjojas weenfahrschak, — jaruhpejas par pastahwojscho tipu usturesschanu un attihstibu, zenschtees pehz eespehjas wahjinat wiinu truhkumus un papildinat weenpusiba?

Peelikt publinus, lai iwestu gala pirmo jautajumu — pahrswehrt seeweeschu tipu wihreeschu tipa — naw peeteekoscha pamata, jo seeweeschu tips naw tikai truhkumu, bet wihreeschu tips tikai pilnibas krahtuwe. Katram no scheem tipeem, ka jau mehs aprahdjiam, ir sawas labas ihpaschibas un sawi truhkumi, sawas stipras un sawas wahjas puses, un us scha pamata waretu runat ne tik ween par seeweeschu tipa pahrswehrschanu wihreeschu tipa, bet ar tahdu paschu teesibu waretu runat ari otradi — par wihreeschu tipa pahrswehrschanu seeweeschu tipa: wihreeschu un seeweeschu tipi ir weenlihdj wehrtigi, wiini papildina weens otu, bet newar stahtees weens otra weeta. Turklacht wehl daschadiba ir dschwibas, attihstibas un bandas preeku awots. Ja mehs wisus zilwekus psichiska fina spehtu padarit weenabus, tad mehs apturetu leela mehrä katru attihstibu. Weenadibas, weenmulibas kundsiba, sad teef appeests un nomahfts wis, kas sawads, daschads, spilgts, newar west pee laba gala, un to newar wehletees. Weenmuligi prahti, weenadi usstati, tas pats tips, tas paschas walodas — ta ir psichiska nahwe.

Pehdigi, jausstahda jautajums par faktisko eespehjamibu waj neespehjamibu pahrswehrt seeweeschu psichisko tipu wihreeschu tipa. Zif tahku wihreescha un seewetes aprahditee psichistee tipi pahrgrosami waj nepahrgrosami?

Kultura un peenahziga audsinaschana war mihsstinat tipu starbas weenpusibas un nepilnibas, bet galigi isnihzinat un nonahwet newar, ta ka raksturiskam tipiskam sihmem un ihpaschibam ir saws pamats un sawa sakne wihreeschu un seeweeschu organisazijas sawadibas. Muhsu usderums bij rahdit, ka no seeweeschu organisazijas anatomo-fisiologiskeem pamateem ar logisku neisbehgamiibu zelas seeweeschu juschanu sawadibas un wiinu domaschanas sawadibas; mehs mehginajam jaitit un apweenot, wijas schas sawadibas ar weenu logisku pawedeenu. Ja nu seewetes psichisko ihpaschibu un sawadibu pamats shehpjas winas anatomo-fisiologiskas organisazijas ihpaschibas, tad mums

jadomā, ka ņeeveete tikai tad varēs pahrgrositees pņichiski paņhā ņatnē, kad pahrgrositees winas organisms. Vihdsj tam laikam winas pņichiskais tips paliks bej pahrmainas ņawos pamatos.

Bet taiņni ņawos pamatos, jo ņeeveetes tagadejais pņichiskais tips ņawā pilnigā weidā ir ne tikai winas dabas darinajums, bet arī wehstures, ņeeveetes ņabeedriņkā un gimenēs jeb dņintes ņahwolla anglis. Un ņchis pehdigais ir koti groņigs un nepaņahwigs: ņchodeen ņeeveetes ņahwollis ir tahds, bet rihtu jau war kluht zītads. Seemel-Amerikas ņeeweeņchu ņahwollis, ņalihdsinot ar Eiropas ņeeweeņchu ņahwollu, daudņejā ņinā zītads un Seemel-Amerikas ņeeweeņchu pņichiskais tips daudņejadā ņinā nowehrņchas no Eiropas ņeeweeņchu tipa, tuwinadamees wihreeņchu tipam. Bet uņ paņchu zilweka organizmu un wina ihpaņchibam newar luhkotees, kā uņ kaut ko pilnigi nn muhņchigi negroņigu; organisms naw granita almena klints, winņch mainās un groņās ņem apņahrtejo aprindu uu praktikas eepaideem gadu tuhņktoņchu laikmetā. Naw peeteekoņchu pamatu uņņkatit wihreeņchu un ņeeweeņchu tagadejo tipu par muhņchigi paņahwigu, negroņigu. Wiņs kustas, wiņs mainās un groņās; leelas pahrmainas un pahr-groņibas ir notikuņchas muhņu ņemes lodes un wiņas plaņchās paņaules attihņtibas wehsturē, leelas pahrmainas un pahrgrositees ir notikuņchas zilweka attihņtibas wehsturē, un kas eedroņchinasees apgalwot, ka nahkotine wairs neņola zilweka organismam nekahdu pahrmainu, nekahdu pahrgrositees?

ņauns pilnigats tips, ne wihreeņchu, ne ņeeweeņchu, bet labaks par abeem tipeem, mums nepawisam naw paņihņtams, un zenstees darinat tahdu nepaņihņtamu, neņinamu un ņantastiņku tipu buhtu gluņchi leeks, nepateizigs darbs. Kas tas tahds par jaunu tipu, kas atņchirtos no wihreeņchu un ņeeweeņchu tagadeja tipa, buhtu labaks par ņcheem tihpeem? Kahdā kahrtā tagadejos wihreeņchus un ņeeveetes, buhtnes ar ņinamām noteiktām ņiņiņkām un pņichiskām eepihmem un ihpaņchibam, pahrwehrņt par neņin kahdām bej dņimuma kahrtas buhtnem, pehž eedomam par labakām, bet pateeņbā un pamatos pilnigi neņapro-tamām buhtnem? Tahdu tipu darinaņchana atrodas ahrpus zilweka ņpehjas robescham.

Kulturai un audņinaņchana jausņtahda par ņawu peenahkumu un uņbewumu ne wis paņchās ņatnes pahrgrositees, newis ņeeweeņchu waj wihreeņcha tipa pamatu pahrgrositees, bet gan wina labo ihpa-ņchibu un ņpehžigo puņu pareija attihņtiba un truhkumu, nepilnibu un

weenpusibu mihtstinaschana. Scha usdewuma ijpildisjana ir eespehjana un nesneedjas pahri par zilweka spehkeem. Seeweeschu psichistais tips, zaur audsinaschanu kultiwets un islopts, zaur kulturu apgaismots, nostiprinats sawas spehzigas un labas ihpashibas un, pehz eespehjas, wahjinats sawos truhkumos, war pakalpot zilwezei augsta un leeliska mehrâ, war eeneft zilwezes kulturâs krahtuwê eewehrojama nogulbijumu. No seeweeschu psichiska tipa dabas ar logisku pareisibu zelas sekoschee pamata wirseeni seeweeschu kulturelâ darbiba: 1) zihna pret tagadejas kulturâs weenpusibam un neweenadibam; 2) zihna pret pesimijumu, un 3) zihna pret karu. Pakawesimees pee katra no scheem trim seeweeschu darbibas wirseeneem, to pate wiku daba it ka peeschkhruse seeweetem.

II.

Scha laika kulturu wihtreechi atsihst galwenâ kahrtâ par sawu roku un sawa prahta darbu, usstatidami seeweeschu nogulbijumu winâ par neezigu; wini lepojas ar scho kulturu seeweeschu preekschâ. Bet wihtreechu kulturâs lepniba ir drusku aprobeschojama. Preekschejâ nodakâ (IV) tika usrahditi fatti, ka pirmatnejâ elementarâ kultura, amati, semkopiba, praktiska medizina un pedogogija bij galwenâ kahrtâ seeweeschu darbs, un tâs wifas ir tahdas leetas, kam leela jo leela nosihme. Nutona pehtijumi un Schekspira tragedijas, bej schaubam, ir leeli kulturâs darbi; bet nesalihdsinami swarigaka un leelaka nosihme preeksch kulturâs attihstibas peekrita tahdeem seneem aijwehturiskeem atradumeem, ka nguns leetoschana, labibas un zitu augu audjeschana, dsihwneeku peeradinaschana par mahjas lopeem. Kuzsch spehris pirmos fokus scho leelako kulturâs warona darbu ijpildischanâ, bej kureem nebuhtu eespehjami ne Nutons, ne Schekspirs? Ir tikai tas sinams, ka pirmuhrnejâ materialâ kultura bij galwenâ kahrtâ seeweeschu, bet ne wihtreechu darbs. Wispahrigi seeweeschu prahta un puhliku nogaldijuma sumu kulturâ wehl lihds schim neweens naw pilnigi aprehkinajis un apwehris. Bet turpreti wina, bej schaubam, naw tif mafa. No otras puses, newar neatjihtees, ka scha laika kulturâ ir leeli truhkumi, weenpusibas, ka wina sator jewi i leelus labumus i leelus launumus. Un scha laika kulturâs truhkumi peeder taijni pee tâs schkiras, ka wini, pehz seeweeschu psichiska tipa pascheem pamateem, war kluht nowehrsti zaur seeweeschu darbigu un plaschu lihdsdalibu kulturâs darbâ un leezina, ka seeweete samehrâ mas ir peelaisita un jankta palihgâ pee schâ laika kulturâs darischanas.

Weens no ſcha laika kulturaſ- wiſredſamaſeem truſkumeem ir winas labumu ſoti neweenlihdſigs iſdaliyumſ — maſaſuma leeliſka labklaſhija un wairakuma noſchehlojamais un behdigais ſtahwoſkis. Pee kulturaſ darinaſchanaſ zilweze ſtrahdà gadu tuhkſtoſchus, ir nejuſe un neſ preekſch winas attihſtibas milſigus upurus, bet turpreti ſcho puhlinu reſultati jeb panahkumi preekſch wairakuma ir tiſ maſini, ka pat paſchu wihreeſchu ſtarpà laiku no laika pazelaſ balſis, par kulturaſ leelo neſpehjiibu, par kulturaſ auglu neezigumu, par leeliſko neſameh- rigumu ſtarp upureem un eeguwumeem jeb mantojumeem. Pehz Tolſtoja domàm, ſchà laika ſinatne un mahkſla eſot gluſchi neaugligas un neezigas, wiku wirſeens gluſchi nepareiſſ un maldigs: „Tas, kaſ pee mums teef ſaukts par ſinatni un mahkſlu, winſch ſaka, ir beſ- darbja prahta un juhtu darinajumi, kuru noluhkſ kutinat tahdus paſchus beſdarbju prahtus un juhtas“. Pateſjai ſinatnei un ari pa- teeſjai mahkſlai jaſalpojot tautas labà, jaatweeglinot winas gruhtais nepaneſamais ſtahwoſkis, jaapmeerinot winas wajadſibas un praſibas, bet turpreti ne ka tam lihdſiga nedarot ne ſinatne, ne mahkſla. „Wiſi ſinatnu wiſri nopuſlas ar ſaweem preeſterijeem upureſchanaſ darbeem, no kureem iſnahk pehtiijumi par protoplaſmam, ſpektralo analiſi u. t. t. Wet ar kaſhdu zirwi, ar kaſhdu zirwja kahtu wiſlabatà zir- ſchana; kaſhds ſahgis wiſweizigatais; kà eejaukt maiſi, no kaſhdeem milteem, kà taiſit un kurinat kraſhnis; kaſhda bariba, kaſhds dſehreens, kaſhdi traufi paſchi labakee un noderigakee dotos apſtahkſos; kaſhdas ſehnes war eſt un kà winas audſinat un labal ſagatawot, — par to ſinatne nekad wehl naw domajuſe. Wet wiſſ tas ir ſinatnes darifchana“. ſinatne eſot eemitinajuſes pee waldoſcheem kungeem un kapitaliſteem, wineem kalpojot, bet uſ tautu negreeſchot nekahdas wehribas. Tas patſ eſot ari ar mahkſlam. Mahkſlas raſchojumeem, pehz paſchas ſawas dabas, wajadſetu buht peeeetameem wiſeem, bet turpreti tautai wini eſot neſaprotami un newajadſigi un, iſnemot neiſpraſchana un garlaizibu, neka zita newarot modinat tautà. „ſaſeet gleſnotajam, lai winſch gleſnotu beſ ſtudijas, naturaſ, koſtimu un uſmahletu pee- ſapeiku bildites, winſch ſazis, ka tas noſihmejot atteiktees no mahkſlas tai noſihmè, kà winſch to ſaprot. ſaſeet muſikantam, lai winſch ſpehlè uſ harmonikam un mahza meiteeſchus dſeedat dſeeſminas. ſaſeet dſejueekam, rakſtneekam, lai winſch atmet ſawas poemas un romanus, un lai rakſta dſeeſminas, ſtahſtinus, pajazines, to ſaprot weentahriſchee nemahzitee kautini: wini atbildes, ka juhs eſeet prahtà juſuſchi. Wet,

schkeetas, kapehž gan lai mahkslineefi nekaltotu tautai?" Tagadejā laika finatniškā un mahkslas darbība neesot viņas zilvezes darbība, bet tikai finamu personu masa pulzina darbība, kureem peederot šho darbu monopols, kuri ļaujot sevi par finatnes un mahkslas zilvekiem, kuri pašaudejūšči ļāva aizinajuma eefščejo nosihmi un aishemti tik ar to, lai eepreezinātu un glahtu no šmajejōschās garlaizības weltehschu maso pulzinu. Tā domā Tolstojs.

Tapehž arī tas, ko ļaujot par kulturu un zivilīzāciju, esot noderīgš preekšč mājuma un no tā augsti wehrtets, bet wairakums, tautas masa, ⁹/₁₀ viņu zilveku neereedsot un eenihstot to. Wairakums weenumehr isturotees naidīgi pret zivilīzāciju, ne tikai neatihstot viņas ļaunumu un faitigumu. Telegrafi, dselsžeti, grahmatu drukaschana un ziti kulturās augši neesot atnešūšči un nenesot tautai nekahda labuma, bet ļaunums no teem tautai esot leelu lelais. „Ne art, ne kwaju taišit, ne wihses piht, ne istabu ušžirft, ne dseemas dseedat, pat ne Deewu luhgt tauta nemahžās un naw ismahziņēs no grahmatam. Katrs apfinigs, walfirdigs teesnešis, kas brihws no tizības progresam, atihstas, ka no grahmatu drukaschanas tautai neesot bijis labuma. Turpreti šlītumi ļajuhtami daudseem.“ Lihdsigā kahrtā uš tautu esot darijūšči eespaidu arī ziti zivilīzācijas augši. „Technikam, ahrtam, školotajam, glesnotajam, rakstneekam, pehž pašā ļāwa ušde-wuma, leekās, buhtu ļakalpo tautai, — bet kas tad redšams? Pee tagadejā wirseena it neka zita, isnemot ļaunumu, tee newar atnest tautai.“ Saprotams, arī tagadejōs zivilīzācijas augļos esot kas nebuht derīgš tautai: semneeks warot pabraukt pa dselsžeku, seeweete warot nopirft fatuu, istabā nedegot šķals, bet lampa, semneeks aishpihpejot pihi ar sehrkozīnu — špišchu — tas viņš esot labi; „bet katrā ļaunumā ir ļāws labums. Pee ugunsgrēhka war šašilditees un ar pagaliti aishpihpet pihi; bet kapehž gan ļajit, ka ugunsgrēhks labs un derīgš.“ (Tolstojs).

Tagadejās kulturās otrs eewehrojams truhkums — ir viņas weenupšigais intelektuali = materialais raksturs. Tagadejā laikā noriņas ļoti eewehrojama prahta kustiņa, pehtišchanas atsewiščkas nojares peewelf un waldsina daudš darbīneekus, kuri rada šmallas metodes un ahtri eet uš preekšču ušnemtā žekā; daščhadi isgudrojumi un jaunatradumi dsihwes materialo apstahktu ušlaboschanas leetā ir taišni apbrihnojami. Bet šchāi ahtrajai un ļoti eewehrojamai intelektuali = materialās kulturās pazēščhanai nešeko peekrihtojča un pee-nahžiga tīkumiška un wispahriģi firds attihstiba; tīkumi ja arī ušlabojas,

tab koti gauši, lehni, pavīsam nepeeteekošči, samehrā ar prahta un materialās kulturas ahtro peeaugschanu. Kluhdams lihbj ar kulturas attihstibu tikai majuleet', tikai drušzia labaks, humanaks, firšnigaks, tai pašā laikā zilweks peejawinas daudj šawadu, tihri kulturelu, netikumu, kas agrak wīnam nebij pašihstami. Tāpehž šen laikus atkan šuhdšibas par kulturu, ka wīna tikumiski maitajot zilwekus, wīsu apgabalu weztizibneeki un wīšos laikos weenumehr šchaubigi statijās uš katru jauneewedumu, špreešdami, ka eeguhstamee labumi, pa leelakai daļai teoretiska un materiela rakstura, neatlihdsinat ta šaunuma, kašdu nodarot tikumiskā, firds un šadsihwes ecraschu šinā. Šchās domas par nefeamehru starp zilwezes prahta un tikumibas attihstibu it ihpašči špilgti un daihi išteizis Šch. Šch. Ruffo's.

„Sineet juhs tautas, wīnšch šaka, reis par wījām reišem, ka daba ir gribejuse pašargat juhs no šinatnes, kā mahte išrauj no behrna rokām bihstamu eerozi; ka wīši nošlehpumi, kašdus wīna šlehpj no jumš, naw nefas zits, kā zeešchanas, no kurām wīna glašbj juhs, un ka gruhtums, ar kašdu šašneedsama šinašhana, ir tikai weens no labumeem. Zilweki ir šabojati, un buhtu wehl šlittaki, ja teem buhtu nelaime peedšint par mahziteem.“ Pehž wīna domām, starp zilweku prahta un tikumisko attihstibu pastahwot otrads šamehrs: jo masā išglihtota kašda tauta, tad jo labaka wīna esot šawos tikumos; lihbj ar išglihtibu wīna maitajotees tikumiski. Tipišku peemehru un paraugu šchai šinā ušrahdot romeeschi, weentahrschi, peetizigi, gatami uš katru warona darbu, mišledami un zeenidami šawu dšimtes jeb gimenes dšihwi lihbj šawas špošchās kulturas laikmetam, ta bijuse Binžinatu un Muziju Šzewolu tauta; bet pilnigi nopirkami, nodewušchees tikai baudas preekeem, netiklibā grimušchi no galwas lihbj pat kašju papešcheem šawas kulturas augštākā stahwokli keišaru laikmetā,— tee bijušchi Tiberiju, Meronu, Kaligulu tauta. Un waj teescham esot wajadšigas miššigās puhles un išmana preešch labu tikumu atšinas? Waj wīnu likumi jau neesot eešpeesti wīšās firdis? Lai šaprastu wīnu likumus, waj nepeeteekot eedšilinatees šewi pašā un ušklaufitees šawas firdsapsinas balši tai brihdi, kad aprimuščas kaišlibas? Ja zilweki nebušchot besprahtigi, lihdsigi mums, šaka Ruffo's, tad wīni ar uš debesim pazeltām rokām un šahpem firdi teišchot: „Wīju warenais Deews! Tu, Kura wišwarenā špehkā stahw mušju prahti, išglahb muhs no išglihtibas un no mušju tehwu posta mahšlam un atdodi mums neprašchanu, nefinašchanu, newainibu un nabadšibu,

šchos weenigos labumus, furi war mums dot laimi, un furi ir dahrgi Tawâ preekščâ”.

Ari tagadejos laikos daudsi ūstas greifi un ūstihbi uš sinatnem un mahšlam, nebušdami pilnigi pahrllezinati un drošči, ka wiau peešawinaščanai neškos tikumibas bojášhana, it ihpašči pee šemako fahrtu zilwešcem un pee šeweetem. Behdejâm, pehz daudju domam, sinatne ešot deriga tikai aprobeščotâ mehrâ un sinamâš formâš, žitadi juhdot šeweetiba un žitas ūstaištâ dšimuma peewilžigâš ihpaščibas.

Tolstojs turas pee tahdâm domam, ka wišpahrigi mehs, pee-auguššee išglihtotee zilwefi, ešot eerihkojušči šawu dšihwi pretigu zilweka i tikumiškai, i fišišķai dabai un ka mehs šawa prahta wišus špehkus peeleešot, lai pahrllezinatu šewi, ka ūči pate ešot ta ihštâ dšihwe. „Wišs, ko mehs šauzam par kulturu: mušju sinatnes, mahšlas, wiši išgudrojumi un jaunatradumi preekšč dšihwes patikas — tee ir mehginajumi peemahnit zilweka tikumiškaiš prasibas; wišs, ko mehs šauzam par higijenu un medžinu — tee ir mehginajumi peemahnit un pee-krapt zilweka dabas dabišķâš fišišķâš prasibas. Bet ūšai mahniščanai, ūšai krahpsčanai ir šawas robeščas un lihds tâm mehs nonahšim. (Tolstojs).

Tagadejâš kulturâš tresčais it ušrihtoščais truhkums — ir darbu pahrllezigâ špezialisadžija, pee ka pamatos truhšči plajšhu sintešes darinajumu. Tagadejos laikos pehtiščanâš daščadu nosaru špezialisadžija un atšewiščinaščana eet tahlak un tahlak; sinatnu un amatu ūstais, daščadu lihdselku pulks, lai eeguhtu preekšč dšihwes nepee-zeesčami wajadšigo, weenumehr peeaug un lihds ar to šamehrâ paleelinas tagadejâš išglihtibas pamata truhkums — gara redšes aploka šaščaurinaščana, wišpahriško redšes punktu šaudesčana, weenumehr leelaka un leelaka prahtu nogremdesčanâš fiškurru un atšewišķumu pehtiščanâ. Bij laiki, kad par kulturâš augštako idealu ūstaijâš filosošifka išglihtiba, un filosošija tika šaprašta, kâ deewišķu un zilwežišķu leetu šaprašana, t. i., kâ wiša ta peešawinaščana, ko wareja dot laikmets kulturelâ šinâ. No ta laika wiša ūči leeta ir štipri ween pahrgrošijušes uš šlikto puši. Tagad kulturelâš šemēs naw wišpahrigâš augštakâš išglihtibas, bet ir tikai špezialâ; widejâ išglihtiba nes galwenâ kahrtâ filološifku raksturu; tahdâ kahrtâ filološifķâš sináščanâš, — deewišķu un zilwežišķu leetu sináščanâš, nekur neteek šneegtas, neteek eeguhtas. Tapehz mehs ari peebšihwojam loti dihwainas parahdibas, mums ir mahžiti wišri, bet neišglihtoti zilwefi, mums ir leeli un

wareni ſpezialisti, kaš ſin un paſihſt ſawâ aplofâ, ſawâ arodâ paſchus neezigafos ſihkumus, bet zitos aplofos, zitos arodos neſin paſcha ſwarigatâ un leetiſchkatâ. Sehtinas un ſchogi, kaš ſchir ſpezialitetes, ir kluwuſchi tif beſi un augſti, ka mahzitee ſpezialisti wiwu beht nepahrredſ wiſa ſiniſkâ lauka un ſaudè intereſi uſ plaſcheem uſſtateem un wiſpahrinajumeem. Medizina, par peemehru, ir iſſtarojufès, iſſarojufès tahdâ ſpezialitetu wairumâ, ka zilwekam, kurſch miht dſeedinatees un ſlimot, jaaizina gandrihſ waj wefels ſimts ahrſtu = ſpezialiftu. Un ahrſti, kaš loti kreetni dſeedina auſis, iſrahdas neſpehzigigi dſeedinat azis, kaš dſeedina nerwu ſiſtemu, naw ſpehjigi dſeedinat wehderu waj ſirdi. Ta pate parahdiba atkaſtrtojas ari zitos aplofos, zitos arodos — jurisprudenziâ, dabas ſinatnès, walodâs, maſtklâs. Tagadnes mahzitee wiſri loti daubſkaſcht ir fakta wehrgi, realifti wahrda rupjakâ noſihmè; preekſch wineem fakts ir ſwarigs ne tikdaubſ, kâ peerahdijums un idejas eetilpums, ziſ daubſ pats par ſewi, ſawâ tihrà naturelâ weidâ. Beerahdit kaut kaſhda otras ſchkiras rakſineela kaſhda neſwariga rakſchojuma iſhtenibu waj wiltojumu, eekſait rakſtos pareiſi kaſhdu tumſchu ſabojatu weetu, zelt preekſchâ pehž daubſ gadeem neapgaſſchamas leezibas, ka ſinams notikums ir notizis kaſhda mehneſcha 18, bet ne 19. deenâ, kâ lihds ſchim domats, ruhpiigi iſrakſtit un ſaſkaitit ziſ reifes kaſhds rakſtneeks leetojis ſawâ rakſtâ tahdu un tahdu wahrdinu — taš wiſs preekſch wineem ir augſtakâs baudas, par kurâm kaut ko labaku gara darbs it kâ newaretu zelt preekſchâ. Tahdi prahti war uſ ilgeem gadeem nogrembetees kaſhda nebuht weena auga, dſihwneeka, wehſturiska laiſmeta u. t. t. pehtiſchanâ. Pehž Tena leezibas, kaſham Lionne bijis 20 gadu par maj preekſch wihtola kaſhpura pehtiſchanas un aprakſtiſchanas. Laitam, ſchis mahzitais wiſrs buhſchot domajis, ka preekſch 20 gadu ilgas pehtiſchanas neeſot neezigaka preekſchmeta par wihtola kaſhpuru.

Tagadejo laiku kulturelâ perſona ſaſmalzinatos ſihkumos nu kluhſtot ſihka, ſehkla: kur wajadſetu aptwert ar prahta redſes ſlatu wiſu paſauli, tur wiwa aptwerot tikai weenu zilweka meeſas organu, ſabeedriſko ſakaruru weenu weidu, dſihwneeku waj augu weenu ſchkiru. Tagadnes iſglihtotais zilweks lihdsinotees tagadnes ſtrahdneekam fabrikâ: kâ pehdejais, kaš noſtahdits pee ſinamas maſchinas milſigâ fabrikâ, tikai ſin ſawu maſchinu un loti wahji paſihſt wiſu fabriku, tâ ari tagadnes kultureas zilweks ſin un paſihſt kultureas weenu dakinu, bet neſin un nepaſihſt wiwas wiſpahribâ un wiſumâ.

Uprahditee kulturas truhkumi, bej ſchaubam paſtahw. Katrs war manit Ruſſo un Tolſtoja domās leelu un ſajuhtamu pahrſpihlejumu, bet katrs war ari atſiht, ka tas ir tikai teeſchamibā paſtahwojchā pahrſpihlejumš, bet ne wis meli, mineto rakſtinecku tihš nepamatots iſdomajums. Uliſtahwet tagadnes kulturu winas wiſumā neſin waj kaħds uſnemſeš — tās ir loti nepateizigas puħles.

Rahbā ſafarā uſrahditee tagadnes kulturas truhkumi ſtahw ar ſeeweetem? Paſchā tuwakā. Seeweefchu pſichikiſkā tipā ſlehpjas ihpaſchibas, kaħdu truhft tagadnes kulturai. Tapeħz ſeeweefchu plaſchai un darbikai lihdsdalibai kulturas darbā jauſlabo kultura, japapildina wina, janoweħriħ winu kawejoſchee truhkumi.

Tagadnes kultura zeeſch zaur ſawu dahwanu pahrleeku neweenadu iſdalichanu; zilwezes wairuma ſtahwokliš ir noſcheſlojams un behdigs wiſwiſadā ſinā: garigā, tikumiſkā un eſonomiſkā jeb ſaimneezikiſkā ſinā. Kulturas taħds wirſeens neſacetās un neſaſtan ar ſeeweetes pſichiku. Seeweete dſihwi ſimpatijiſe perſonai, weegli eedomajas winas ſtahwokli, peemeħrojās un peeſleenas tam; wina ir tik daudſ zeeuſe, peedſihwojuſe tik gruħtu likteni, ka wiſi apbeħdinatee un apſpeeſtee ſehrdeeni ſtahw tuwu winas ſirdij; winas paſchās daudſ gaduſimtenu ilgais ruħtkais liktens ir iſmahzijs winu lihdsjuſt otra behdam un zeeſchanam, ir atweħriš durwis uſ winas ſirdi wiſeem zeeeteem; ir eſtatijiš winas dweħfelē lihdsjuħtibas toni. Paſcha zeeſchanas ir galwenais lihdsjuħtibas awots pret zitu zilweku zeeſchanam. Seeweete naw apreibuſe, wina ir praktiſka, wina bej apſkatiſchanās nedſihſeš peħz jauneem atradumeem un jauneem iſgudrojumeem, pirms nebuħš peeteekſchi ekſploateti jeb iſmantoti jau panahktee. Pateħret ſpeħtus un puħlinuš preekſch taħda darba, kurſch war tikt peemeħrots un iſleetots leelā wairuma labā tikai peħz pahra ſimtu gadeem, naw ſeeweetes dabā. Pee kulturas tagadejeem apſtaħkeem atſewiſchi zilweki, maſums, aiſſteidſas maſai, wairumam, preekſchā par weſeleem gaduſimteneem kā weenā, tā otra un treſchā ſinā, un tagadejā kultura pilnā weidā paſtahw preekſch ſcheem weeneneekeem, atſewiſchiſkeem zilwekeem, preekſch wineem ta ſtrahbā, bet pahrejā zilweze, wairums, pahртеel tikai no druſtam, kaš kriħt no kungu galda. Saprotams, newar jau noſtahdit lectu tā, ka lai neweens ſoliš netiktu ſpertš uſ preekſchu, pirms naw iſſuħtš, iſmantots un leetā liktš wiſa padaritā labums; bet wiſadā ſinā ir loti nepeezeefchami jaruħpejas par jau iſdarito atradumu paſchu plaſchato praktiſko iſleetofchanu un peemeħroſchanu.

Luhk te tad ari buhs loti noderigs seeweeshu prahts — wejeligs, praktists, kas apšver apstahku wišus fihtumus, kas prot atrast pajchus weenfahrschakos lihdsjekus pajchu gruhtako noluhku šasneegschana. Naw noleedsams seeweeshu talents praschanā isleetot un peemehrot prinzipus dšihwē, atrasti wisleetiščakās formas un lihdsjekus preešč ideju peepildišchanas teeschamibā. Bet seeweeshu juhtigā firds pret zitu zeeschanām buhs tahdas darbibas eerošinatajs, usturēs winas energiju un špehšus tumšcho kautinu apgaijmošchanā un wiau listena ušlabošchanā.

Tagadejās kulturās attihstibas wecnpušigais intelektuali-materialais wirseens runā taišni preti seeweeshu pšichiškā tipa pamateem. Seeweetē pahrwalda juhtas, wina tās augsti zeena, un wiau neeweesh-roščhana newar modinat winas simpatiju. Sinams, seeweete mihl materialus labumus un labšahjibu; no šchās pušes wina zeena tagadejo kulturu, bet kulturās materialais wirseens daudškahrt ušstahda par šawu noluhku tahdus preeščmetus un parahdibas, kam naw weetas ifdeeniščas dšihwes wajadsibās, kas neaišker dšihwes teeschi, un tapehž ari newar modinat ihpajchu simpatiju seeweetēs. Turklaht wehl intelektualisms, kas apšpeesch un nomahž juhtu attihstibu, taišni nesaskan un nesakriht ar winas dwehšeles raksturu. Seeweete teek ušluhkota par tikumu šargataju; eerasčas, šadšihwes kahrtiba, wišs dšihwes raksturs un gaita winas realā konkretā štahwoški štahw jo turwu seeweetes firdei, wiau pazelšchanās waj noslihdeščhana modina winās dšihwaku interesi, nefa abstrakti filozofiski prinzipi un sistemas. Aušis abstrakts intelektualisms seeweetei ir šweščs, winai wišpahrigi ir šweščha dabas neweeniba, štarba nesaskanā starp zilweka buhtnes daščhadām pušem. Atšewišķku weeneneeku pazelšchanās finatnes pajchās augstakās šferās un puhla rupjā nejechdšiba, tikumiško sistemu un prinzipu daudšums teorijā un tikumiškā elementa mašā nosihme teeschamibas dšihwē, mahššlas, literaturas šmalkā išdaile un rupjee tikumi — wiša šchi dišharmonija, šchi nesaskanā, wišas šchās pretrunas naw šaweenojamas ar seeweetes dabu, kura praša wešeluma, harmonijas, weenibas. Buhdama pate wešela buhtne, parasti neeeredšedama wecnpušibas, ari kulturās darbā seeweete dšihšees pehž tahda pašcha wešeluma un harmonijas.

Tagadejās kulturās pahrmehrigā špezializacija, pee wišpahrigu redšes punktu ištuhkuma, ir wišreeschu prahta teelšchanās rezultats uš abstrakzijam. Roschkirdams parahdibas atšewišķki, wišreeschu prahts

galigi nogrimst winās un saudē no redsēs aploka wesele. Seeweete dod preekšchrofu plaschām sintesem par abstraktām špezialitetem; winās azis wesele ir weenumehr augsta un leela nosihme. Ar wišu galwu nogremdtees špezialitetē winai šamehrā ir gruhiti, i winās prahta dabai winās peenahkumi i winās, kā mahtes un mahjas šaimneezes, stahwollis nepeekauj winai tahdas weenpusfigas konzentreschanās. Tapehž winās lihdsbalibai kulturās darbā japarahdās kā leetischkam un šwarigam papildinatajam tagadnes prahta un gara kustibā, peekojojot winā leelaku weseleumu, sintetiskumu un plaschumu.

Tagadejā kulturā, beš jau usrahditeem, ir wehl weens prahta un gara wirseens, kuresch dara loti manamu eespaidu us šabeedribas stahwollu un darbibu, kuresch ari jo plaschi isplatās, bet ari pawišam nesaškan ar šeeeweeshu pšichiskā tipa pašchu darbu, pašcheem pamateem. Tas ir pesimisms. Kā sinams, pesimistiskee praktiskee wirseeni dšihwē un pesimistiskās teorijas ir wezu wezee; tee steepjas zaur wišu zilwezes wehsturi, te kluhdami špehžigati, te wahjati, bet nefad neišbeigdamees, Pağahjušchā gaduštintenī pesimisms plaschi isplatijās un darija deesgan stipru eespaidu, winšch kluwa gandrihš par modes leetu filosofu pašaulēs dšihwes usskatā. Kā teoretiskam filosofijas stahwoklim, kā filosofiskai sistemai, šaprotams, pesimismam ir tahdas paščas teesibas us pastahweeshanu, us esamibu, kā ari wišām zitām filosofiskām sistemām; bet titlihdš winšch pahreet dšihwes, praktiskas darbibas aploka, tad wina stahwollis pahrgrošas. Leeta ta, ka pesimistiskais pašaulēs usskats naw labwehligs, neweizina energijas attihstibas un zihnas, winšch parokas sem zilweka dšihwes preezigā gara stahwokka, iskrahsu wišu pašauli tumšchās krahsās. Pašaulē, pehž pesimistu mahzibas. daudš wairak launuma, behdu un zeeeshanu, neta labuma, preeka un baudu; pamafinat behdu wairumu neesot eespehjamš, un no šchejeenes praktiskais prinzijs: nepretojees launumam, tapehž ka no tahdas pretošchanās netaš labs neišnahks, zihna weltiga, tā kā wina wehrsta pret negrosameem dabas likumeem. Zaur tahdu slehdseenu katra energija teef nomahkta.

Deekas, waretu gaidit, ka wišwairak pesimisma peekriteju atradišees starp šeeweetem, jo šeeweetem isnahk daudš wairak zeešt, kā wiħreescheem, luhkojotees pehž winu organizijas šawadibam un winu sozialā stahwokka. Pesimismam buhtu jabuht par tihru šeeeweeshu filosofiju. Bet turpreti starp šeeweetem pesimistu weenumehr ir bijis loti maš, un šchā faktā loti špilgti parahdas šeeeweeshu šawadā pšichita.

Seeweetes, salihdſinot ar wihreescheem, ir dſihwes preezigas. Winas daudſ zeeſch, bet tapeh₃ neſaudè ſawa dſihwes preezigà gara ſtahwoſka. Winas naw kà apreibuſch_{as}, bet nem dſihwi ta_hbu, ka_hda wina ir; winas nenodobas par daudſ ta_hktem idealeem, ka_s war peepilditees tikai pa_hrleezigi ta_hlâ na_hkotnè; winas dſenas pe_hz ſa_hnee_hſameem un peepildameem noluh_hkeem. Un ſcheem noluh_hkeem, tàpat kà teloſch_{ai} dſihwei, ir ari ſawa preezigà, lih_gſmà nokra_hſa. Atdalit no dſihwes behdigo pu_hi un u_h ſcheem pamateem zelt weſelu filoſofiſku ſiſtemu ir pa_hrmehriga noboſchanàs abſtraktam darbam, ka_s tik leelâ meh_hrâ atrodas wihreeschu pra_hta dabâ, bet maſa_h ſeeweefchu pra_hta dabâ. Stahwedama tuwu teeſchamibai, juhteligi uſtwerdama eſamibas wiſa_s ſajuhtas, dodama dſihwibu jaunâm paaudſem, ſeeweete newar aiſta_iſit azis preeſch dſihwes preezigàs, lih_gſmàs pu_hſes un wiſur redſet tikai behdas un zeeſch_{ana}s. Winai, ſaprotams, buhtu ſoti ſa_hpigi domajot, kà, dodama dſihwibu jaunâm paaudſem, wina tikai ſteepi ga_humâ zilwezes zeeſch_{ana}s, neſaudama zilwezei nogrint laimigajâ nirwanâ. Dſihwè atrodas daudſ behdiga, bet ari daudſ preeziga, un na_hkotnè, pee waja_dſigàs energija_s un darbiba_s, wina ſneegs ſcha preezigà we_hl wairaf. Tape_hz ſeeweete jau pe_hz ſawa_s dabas ir peſimiſma eenaidneeze, un wina daudſ weegla_hſ peegreeſt mormonu ma_hzibai, neka peſimiſmam. Peſimiſms ir pa leelakai da_hkai dru_hmu, weenpu_hſiba_s un abſtra_hzija_s miſledamu, wihreeschu i_hpaſchum_s. Ne par welti Schopenhauers un Hartmans — ſeeweefchu eenaidneeſi.

Zihnas treſchais weids, kuru ra_hda ſeeweetem wina pſichikâ tipa ſawadiba_s, ir zihna pret ka_hru.

Seeweetes dod dſihwibu jaunâm paaudſem, wina_s atdſemdina, atjauno un turpina dſihwibu. Ar leelâm ſa_hpem un moſam wina_s rada jauno paaudſi, wina_s iſlej ſawa_s aſini_s, lai no ſchâm aſinim atti_hſtito_s jauna dſihwiba. Seeweete ir rabi_htaja, bet ne poſtitaja, un zaur ſcho radiſch_{ana}s darbibu peepilda_s weens no wina_s galwena_hkeem uſdewumeem, wina_s para_hdàs wina_s daba. Un lu_ht pee ta_hdâm buhtnem eeroda_s ka_hra deew_s un praſa upurus preeſch ſewi_s. Atdod man ſawa_s de_hlu_s, ſaka wina_hſch, lai wina_s klu_hſt par ſaldateem, lai wina_s iſni_hzina, dedſina, ka_huj un ari lai wina_s paſchi teef iſni_hzinati un ſakro_hſoti. Atdod man ſawa_s meita_s: lai wina_s eet pee eewainoteem par lopejâm, lai wina_s eet u_h ka_huja_s lauka, u_h epidemiju, lipigu ſlimibu weetam atweeglinat un remdet ſawu bra_htu zeeſch_{ana}s, kò ſakro_hſto_is eenaidnee_hs waj ſagra_hbuſch_{as} ni_hna_s ſlimiba_s. Un nabagâ,

nelaimigā mahte nes pašču leelako upuri, kaħdu tikaĭ ween wina war neft: atdod ſawus dehluš un meitas, ſawu wiħru, ſawu mahſu bahrgam neſchehligam kara deewam. Bet taħds upurs ir pretدابيکس: waj teefſham wina tapeħz dſemdejufe behrnus, lai pate noſoditu winas uſ ſatroplo-ſchanu un nahwi? Wiħreetis, pee ſawas teefſchanas uſ abſtrafzijaġ, war aiſraantees zaur faru, politiſtām eedomam, zaur wiſpaħrigo filo-ſofiju par walſts intereſču paħrakumu un preekſchrozibu par perſoniſku labumu. „Walſts, ſpreech wiħreetis, dſiħwo ilgaku muħſču, neka indiwidi; iſſuħd paaudſe peħz paaudſes, bet walſts attihſtas taħtaf: eeguħſt ſlawu, ſpeħtu, waronibu waj ari ſaħt iweħrtees uſ grimſchanu un iſniħſt, ja peelaus zitām walſtim ſewi paħrſpeħt. Tapeħz wiſ-ſwarigatais un wiſaugſtafais noluhſ, peħz ka jadjenas katram atſe- wiſchĕam zilwekam, par ko winam jabuħt gatawam kura katra laika nodot ſawu dſiħwibu, ir iħſti walſts paſtaħwiba, wareniba un lab- flahjiba.“ „Zaulibas un gimenes miħleſtiba — bej ſchaubam labas leetas. . . bet kara gadijumā winas jaatbiħda uſ otra plana.“*) Bet ſeeweetes newar ſcho leetu atbiħdit uſ otra plana, jo pret ſazelas un breħz winu daba. Winas ir dſiħwibas atjaunotajas, winas ir radi- tajas, bet ne niħzinatajas, un tad lai winas preegatos par faru? Winu ideali ir meera, bet ne kara ideali, winas kalpo miħleſtibas Deewam, winas peeder pee lehnibas un paſchaisleedſibas religijas, bet ne pee iſniħzinaſchanas un poſtiſchanas tizibas. Winu ideals ir meera braħliba; ne par welti ſeeweetes ir neħmuſchas taħdu darbigu liħdſ- dalibu kriſtigas tizibas iſplatiſchana, ne welti winas ari paſchā kriſtigā tizibā ir puħlejuſchās iſbiħdit uſ preekſču ſirds humano puſi. Scherrs ſaka: „Winas aprija kruſtu ar roſem, miħkſtinaja dogmu baħrdſibu, ſem winu ruħpigām rokam attihſtijās kriſtigā tizibā buħdamās huma- nitates ſehklas.“

No ſen ſeneem laikeem ſeeweete ir uſſkatita par meera preekſch- ſtaħwi un ſargataju. Zaur prezeſchanos wina modina meeru un pat draudſibu ſtarp tām ziltim, kuras liħdſ tam paſtaħwigi karojuſchas zita ar zitu. Winas eejaufſchanās ſawu zilts braħtu priwatās kildās, tāpat ari daſchadu zilſču naidigās ſadurſmēs, gadijumu leelakā wairumā, atnes zilwekeem meeru un labflahjibu, tā ka ſenee germaņi ar pilnu zeenibu deħweja winu par „meera audeju“. Kad Amerikā ſeemel = riħta indeeſchi, lai aiſſargatos no balto uſbrufumeem, ſleħdſa

*) Verta Gutner.

šawstarpigu aissargšabeedribu, tad wini nodewa delawaru ziltei „šewas“ peenahkumus, šazidami: „mehš nododam juhšu rofās kweeschu steebru un kapli.“ No ta laifa delawaru zilts, buhdama „šewas“ weetā, šahla rihkot šameenotās tautas, „wina kluwa no ta laifa par meera šargataju, kuras glahāšanā tifa nodotas lelais meera belts (glee- mešču wahšu apkalle — tā šča sihme) un ustizeta draudšibas šehde.“*) Šehis šeweetes, tā šameerinatajas, darbiba ir loti daščada. Pee meščonu tautam šakildojuščos un pat šaplejšuščos wihreeschu šameerinaščana pa leelafai dakai neišdodas zitadi, tā til pee šeweeschu palihššibas. Indeeschu dšihrēs winu šewas parasti nedšer reibinoschu dšehreenu, lai buhtu špehšigās šameerinat wihreeschuš, kuru dšerščana parasti beidšas ar kauščanos. Pee iščerkešeeem, ja šeweete metas šarpā šarp diweem kaudamees eenaidneekem, tad kaujas zihna tuhlin beidšas. Tahdu pašču lomu šeweetes daudšahrt špehlē ari šarp- tautištās šaduršmēs. Pee Fezzanas eedšihwotajeem diplomatiņa ir pat šeweeschu špezialitete; meeru šarp naidigām pušem nošlehšš wadonu šewas, un šeweetes balšš weenumehr war aisturet fezzana roku, kurušch gataws azumikli išpuhšt šawam eenaidneekam dšihwibas šwezi. Šeweetes šameerina pat ušwaretajuš ar ušwareteem, pehž ešpehjas šakaušejot winuš weenā tautā. Pehšdigi, pee daudšām tautam šeweetes apščehlo nošeedšneekus un šameerina ar wineem šabeedribu. Pee wezeem šahweem uš nahwi notesats nošeedšneekš tifa atštahts pee dšihwibas, ja šeweete apšedja winu ar šawām drehbem. Ja kahdā nebuht šinā nošeedšees iščerkešš paguhšt eekluht šeweetes dšihwokli un pešfahrtees pee winas rofās waj kruhtim, tad winsch neaišškaramš wifu laifu, kamehr winsch peemiht pee šchās šeweetes. Iščerkešeeetes klahbtuhtnē nedrihšt notikt it ne kahda šodišchana un ir jaapkluft katrai zilts atreebibas juhtai. Wišpahrigi meščoneetes ir loti lihds- zeetigās pret wišeem nelaimigeem, pat daudšahrt pret šawu wihru eenaidneekem. „Wišos šawos zelojumos un nelaimēs, šaka Wungo- Parks, es atradu pee šeweetem tahdu maigumu un lihdsžeeetibu, kahdu pee wihreescheem narw.“

Tahdā kahrtā šeweetes kulturelā mištija jeb ušdewums no šen šeneem laišeem ir attihštīt zilwekos mihleštibu, draudšibu, lihdsžeeetibu, wišpahrigi meera ideala peepildišchana dšihwē. Karšč un mebibas

*) Šiperts. Kulturaš wehšture.

fematnè bij wihreeschu spezialà nodarbojchanàs, bet jemkopiba, daschadi amati, fainneeziiba — speziali seeweeschu darbs.

Peegreeschotees tagadnei, mehš pakawefimees pee Bertas Sutner antimilitariskà jeb pretkara romana „Gerotšchus nost!„

Pateesibà tas naw romans, bet kà autore šaka, „manas dšihwes wehsture.“ Berta Sutner ir isauguse kareiwiskà dšimtè un no behribas eesihduse zeenibu pret karu un kareiwjeem. Pret kuru katru zitu zilweku, nekareiwu, wina isturejusès ar noscheloschanu. Pret mahziteem wihreem, dšejneekem, zetotajeem, kas atraduschi* jaunas semes, wina jutuse drusku labwehlibu, bet zeenijuse un deewinajuse tikai eekarotajus; wini, pehz winaš domam, wadijuschi tautu likteni, darinajuschi wehsturi. Wina šlaisti tehlo, kà meitenes, gluschi preti šawai dabai, ašraujas no fara idealeem un karštuma. Meitenes, kaut gan winàm neesot jaet farà, mahzotees pehz tam pašàm grahmatam, pehz kuràm mahzotees ari sehni, bet šchàs grahmatas esot peemehrotas kareiwiskai, šalbatu audšinaschanai. Tapehz seeweeschu dšimuma jaunà paaudse peesawinotees sehnu garšchu, kas parahdotees pee meitenem šlaudibà pret wihreeschu likteni un entusiajmà pret kareiwju fahrtnu. „Sirds preezajas, kad ašinainu kauju un wijadu breešmibu un nešehlibu špilgtàs ainas išplatas un atveras muhfu, maigo wahrigo meitenu preekščà, no kuràm wišà zità teef prasita lehniba un mihfštums! Šahlot no bibeles, makedoneeschu un puneeschu kareem un beidsot ar trihsdesmit gadu karu un Napoleona kara gahjeeneem, wehsture usrahda šchaušmigu wirkni ašinainu lapas pušchu: pilšehtas deg uguns leesmàs, meerigee eedšihwotaji behgot špeesti „lehft par šobenu ašmeneem“, uswaretee teef nešehligi, šchaušmigi moziti un gahnniti. . . Ak Kungs, kahdu breešmigu eespaidu tas dara uš eedomàm, kà karšè un dedšinà tàs! Šchehšfirdibas juhtas gribot negribot paleef trulas. Wišs, kas šihmejas uš karu, teef ušluhšots ne wairs no zilweku mihleštibas pušes; tas ir it kà šwehtits, un kronets ar mistiško = wehšturiški = politiško oreolu, kroni un stahw augstak par katru kritiku. Tà tam ari jabuht; karšch — ir augstako godinajumu awots, grandiošu warona darbu arena, un meitenes jo freemi peesawina šchos ušštatus; ne walti winaš teef špeestas eekalt no galwas dšejas un prošaiskus gabalinus, kuros karšch teef zildinats. Pateizotees tam, starp mums parahdas mahtes — špartaneetes, „pultu meitas“ un teef išdomats miššums fantastišku kotiljona ordenu preekšč išdališchanas „širšninàm = ofizeereem“ pee „dahmu išwehles.“

Berta Sutner runà par austreeschu jaunawam un damam. Par freewu masfaweetem Gribojedows sen jau fazija, ka „winas lihþ pee kara wihreem, un tapehþ — ka patriotes.

Tahdà fahrtà Berta Sutner ir usauguse tahdàs aprindàs, stary tahdas pahrllezibas zilwekeem, ka augstatos ehþdeenus par zilweka warenumu wina atrod kareiwiskà waronibà. Bet luhþ usnahza kara pehrfona negaiþs; winas kaiþli mihlamais wihrs pats luhþjàs un labprahþtigi aishghja karà; atrunat wiwu no peedaliþchanàs karà nebij nekahdas eeshghjas, un tad luhþ parahþdijàs seeweetes daba. Idejas par kara warenumu, par eekarotajem, par uswaras preeka þalðumu ishghlghda kà seepju burbuki un atlikàs tika breefmigàs bailes par mihlamà zilweka weselibu un dsihwibu. No þahþuma Berta Sutner wehl it kà faunejuþes no þewis, par þawu it kà seklo patigumu, kad winas galwà laiku pa laikam pasibejuþþas ruhþtas domas: at, kahds gan labums no uswaras nabaga nokauteem waj þakropoteem kareiwjeem un wiwu nelaimigàm atraitnem?“ Bet breefmas un þchauþmas pret karu wairaf un wairaf þagrahþba wiwu un no winas dwehþeles dsihumeem ishlausàs mehþma, bet sturmiga, kà þlimas firðs kleeðseens, luhþghana Wisaugstakà preekþhà: „Al Kungs, jel þuhti meeru mums!“ Apklusinat un apmeerinat wiwu, karam tahþaf ilgþot, metàs arweenu ghruhtaf un ghruhtaf, un winas wezais tehws, toti kaiþligs kareiwis un kara deewinatajs, klausidamees þawas meitas antimilitaristàs, pret kara runas, eesauzees: „at, seeweetes, seeweetes, kas juhs par massirdigeem lautineem! Pat tu nekam nederi þhat þinà, bet, luhþ, þhkeetas, eþi audþinata wiþos goda un tehwijas mihleþtibas þingros liþumos. Bet preekþh tewis personiskà labkshþiba un meers þahw augstaf par tehwijas labkshþibu un þlawu!“ Breefmigee þauþejumi, kas kara deþt bij jazeesh Bertai Sutner, daudþu dahrgu un tuwu zilweku þauþejums, breefmigàs þchauþmas, kahdas wina redþeja, nokluwuþe uþ kara darbibas lauka, noweda wiwu tih tahlu, ka wina nolahþeja karu, kà weenu no wisleelakeem zilwezes þaunnumeem.*)

Gruhts un þmags frusts ir peemeþlejis Bertu Sutner; leelu personisku behðu un zeeshanu zekà wina nokluwa no kara deewinaþþanas pee wina nolahþeþþanas. Bet tahds zekþh naw neþeezeeshams preekþh tahðu þaþhu rezultatu þaþneegþþanas; seeweete þehþ þawas dabas ir kara pretineeze. Lihþs ar seeweeshu gara attihþtibas

*) „Rost ar eerotþkeem“.

pazellchanos, winas koti labi apfinafees wiſas kara breeſmas un poſtu ari beſ perſoniſku behdu mahzibas. Tad ſeeweeſchu atſewiſchkàs retàs balſis, furàm tagad par eemeſlu titai perſoniſki peedſihwojumi un perſoniſks temperaments, atſtanès jau leelà pulkà, ſaſtahdìs milſigu fori no wiſàm iſglichtotàm ſeewetem; tad pa wiſàm iſglichtotàm ſemem atſtanès ſeeweeſchu warenais ſauzeens: noſt ar eerotſcheem! un zilweki ar atweeglotu firbi apſweiks „meers wirs ſemes un zilwekem labs prahts.“

Tahdà ſahrtà ruhpigi eeſtatotees no weenas puſes tagabejo laiku kulturàs truſkumos un no otras puſes — ſeeweeſchu pſichikà tipa ſawadibàs, newar nenokuhſt pee ſlehguma, ka tagadnes kultura ir truſkumiga tapehž, ka winas darinaſchanà ſeeweete ſamehrà ir nehmuje wahju lihdsdalibu, turpreti ka winai bagatigà mehrà peemiht tàs ihpaſchibas, kuru truſkft ſcha laika kulturai. Tapehž paſchas kulturàs intereſchu labà ir eewehlama ne wiſ ſeeweeſchu tipa pahrehrjchana wiſhreeſchu tipà, ne ari jaunu fantaſtiſku tipu radiſchana, bet ſeeweetes pate plaſchakà un darbigatà peedaliſchanàs kulturàs darbà, — tà, lai winas pſichikà tipa ſawadibas juhtami un taustami parahditos peerihſtoſcho, tagad kulturai truſkftoſcho, puſchu attiſtibà. Seewetem janogulda kulturà ſaws paſchu ſeewiſchkais noguldijums, japeeſpeeſch winai ſaws ſehgelis, japapildina kultura, padarot winu augligaku, wiſpuſigaku, iſplatot winas labumus uſ wiſu zilwezi.

III.

Waj ſeeweetes to padaris? Waj winas ſpehs to padarit? Winàm ir tas japadara. Winu darbibas tàs puſes, kuras augſchà atſihmetas, teeſ uſrahditas no winu dabikàm ſawadibam un naw nekas mahſfligs un uſtecepts; no otras puſes tam par peerahdijumu mums ir daſchi fakti un leezibas.

Jau tagad mehſ redſam, ka ſeeweetes, dſihdamàs pehž jawa ſtahwokla uſlaboſchanas, dibinadamas ar ſcho noluhku aſoziaziņas un ſabeedribas, ſtahda ſawu lectu ſakarà ar kulturàs wiſpahrigu uſlaboſchanu. Pehž daudſu ſeemelamerikaneſchu ſeeweeſchu lectas dedſigu weizinataju ſtipras pahrleezibas, ſeeweetes atſwabinaſchanai, winas ſtahwokla uſlaboſchanai jadarot eeſpaldas uſ jabeedriſkàm reformam un meera nodibinaſchanu. Seeweeſchu kongreſà 1869. gadà Nujorkà paſiſtamà franſchu rakſtneeze Schenni d'Erifor lika preeſchà dibinat wiſpahrigu ligu ſeeweeſchu teeſibu un meera nodibinaſchanai. „Schee

divi jautajumi," wina rakstija, „ir tīf zeeschi faistiti šavā starpā, ka meers war nodibinatees tīkai pee seeweeschu eespaiba widutajibas.“ „Muhfu laikmets," šazija seeweeschu leetas otra eewehrojama darbinēze — Polina Dewis, „ir meera laikmets, un seeweete ir meera wehstnesis, meera karogs.“ Oktobri 1869. gadā strahdneetschu mitinšs jeb šapulze, kas notifa Bostonā, peenehma šefoščas resoluzijas: 1) pret kapitala leelisku šakrahschanos weenkopus un uš wina dibinato waru, kas trauzē tautas attihstibu; 2) par seeweeschu un wihreeschu darba weenlihdfigu algoschānu pee šcha darba labuma un wairuma weenlihdfibas; 3) par kustibam, kas dšenas pehz strahdneeku labklahjibas reformam; 4) pret behrnu pahrmehrigu nodarbinaschānu. Ne ilgā pagahtnē Berlinē šapulzejās leels wahzu seeweeschu kongress, kureš ušstahdija par šawu noluhku apweenot pastahwošchos isfaisitos seeweeschu pulzinus, dot wineem wairak špehka, „lai wini jo šekmigak puhletos ušturet dšimtes un nazijas labklahjibu, strahdatu preti nejehdšibai un netaisnibai un ušturetū šabeedribas tikumistos pamatus.“ Literaturā seeweetes ijsaka tahdu pašchu dšihšchanos. Tā Schorsch Sand bij par besgaligas humanitetes un šchehšfirdibas apustuli pret paklupuscheem, apspeešteem un apbehdinateem, newis peelaidigā, kautrigā šchehšfirdibas dahma patronese, bet nesawtigas ewangelijuma mihlestibas šchehšfirdigā mahša. Mahšlas mišija jeb ušdewums, teiza Sch. Sand, ir mihlestibas mišija. Dšejneeka noluhks ir dehsit mihlestibu uš to, kas winam leekas labs. Mahšla naw teeschamibas pehtišchana, bet dšihšchanās uš idealu. Palikdama uštiziga šchim prinzipam šawas daudšgaidigās darbibas wišā laikā, Sch. Sand bij to zilweku eemihlotā dšejneeze, kureem peemihht altruistiska teekšchanās, kuri nemeklē romanā ne dšihwes negehlibu attehlojuma, ne ari tukšcha laika kawekla, bet pazelschānās pahr teeschamibu un eerosinaschānās uš labu.

Seeweeschu plaschatas un patstahwigas lihdsdalibas eespehjamibu kulturās attihstibā leezina un apstiprina tas faks, ka wihreeschu un seeweeschu pšchislo tipu šawadibas lihds ar laika gaitu kluhst špilgtakas un noteiktakas, ka abi tipi, lihds ar kulturu, attihstas kā origineli ihpatni tipi, bet newis nolihdšinas.

Pee pašcheem jemaakeem dšihwneekem truhst dšimuma kahtas un wiku wairoschānās noteek zaur dalischanos un zitados želos. Ar dšihwneeku attihstischanos šahkās diwdšimumiba, kura ir jo špilgtaka un noteiktaka, jo dšihwneeks stahw augsta uš šoologiskām trepem. Pee zilweka dšimuma kahtas šawadibas parahdas wiswairak, un zilweku šugā

wisnoteiktal pee wiskulturelakâm nazijam. Pee daudsâm maskulturelakâm ziltim dšimuma kahtas otràs schkiras eefihmes apfihmetas tif wahji, ka pee weenada uswalka tee loti lihdsigi weens otram, pat gruhti isschkirt weenu no otra. Kahds zetotajs pa Augsch-Nubiju (Busche) newarejis isschkirt arabeeschu seeweeschu no wihreescheem, jo pehdejeem gihmis esot gluds, bes bahrsdas. Prupers Bejs stahsta, ka pee druseem dšimuma kahtas ahrejâ isschkira esot loti neeziga. Montegazza stahsta, ka kad winsch apmeklejis Paranâ arakwaneeschu kaziku Kollifweju, tad newarejis winu isschkirt no wina seewas, ar kuru blafus atradees. Pee Amerikas indianeescheem weenas un tàs paschas zilts wihreeschi un seeweetes ir gluschi lihdsigi weens otram un daudsos gadijumos ar gruhti isschkirameem sejas panteem. Pee mongoteem, jo wiau wihreescheem waj nu pawisam truhst bahrsdas waj ari ja ir, tad loti neeziga, ir eewehrojama weenadiba starp abeem dšimumeem, un tur, kur wihreeschi un seeweetes walkâ weenadu plaschu apgehrbu, daudstahrt loti gruhti isschkirt wihreeschu un seeweeschu sejas. Tas patš eewehrots ari simejotees us Sibirijas ostjakeem, famojedeem, korakeem un kamtschadakeem. Par wiau seeweetem kahds zetotajs saka: „buhdamas bes kahdas seewischkas peewilzibas, winas isschkiras no wihreescheem tif zaur dšimuma organeem; winas tif lihdsigas wihreescheem, ka no pirmâ usflata naw weegli isschkirt wihreeschus no seeweetem.“ *)

Zilts ar semu kulturaš stahwokli pee seeweetem eewehrots „famehrà leels augums un meešas resnums, maiguma un mihliguma truhkums, konturi masaŋ noapakoti, kruhtis masaŋ attihstitas, rumpis bes pilnibas un smuidruma, leelas rokas un kahjas, muskulatura (wismaŋ pee jaunâm) spehziga un stipra, itahws tuhligs un neweifls, balšs škarba un rupja, loti nepatihkama preešch dširdes; seja reti mehds buht škaista, pa leelakai daŋai nepareisa un neproporzionela, nesamehriga šawâš daŋâš, pee iŋnešchanâš truhst mihstuma, maiguma un daikuma.“ *)

Tipu pšichistâš ihpaschibas us kulturaš semakeem pašahpeeneem tãpat wahji apfihmetas, kâ ari šifistâš. Wihreeschu un seeweeschu darbibas aploks loti šchaurš un gandriš weenads. Ša ari pašahw darba dalischana starp wihreescheem un seeweetem, tad tai wehl naw šwarigas leetischkas nosihmes: seeweetes strahdâ gandriš katru wihreeschu darbu,

*) Bloß, Das Weib in der Natur und Völkerkunde.

*) Michowstis, Seeweetiba.

strahdà ne mafak par faweem pawehlneekem, wihreeschi atkal faut gan ari nestrahdà feeweeschu darbu, bet weegli ween waretu strahdat un ispildit, jo wisa eerihziba un fainneeziba leelà mehrà weentahrscha. Dsimumi pehz sawas nodarbofchanàs wehl maf diferenzeti un weegli war stahtees weens otra weetà. Tahdu maf attihstitu wihreeschu un feeweeschu domaschana un juschana ari gandrihs weenadas, winu objektu weeni un tee paschi. Ne wihreeschi, ne feeweetes nenododas pahrdomaschana, neefifikinajas sawàs juschanaàs; ne pagahgne, ne nahotne fewischi newaldsina winus. Wini dsihwo tikai tagadnei, nogrimuschi azumirka tekofchàs pahrmains un stahwofkoz. Abstrakta domaschana wineem newajadsiga, pastahwiga darinaschana loti wahja, wisi tee dwehseles prozefi, furi tagadejà laikà til spilgti atschfir wihreeschus no feeweetem, pee wineem wehl naw usbihgusch, wehl nepastahw. Par peemehru, mihlestibas juhtas pee wineem parahdas wehl loti elementarà formà, tà weentahrscha organiska dsina un teefichanaàs, furai naw gandrihs nekahda perjoniska rakstura, fura naw padarita par komplizetu jeb fareschgitu zaur daschnebaschadu elementu pulku, furi nem dalibu wihreeschu un feeweeschu scha laika mihlestiba, peeschfirdami winai leelu daudsumu sawadu ihpaschu formu un notrahju. Ar wahrdu fakot, wisa psichika atrodas tikai dihgla formà un tapehz dsimumu dwehseles daschadibas un isschfiribas gandrihs istruhkt.

Ar dsihwes apstahktu un effistenzes prafibu fareschgischanos jahkas maf pa mafam wihreeschu un feeweeschu nodarbofchanàs spezialisazija, eerodas wihreeschu un feeweeschu darbi, pee kam sawstarpigi weena dsimuma stahschanaàs otra weetà pee darbeem fkuhst arweenu mafak un mafak eefpehjama; katram dsimumam rodas darbibas sawa pascha ihpascha ffera. Dshds ar to dabiskàs isschfiras un daschadibas, fas peemiht katram tipam no dabas, attihstas wairak un wairak, parahdas skaidrak zitu, meefas un gara eefihmju pulkà. Seeweete eeguhst mehrenu augumu, pilnigas fruhstis, platus gurnus, mafas rotas un kahjas, samehrà newarigatu muskulaturu, maigas, mihkstas, noapakotas un wiknu weidigas meefas formas, zehlas, weeglas kustibas, fejas un bals dsikumumu un peemihligumu, wispahrigi krahschnumu un daikumumu. Dshds ar fifiklam daschadibam un sawadibam rodas un stiprinas ari psichiskàs daschadibas un sawadibas, nogatarwojas feeweetes psichiskais tips, furu mehsh zentamees jau augstak raksturot.

Tagadne feeweeschu psichisko tipu wehl newaram usluhktot par peeteekofchi noteiktu un nodibinajuschos. No weenas pufes, feeweetes

sozialais staļwofklis naw tif taļķu briļwos, ka wina waretu pilnigi no-
teikti israhđit wiļas ļawas ihpaļķibas wišwiļados dļihwes zelos, pro-
fesiļās, darba nosarēs; no otras puļes, weļļ truļķst ļeeeweļķu iļglihtibas
ihstās sistemas. Tas, ko ļauļ par ļeeeweļķu iļglihtibu, ir wiļreeļķu
iļglihtiba, kas druļķu pahrgrosita un iļķehmota. Naw nekahđas origi-
nalitetes ļeeeweļķu iļglihtibā: wina ļķambala, kopija no wiļreeļķu iļ-
glihtibas. Winesim kaļķu faktu.

Ir sinama leeta, ka wiļreeļķu iļglihtiba dibinas galwenā kaļķtā
uļ weļo walodu un matematikas mahzibas, t. i., winas pamats ir ļoti
abstrakta un weenpuļģiga rakstura. Zil taļķa sistema laba un deriga
preeļķ ļauno zilweķu wišpuļģigas prahta attihstibas, — par to nespre-
diļim. Weena leeta ir nenoleeđķama, ka taļķa sistema atļweļķina no
dabas, iļniļķina miļlestibu un garsķu uļ dabas parahđibu noweļro-
ļķanu, padara ļķolenus par dļihwās teeļķamibas paļķu aisgrahbjo-
ļķako faktu nejuļķigeem, beļ liħđiļdalibas, it ļā leeķeem nosķatitajeem.
Seeweļķu praļķts ir zitada fastahwa, ļā wiļreeļķu praļķts, ļeeeweļķu
domaļķana ir dļihwa, weidolaina, daudspuļģiga, zeeļķi ļaiļtita ar ahrejo
juhtu organu darbibu. Seeweetei, ļā ļawu behrnu audfinataļai un
ļaimneeļei, weenmehr ir wajadļiba peļķ dabas noweļroļķanas, peļķ
dabas finatnem, peļķ praļķanas ļapraļķ dļihwi un teeļķamibu. Bet
kaļķs ir ļeeeweļķu mahzibas eestahļķu mahzibas kurķs? Wina pa-
mamos tās paļķas gramatikas, tiļķai ne weļo, bet ļauno walodu gra-
matikas, un ta pate matematika. Mums ir pat ļeeeweļķu gimnaļģijas
ar diwām wezām walodam, un peļķdeļā laika ļķo gimnaļģiju audļķenes
ļazensķas ar gimnaļģisteem greeķu walodā, weļo greeķu tragiku dramu
ļpeļķleļķanā. Schee fakti leeļķina par ļeeeweļķu prahta neparasti leelu
lunkanumu, par wina speļķju peemeļrotees un peeļķeetes wiļam; wini
leeļķina par to, ko ļeeeweete w a r mahzitees, bet ne par to, kas winai
j a m a h z a s. Seeweļķu iļglihtibai, tapat ļā pats ļeeeweļķu pļiķiļ-
ķais tips, ļabuht originelai, bet ne wiļreeļķu iļglihtibas kopijai.

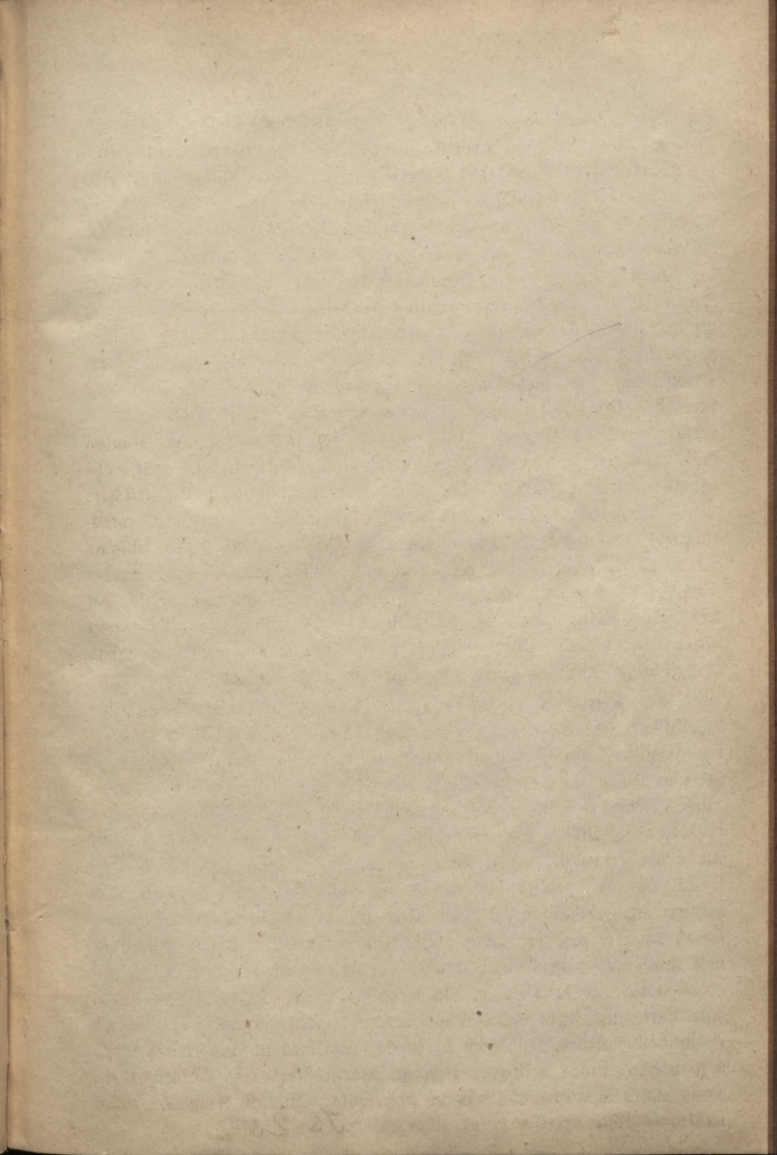
Taļķdā kaļķtā ļeeeweļķu pļiķiļķais tips preeļķ ļawas pilnigas
uļplauļķķanas atduras uļ eeweļroļķameem ļķķeļķrķķķeem un kawelķeem
ļķa laika ļabeedribas dļihwes apstahķkos un wiļā gaitā. Pate ļeeeweļķu
iļglihtiba, kaļ lai ari peļķ wiļreeļķu iļglihtibas parauga, tif weļļ ne
wiļai ļen ķameļķ ir ļaļķuļķēs un tifa ļapraļķta tif pawirķķi, beļ kaļķdas
nopeetnibas, ļā naw weļļ paspeļķuļe peeteelōķķi apnemt ļeeeweetes
buļķni un ļneegt ihsto gara baribu preeļķ patstahwigas darbibas un
ļeeeweļķu ļawadā pļiķiļķā tipa darinaļķanas. Waj ļen ļau ķameļķ
ir palikuļe par pasaku, par anachroniķmu un waj ļau pilnigi ir palikuļe

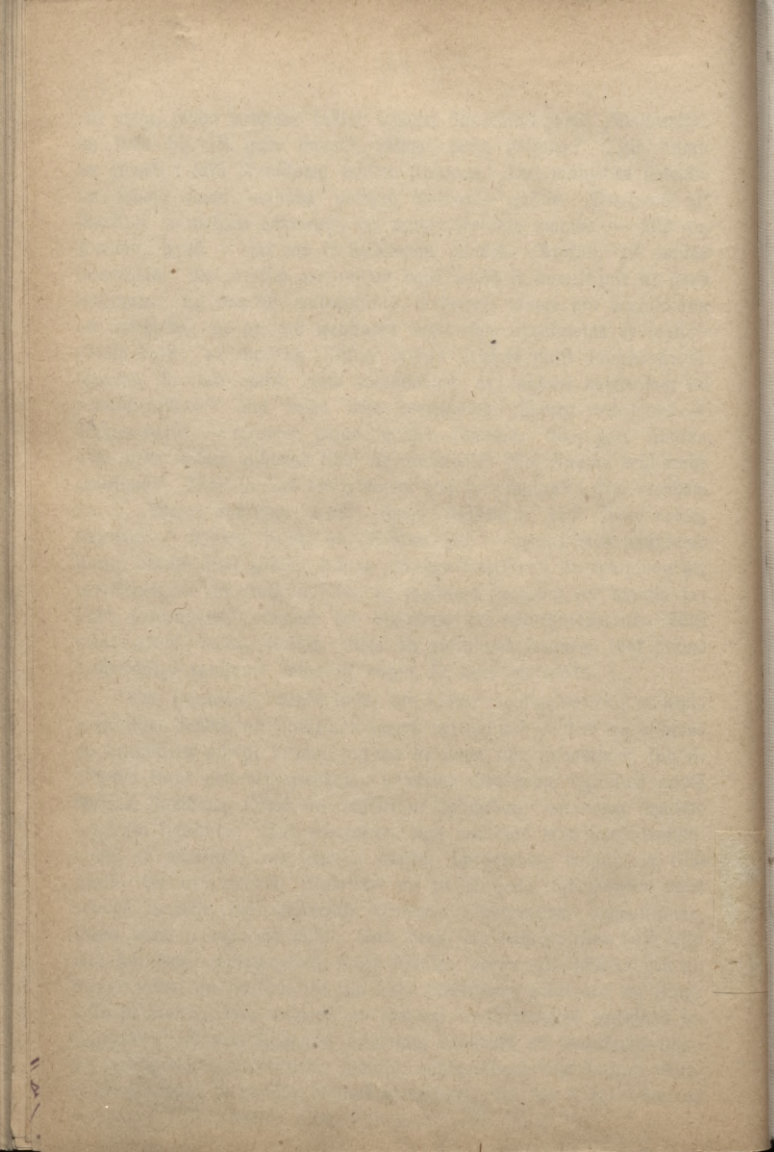
par ehnu, tahda seeweete, kahdu tehlojis Rowikows sawa „Daitneekâ“, un kura bij 18. gadu simteni pilnigi reala persona? „Zil dumji tee zilweki,“ šaka Rowikowa tehlotā seeweete, „kuri mahzibās pawada un šabojā šawa muhscha pašchus škaistakos gadus. Breesmas, zil smeekligi ir mahziti wihreeschi, bet muhsu školotās mahšas — laid tu, Deewin, walā — tās tad ir heidsamās mulķes. Trafoti, zil winas smeekligas. Ne preeščh geografijas daba muhs ir apweltijuse ar šejas škaistumu; ne preeščh matematikas ir demuse mums ašu šaprašchanu un apķehribu; ne preeščh wehstures mehs esam apbalwotas ar walbsinošču balsi; ne preeščh fisikas muhsu kruhtis pukst maigās širdis. Preeščh ka tad mehs esam apbalwotas ar tahdām dahwanam un preeščhrozibam? Lai mehs tiftu deewinatas. Pahra wahrđinos — mahzet patift — atrodas wišas muhsu šinatnes. Waj gan šinatnu deht mehs teekam miħletas liħđi aħrpraħtibai? Waj šinatnu deht muhs apbriħno? Waj šinibas eekščh mums teef deewinatas? Ne, teefšam ne... Weens apbriħno mana giħmja škaistumu, otrs šlawē rokas, tresčhais — šahwu, daščs — eefšanu, žits — manas bals špatišfamo štanu, daščs atkal žildina manas garščhas kreetnumu un maigumu pee ušwalķeem, — ar wahrđu šafot, ne masakais neezinščh pee manis, pat liħđi kneepadatai, nepaleef bej uššlawas, bej apbriħnoščhanas. Wiši šaka: „luħt daita, škaista, miħta un patiškama seeweete, luħt dabas briħniščķigs radijums, wina tif miħta, kā pats engelits!“

Bet, šaprotams, naħs laiks, kad seeweete galigi nofratis no šewis weħrđsibas ķehdes un isniħzinās šawas neķehđsibas peħdas un dšihwos un attihštifees pilnigi briħwi, šaškanā ar šawa tipa šawadibam, kad isgliħtiba ķluhs par nepeezeeščhamu seeweetes ihpaščhibu, isgliħtiba newis kopijas, škambalas weidā no wihreesču isgliħtibas, bet šawa ihpaščha originela isgliħtiba. Tad seeweeschu tips ušplauķs wišā šawā kraħščnumā un ihpatnibā, tad seeweeti pašiš, kā šawadu buħtni, ne tikai fisikā, bet ari praħta, tikumibas un žitadā šinā; tad seeweete buhs pilnigi seeweete, bej wihreesču elementu eewehrojama peemaišijuma, kahda wina ir tagadejā laikā. Tad daudš kas pahrgrosišees wišā dšihwes šastahwā: pahrgrosišees, ķluhs dšifatāi, nopeetnaki dšimtes jeb gi-
menes šafari un šatiksme, jo tad buhs eepēħjama pilnigākā un isturigākā harmonija šarp wihreeti un seeweeti; pahrgrosišees mahzibas un isgliħtibas raksturs, ķluħdams briħwaks, dabišķaks un šaudedams tagadešo peepēeščšanas raksturu; peħdigi, pahrgrosišees wiša kultura, ķluħdama klasika, humanata, dšihwes preežigākā. Un šche šleħpijas labakas naħtotnes ķlola preeščh wišas zilwezes!

AT
VALSTS

75 252

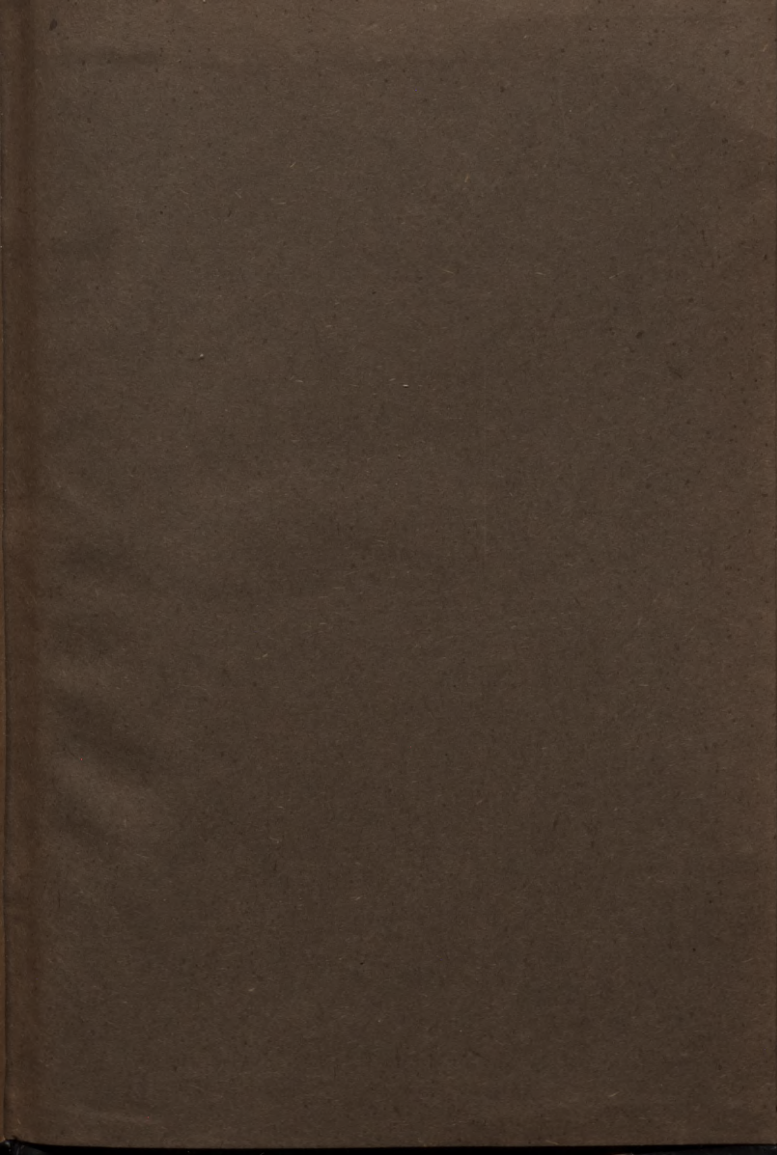

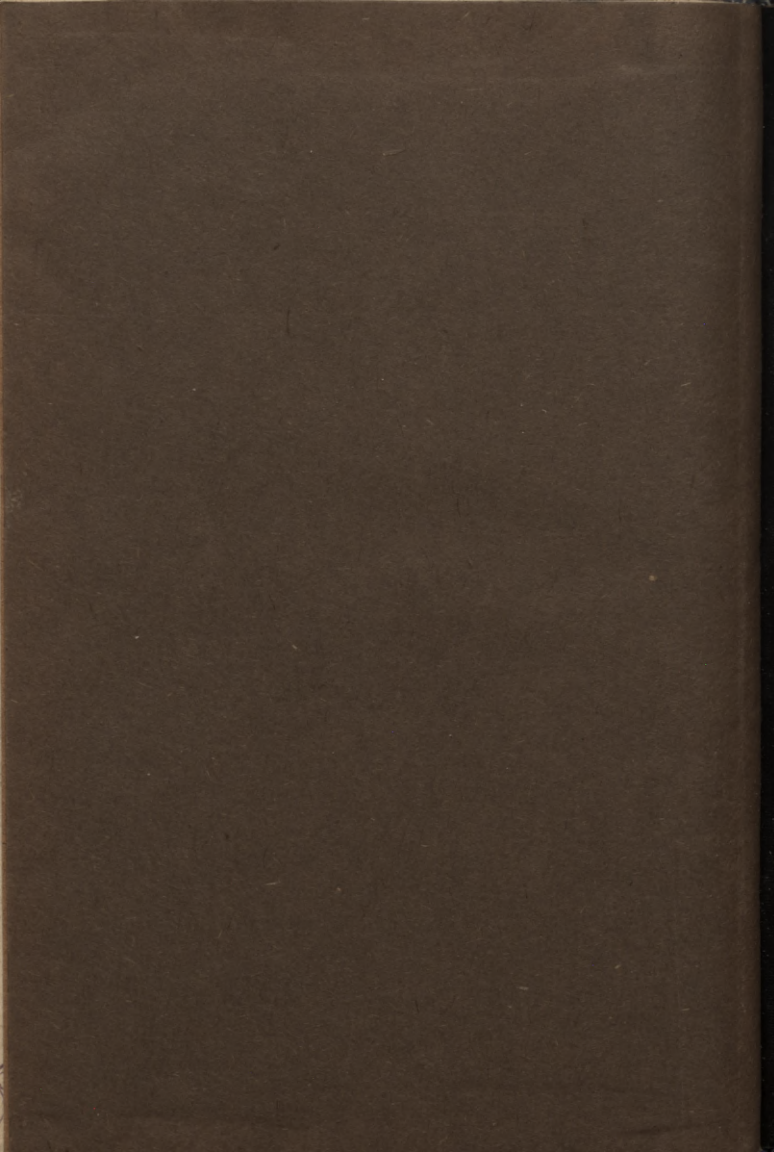

Matja 50 lap.

75 25ⁿ

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309062248

LA-1